

Genel Teori'den 70 Yıl Sonra

Derleyenin Notu

Türk Sosyal Bilimler Demeği (TSBD), iktisat biliminin çığır açan dşnrlereinden John Maynard Keynes (1883-1946)'i *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* adlı tanınmış yapıtının 70. yayın yılında anmak üzere 1 - 2 Aralık 2006'da Ankara'da uluslararası bir sempozyum düzenlemişti (sempozyum programı bu nota eklidir). Dergimizin bu sayısında anılan sempozyumdaki katkılardan bazılarını bulacaksınız.

Sayfa kısıtları ve daha geniş bir okur topluluğuna hitap edebilme amacı, *Mülkiye*'de yayınlanacak yazıların siyasal iktisat vurgusu taşıyan katkılar arasından seçilmesini gerekli kılmış, salt iktisat düzlemindeki katkılar ise *ODTÜ Gelişme Dergisi* ve *İktisat*'a yönlendirilmişti. Elinizdeki derleme böyle bir seçim doğrultusunda hazırlandı.

Derleme şu yazıları içeriyor: TSBD Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Galip Yalman'ın açılış konuşması, Prof. Bilsay Kuru'un açılış konferansı³, Prof. Andrew Gamble ve Prof. Sinan Sönmez'in makaleleri ile Sempozyum'un kapanış oturumu (panel tartışmasında yer alanlar: Prof. Gülten Kazgan, Prof. Tuncer Bulutay, Prof. Korkut Boratav ve Prof. Oktar Trel). Prof. Gamble'in İngilizce metni Türkçe'ye Sn. Oktay Etiman tarafından çevrildi. Bu eviri üzerinde yapılan (metnin aslına bağlı kalma ve iktisat sözlüğü ile uyumlaştırma amaçlı) değiştirmelerin tüm sorumluluğu derleyene aittir. Dergimiz adına yazarlar ve çevirmene teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Sempozyuma bildiri olarak sunulan, siyasal iktisat ağırlıklı  katkısı bu sayının yayın takvimi içinde elimize geçmediği için derleme dışında bırakmak zorunda kaldık. Bu üzücü eksikliğe rağmen, derlemenin *Mülkiye* okurlarını Keynes'in 20. yüzyıl uluslararası iktisat ve siyaset dünyasındaki yeri ve Keynes iktisadının Türkiye'ye yansımaları konularında oldukça iyi bilgilendireceği kanısındayız.

Saygılarımızla

Genel Teori'den 70 Yıl Sonra
70 Years after The General Theory
1-2 Aralık (December) 2006
Ankara

ODTÜ Kongre ve Kültür Merkezi B Salonu

1 Aralık 2006 , Cuma / 1 December 2006, Friday

- (9.30-9.45)** Açılış Konuşması / Opening Statement
Galip Yalman, Türk Sosyal Bilimler Derneği / *Turkish Social Sciences Association*
- (9.45-10.30)** Açılış Konferansı / *Keynote Speech*
Bilsay Kuruç, Ankara Üniversitesi (E)
Ortodoksluktan Çıkış İçin Bir Kitap: Genel Teori / *A Book to Break out of Orthodoxy: The General Theory*
- (10.30-10.50)** Ara / *Interval*
- (10.50-13.00)** 1.Oturum: Fikirleri ve Yapıtlarıyla Keynes / *Session 1: Keynes' Works and Ideas*
Hüseyin Özel, Hacettepe Üniversitesi
Genel Teori'ye Yol Açmış Olabilecek Toplum Felsefesi Üzerine / *A Note on the Social Philosophy that Might Have Led to the General Theory*
İşaya Üşür, Gazi Üniversitesi
Keynes, Toplumsal Ortam ve İktisat ya da 'Keynesçi Liberalizm'in Dünü ve Bugünü / *Keynes, Social Sphere and Economics, or The Past and Present of Keynesian Liberalism*
İbrahim Tanyeri, Hacettepe Üniversitesi
Keynes ve Bölüşüm Teorisi / *Keynes and the Theory of Distribution*
Willi Semmler, New School University, USA
Keynes and Modern Macroeconomics / Keynes ve Modern Makroiktisat
Korkut Ertürk, The University of Utah, USA
Why 'A Treatise on Money' Might Have Greater Relevance Today than 'The General Theory'? / Niye 'Para Üzerine İnceleme', Bugün 'Genel Teori'den Daha Geçerli Olabilir?
- (13.00-14.30)** Ara / *Interval*

(14.30-17.00) 2. Oturum: Keynesgil İktisat, Toplum ve Siyaset / *Session 2: Keynesian Economics, Society and Politics*

Andrew Gamble, The University of Sheffield (UK)

Keynes, Anglo-America and the Theory of Hegemonic Stability
/ Keynes, Anglo-Amerika ve Hegemonik İstikrar Kuramı

Sinan Sönmez, Atılım Üniversitesi

Küresel Kapitalizm ve Keynes: Nasıl Bir Uyum? / Global Capitalism and Keynes: What Kind of a Harmony?

Ahmet Haşim Köse, Ankara Üniversitesi

Düzenlenmiş Kapitalizm ve Keynes'i Geri Çağırarak: Mümkün mü?
/ Organized Capitalism and Calling Keynes Back: Is It Possible?

Jan Kregel, United Nations Department of Economic and Social Affairs

What Can Keynes Tell Us about Policies to Reduce Unemployment and Financial Instability in a Globalised International Economy?
/ Keynes, Küreselleşmiş Uluslararası Ekonomide İşsizliği ve Mali İstikrarsızlığı Azaltacak Politikalar Konusunda Ne Söyleyebilir?

Yılmaz Akyüz, UNCTAD (E)

Managing Financial Instability and Crises in Developing Countries: A Keynesian Perspective
/ Gelişmekte olan Ülkelerde Finansal İstikrarsızlığı ve Krizleri Yönetmek: Keynesçi Bir Bakış Açısı

2 Aralık 2006, Cumartesi / 2 December 2006, Saturday

(10.00-12.00) 3. Oturum: Keynesgil İktisat, İstihdam ve Finansal İstikrar / *Session 3: Keynesian Economics, Employment and Financial Stability*

Edward Nell, New School University, USA

Aggregate Demand, Employment and Equilibrium with Marginal Productivity
/ Toplam Talep, İstihdam, ve Marjinal Üretkenlikte Denge

Nazım Ekinci, Pamukkale Üniversitesi

Keynes'in Para Politikası Üzerine Bir Değerlendirme / An Assessment of Keynes' Monetary Policy

Ajit Singh, University of Cambridge, UK,

Can the Fast-growing Indian and Chinese Economies Be Integrated with the World Economy without Causing Lower Wages and

Increased *Unemployment in Advanced Countries?* / Hızlı Büyüyen Hindistan ve Çin Ekonomileri, Gelişmiş Ülkelerde Ücretlerin Düşmesine ve İşsizliğin Artmasına Yol Açmadan Dünya Ekonomisi ile Bütünleşebilir mi?

Bill Gibson, University of Massachusetts, Amherst, USA

Keynesian and Neo-Classical Closures in Virtual-Life Simulation for the *Argentine Labour Market* / Arjantin İşgücü Piyasasının Gerçek Yaşam Simülasyonunda Keynesgil ve Neo-Klasik Kapanışlar

(12.00-13.30) Ara / *Interval*

(13.30-15.30) 4. Oturum: Keynes Sonrası İktisat ya da Post-Keynesçilik / *Session 4: Post- Keynesianism or Economics after Keynes*

Fuat Ercan, Marmara Üniversitesi

Keynes'in Kalkınma İktisadı Üzerindeki Etkileri : Kapitalizmin İnşası İçin Müdahalenin Meşrulaştırılması / *The Impact of Keynes on Development Economics : Legitimizing Intervention to Build up Capitalism*

Malcom Sawyer, University of Leeds, UK

The New Consensus in Macroeconomics : A Post-Keynesian Critique / Makroiktisatta Yeni Uzlaş : Keynes Sonrası Bir Eleştiri

Ferda Dönmez, Ankara Üniversitesi

Serbestleştirilmiş Sermaye Hesapları ve Sistemik İktisadi Oynaklık: Keynesgil Likidite Tercihi Kavramının Yeniden Düşünülmesi / *Liberalized Capital Accounts and Systemic Economic Volatility: Keynesian Liquidity Preference Argument Revisited*

Özlem Onaran, İstanbul Teknik Üniversitesi

Income Distribution, Growth and Conflict / Gelir Dağılımı, Büyüme ve Çatışma

(15.30-16.00) Ara / *Interval*

(16.00-18.00) 5.Oturum (Panel) : Keynesgil İktisadın Türkiye'ye Yansımaları / *Session 5 (Roundtable) : Impacts of Keynesian Economics on Turkey*

Korkut Boratav, Türk Sosyal Bilimler Derneği

Tuncer Bulutay, Ankara Üniversitesi (E)

Gülten Kazgan, İstanbul Bilgi Üniversitesi

Oktar Türel, Türk Sosyal Bilimler Derneği

Açılış Konuşması

Galip YALMAN*

2007’de 40. kuruluş yılını kutlayacağımız Türk Sosyal Bilimler Derneği (TSBD), Türkiye’de sosyal bilimlerin gelişmesine, araştırma ve yayın yoluyla olduğu kadar bilimsel toplantılar düzenleyerek de katkı yapmaya çalışan, kamu yararına faaliyet gösteren bir kuruluştur. Ülkemizde sosyal bilimciler arasındaki iletişimi artırmayı, Türkiye’de yaşayan sosyal bilimcilerle yabancı meslektaşları arasında yakınlaşma ve işbirliği sağlamayı ve ortak çalışma olanakları yaratmayı da öncelikli amaçları arasında görür.

Derneğimiz, iki yılda bir düzenlediği ulusal sosyal bilimler kongrelerinin yanı sıra, her yıl en az bir uluslararası nitelikte bilimsel toplantı düzenlemeyi de gündemine almış bulunmaktadır. Geçen yıl yine ODTÜ’de düzenlenen “Küreselleşmeye Güneyden Tepkiler” konulu çalıştaydan sonra, şimdi düzenlediği bu toplantıyla biraz önce belirttiğim amaçlar doğrultusunda önemli bir adımı gerçekleştirdiği inancındadır.

Neoliberal hegemonyanın sarsılmaya başladığının işaretlerinin, başta birçok Latin Amerika ülkesi olmak üzere, dünyanın değişik bölgelerinde çoğalmaya başladığı bir dönemde böyle bir çalıştay düzenlenmesinin 1980’den günümüze neoliberal politikaların yol açtığı ekonomik ve toplumsal olumsuzlukları en derinden yaşamış bir ülke olan Türkiye’de ekonomik büyüme, gelir bölüşümü, devletin ekonomideki rolü, ülke ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşme biçimleri gibi temel meselelerin ele alınmış biçimini etkileyecek, tartışma gündeminin genişletilmesini sağlayacak bir katkı yapacağı düşüncesindeyiz. Özellikle bu süreçte yaşanan finansal

* Doç.Dr., ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi ve TSBD Başkanı.

krizler ve yapısal reformlar sarmalında ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerin keskinleştiği, buna karşın neoliberal reçetelerin öngörülenin aksine yatırım ve tasarruf eksikliği sorunlarını çözemediği bir ölçüde kırılganlıkları ve dışa bağımlılığı artmış bir ekonomi özelliği gösteren Türkiye’de, karşılaşılan sorunların çözümlerini neoliberal hegemonyanın belirlediği tartışılmaz doğruların dar çerçevesinin dışına çıkarak tartışmaya başlamanın önemli olduğu kanısındayız.

İktisat biliminde çığır açtığı, sadece ondan feyiz alanlar değil, ona büyük tepki duyanlar tarafından da tartışmasız kabul edilen bir başyapıt olan *Genel Teori*’nin yayınlanışının 70., John Maynard Keynes’in ölümünün 60. yılında uluslararası düzeyde saygınlıkları yaptıkları çalışmalarla kanıtlanmış çok sayıda bilim insanının katılımıyla böyle bir toplantı düzenleyebildiğimiz için ayrıca kıvançlıyız.

İki gün boyunca düzenlenecek oturumlarda *Genel Teori*’nin kuramsal önemini ele alan bildirilerin yanı sıra, siyasal ve toplumsal açıdan tarihsel süreçteki belirleyici rolünü ve günümüzde gerek ulus devlet, gerek uluslararası düzeyde politika oluşturma süreçlerine yapabileceği katkıları ele alan çok değerli çalışmaları dinleyecek, tartışacak ve bilgi dağarcığımızı zenginleştireceğiz.

Çağrımızı kabul ederek, çalışmaya bildiri sunarak katkıda bulunan tüm bilim insanlarına, özellikle de yabancı konuklarımıza, bu toplantının uluslararası düzeyde yüksek nitelikli bir toplantı olmasını olanaklı kıldıkları için teşekkür ediyoruz. Kendileriyle birlikte olma fırsatını bize verdikleri için de ayrıca kıvançlıyız.

Bu çalışmaya katılmayı çok arzu etmesine karşın, sağlığının elvermemesi nedeniyle katılamayan, ancak çalışmasını göndererek çalıştayın zenginleşmesine önemli bir katkıda bulunan Cambridge Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Ajit Singh’in bu davranışından kıvanç duyduğumuzu da belirtmek istiyorum.

TSBD Yönetim Kurulu adına, bu çalıştayın gerçekleştirilmesini sağlayan tüm kişi ve kuruluşlara teşekkürlerimi sunmaktan büyük bir zevk duymaktayım. Özellikle belirtmek gerekirse, ODTÜ Rektörlüğüne, bu çalıştayın birlikte gerçekleştirdiğimiz ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Başkanı Prof. Sencer Ayata’ya, ODTÜ Avrupa Çalışmaları Merkezi’ne, British Council Türkiye Direktörü Mr. Chris Brown ve yardımcısı Sayın Serdar Dinler’e, Türkiye İş Bankası Genel Müdürü Sayın Ersin Özince’ye, Prof. Hasan Ersel’e, Bayındır Hastaneleri’ne, ayrıca çalıştayın hazırlık sürecindeki katkılarından ötürü Prof. Korkut Ertürk’e gösterdikleri destek ve katkılar için teşekkürü bir borç biliyorum.

Her üretim sürecinin doğal olarak emekçileri de vardır. Bu açıdan, Yönetim Kurulumuza, özellikle de Prof. Oktar Türel ve Dr. Pınar Bedirhanoglu ile çalıştay

sekreterliği görevini layıkıyla yerine getiren ODTÜ araştırma görevlilerimizden Bn. Funda Hülagu'ya da ayrıca minnet borcumu ödemek istiyorum. Çünkü bu çalıştayın gerçekleştirilmesi, onların özverili çalışmaları olmasa kuşkusuz mümkün olmazdı.

Prof. Ajit Singh'in kapsamlı bir makale niteliğindeki çalışmasını çok kısa sürede çalıştayda sunulabilecek bir biçime getirerek sunma görevini üstlenen Doç. Dr. Cem Somel'in çabası da her türlü takdirin üstündedir.

Her açıdan verimli geçeceğine inandığım bu iki günlük yoğun program için tüm katılımcılara başarılar diliyor, Yönetim Kurulumuz adına saygılarımı sunuyorum.

Çalıştayın açılışını yapmak üzere, "Ortodoksluktan Çıkış İçin Bir Kitap - *Genel Teori*" konulu konferansı için Prof. Bilsay Kuruç'u kürsüye davet etmeden şunu da belirtmek gerekir: Bu çalıştayın gerçekleştirilmesini sağlayan, şu ana kadar isimlerini andığım ve anmadığım insanlar arasında Prof. Bilsay Kuruç'un da özel bir yeri vardır. Çünkü, böyle bir toplantı düzenlenmesi önerisini ilk dile getiren de kendisi olmuştur; ayrıca teşekkür ediyorum.

Hepinize saygılar sunarım.

Açılış Konferansı

Ortodoksluktan Çıkış İçin Bir Kitap: *Genel Teori*

Bilsay KURUÇ*

Genel Teori ve Keynes hakkında böyle bir konuşma yapmanın zorluklarını biliyorum. Ancak, Türk Sosyal Bilimler Demeği'nin yöneticileri olan aziz dostlarım herhangi bir acıma duygusu olmaksızın beni kurban seçtiler ve kararlarını bana tebliğ ettiler. Onun için karşınızdayım.

Basit ve bildiğiniz şeyler anlatacağım, sofistike bir konuşma olmayacak. Sofistikasyonun ve argümanların sahibi panellerdeki meslektaşlarımızdır.

Dört bölüm olsun diye düşündüm. Önce bir giriş var. İkinci bölüme "Kapitalizmin merkezinde ne var?" gibi bir başlık koyabiliriz. Üçüncü bölüme de, "Kapitalizmde stabilite var mı, yok mu?" gibi bir başlık verebiliriz. Var mı, yok mu, bu sizin, meslektaşlarımızın yorumlarına kalıyor. Ve kısa bir son bölüm.

Konuşma başlığının da gösterdiği üzere, söyleyeceklerimde *Genel Teori*'den ayrılmamaya çalışacağım.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi SBF Emekli Öğretim Üyesi.

Birinci Bölüm: Giriş

Önce şunu söyleyebilirim: Kanımca, iki yüz yılı aşkın net geçmişi olan iktisat, dinler gibi kutsal kitaplarla ilerledi ve yayıldı. İlki Smith'in kitabı sayılabilir, *Wealth of Nations*; sonra Ricardo'nun *Principles of Political Economy*'si; daha sonra Marx'ın *Kapital*'i ve en son kutsal kitap da bu, *Genel Teori*.

Arada tabii birçok kitap var; bunların çok önemlileri var, ama sanırım kutsal olanlar bunlardır ve her kutsal kitapta da öncekilere atıflar ve eleştiriler vardır. Bunda da var ve kutsal din kitapları gibi, bunların da yorumları ve versiyonları vardır. Yani, "şunu demek istiyorlar"ı vardır. "Yuhanna'ya göre", "Matta'ya göre" gibi; iktisatta da bunlar var. Ve her kutsal kitaptaki gibi, *Genel Teori* de tipik bir şey yapmıştır: Polemik üslubunu kullanmıştır.

Fernand Braudel, antik dünyanın Akdeniz'ini anlatan bir kitabının "Yunan Mucizesi" başlıklı bölümünün bir yerinde şöyle diyor: "Bir gün Claude Levi-Strauss bana şakayla karışık dedi ki: Plato ile birkaç dakika karşılıklı konuşabilme şansım olsaydı, Yunan düşüncesi hakkında kütüphanemdeki tüm kitaplarımdan daha çok şey öğrenebilirdim". Keynes'in çağı, takvimce uzak değildir ve üzerinde bir mistisizm perdesi de yoktur. Ama, düşünce ve analiz tarzını iyi kavrayabilmek için yüksek vitesli 20. yüzyılın ne ölçüde geçmişten beslendiğini ve ne ölçüde insanları sürprizli beklentilere hazırladığını iyi değerlendirmeliyiz. Bu sosyal bilimlerde nispeten istikrarlı gelişme çizgileri izlemiş olan fen bilimlerinden daha ağırlıklı bir faktördür sanıyorum. Çağın, çevrenin, düşünce sahibini yetiştiren olayların ve rejimlerin gösterdiği değişiklikler sosyal bilimlerde ve özellikle iktisatta zihinlerde yerleşmiş yazılımları da sanki silmeye yönelmiş; ama silemeyip üst üste yeni yazılımlar koyarcasına etkiler yapmış görünüyor.

Bu bakımdan, 20. yüzyılın ikinci yarısında sayıları artan biyografiler, iktisatçıya yeni yeni bilgiler taşıırken, iktisatçının yolunu bu biyografilerle aça aça ilerlemesi, sanıyorum yorumculuğuna da kolaylıklar getirmiştir. İktisatçıyı kişi olarak tanıma şansı vermiştir. Keynes'in önce 1951'de Roy Harrod ile başlayıp sanıyorum son olarak Profesör Robert Skidelsky'nin 3 ciltlik çalışmasına (ki üçüncü cilt 2000 tarihini taşıyor) uzanan elli yıllık sürede biyografi alanının en popüler iktisatçısı olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmalar da, okuyuculara Plato ile konuşabilme derecesinde olmasa bile, önemli bulgular vermiştir, düşünceyi uyaran etkiler yapmıştır sanıyorum.

Burada Keynes'in biyografisine girmeksizin, *Genel Teori* için bir yorum sahibi olmamızı kolaylaştırabilecek bir iki noktaya önce değinelim.

Birincisi, Keynes İngiliz İmparatorluğunun hem şaşaalı devrinin son dönemlerini (yani 1914'e kadar), hem de inişinin ilk dönemlerini (yani 1920'den 1946'ya kadar) yaşayarak etkilenmiş, kendine özgü sezgileri ve yaklaşımları bu tarihî özellik içinde yoğrulmuştur. Bunun bir anlamı şu oluyor: Kapitalizmin bir altın çağı modelinden, yani altın standardının son demleri, çözülüşü ve arz sıkıntılarından, yani İngiliz kapitalizminden, bununla iç içe ve yan yana yeni bir kapitalist modelin, yani Amerikan kapitalizminin hızlı gelişmesi, sıkışması, dünya savaşı veya savaşları sayesinde kabuğunu kırarak egemen oluşuna geçişin merkezinde yaşamıştır Keynes. Kısacası, *Genel Teori*'deki gözlem ve esinlenme kaynakları İngiliz ve Amerikan kapitalizmleridir. Bunlara özgü yapılar, kurumlar ve davranışlardır.

İkincisi, Keynes müstesna bir İngiliz entelektüeli ve liberalidir. Liberal düşünceye duyabileceğimiz saygının oluşmasında belki de en önemli isimlerden biridir. Zengin bir kültür karışımına sahiptir. Bunu, ilginç yaşamıyla çeşitlendirmiş ve durmaksızın zenginleştirmiştir. Bu zenginleşme, kabuller, isyanlar, redler, arayışlar ve yeniden kabullerle ömrünün sonuna kadar sürer.

Keynes'in ortodoksluktan çıkış arayışı, gençliğinde Victoria döneminin burjuvaziye hazırladığı ortamda bezenmiş olan kültür ve düşünce zenginliğini hissederek yetişmesi, fakat aynı dönemin katı kabullerine duyduğu tepki ve yeni bir değerler sistemi arayışıyla başlıyor. "Bloomsbury Dönemi" diye bilinen arayışında, empoze edilen değerleri ve ahlak normlarını reddederek, entelektüel kimliğini George Edward Moore'un iyinin dolaysız biçimde kavranabileceğini esas alan etik ve düşünce sistemi çevresinde oluşturması, sanırım önemli oluyor.

İlginç bir nokta şudur: Entelektüel olarak ortodoksluktan çıkış yoluna girdikten sonra, iktisatçı olarak ortodoksluğu sürmektedir. Bu dönemin iktisatçı Keynes'inin özellikleri, şüphe duymaksızın "bırakınız yapsınlar" cılığı, altın standardının birebir yansıması diyebileceğimiz paranın miktar teorisine mutlak bağlılığıdır.

İktisatta ortodoksluktan çıkış yoluna girişinin ilk izlerine ne zaman, nerede, nasıl rastlayabiliriz? Yorumlar çeşitlidir. Ama, aşağı yukarı kesin olan şudur: Kapitalizmin bir tür vicdan muhasebesini yapıp, bir toplumsallık arayışı içine girmiş değildir Keynes. Keynes'in gençliğinden itibaren kapitalizmin dokusuna aşına olduğunu, özellikle finans piyasalarından bilgili, arzulu ve aktif bir oyuncu olarak önemli kazançlar sağladığını biliyoruz. Bilgisini 1914-1920 yılları arasında *Hazine*'de önemli noktalarda bulunarak, özellikle savaşın finansman sorunları ve savaş sonrası devletler arası paylaşım ve ödeme işlerinde kazandığı farklı deneyimlerle beslemiştir. Böylece, 1920'lerin değişik ve belirsiz dünyasına çok yönlü, kendisini ve sistemi sorgulayan ve yenilenmeye açık bir kimlikle girmiştir.

İktisatta ortodoksluktan çıkışını, belki 1924'te "The End of Laissez-Faire" başlıklı yazısındaki görüşleriyle başlatabiliriz. 1930'a doğru bu yolda mesafe aldığını, 1930'da *A Treatise on Money*, yani *Para Üzerine Bir Yapıt* ile bir yeni analitik çerçeveye doğru ilerlediğini, buradan *Genel Teori*'ye yürüdüğünü ve 1932'nin sonlarında *Genel Teori*'nin mimarisinin oluştuğunu ve sonraki üç yılda son biçimine eriştiğini görebiliyoruz.

Kısacası, oralardan 1935'e, basıma hazır *Genel Teori*'ye gelindiği zaman, artık ortodoks iktisattan sessiz sedasız değil, gürültü kopararak çıkmak isteyen bir Keynes, yani bildiğimiz Keynes vardır. *Genel Teori*'yi basıma verirken heyecanlıdır; "Toz kaldıracığım" diyor. Ve taslakları okuyan, eleştiren yakınlarından bazılarının uyarılarıyla ortodoksluğa yönelttiği oklarda yumuşatmalar yaptığı anlaşılıyor.

Yeni bir tezle ortaya çıkmak için eskisini geçersiz kılmak şarttır. Keynes *Genel Teori*'nin ikinci **chapter**'ından başlayarak, Ricardo'dan itibaren **ortodoks** görüşün yüz yılı aşkın süre teoride ve politikada tartışmasız bir egemenlik sürdürdüğünü söyler. Bu görüş, ekonominin herhangi bir müdahale olmazsa piyasalar sayesinde otomatik olarak dengeye geleceği ve tam istihdamı hep koruyabileceğini kabul eder. Ücret önemli bir sorun oluşturmaz; çünkü, ücret emeğin marjinal verimine, yani çalışabilecek en son kişi çalışmazsa kaybedilecek değere eşittir ve sistem işte tam bu noktada, yani hiç kaynak israf etmeksizin dengeye gelecek niteliklerle bezenmiştir. Burada reel ücret düzeyi ise, çalışanların bunu beğenip beğenmemeleri kararıyla belirlenir ve işsizlik olursa bu iradidir, sistemin kusuru değildir. Çünkü, yine basitçe söylersek, sistemde girişimciler tasarrufları değerlendirerek yatırım yaparlar ve bir faiz oranı tasarruf ile yatırımı buluşturur. Böylece ortaya çıkan ürün, yani arz ise, serbestçe işleyen piyasalar sayesinde talebini bulur; şüpheye gerek yoktur. Ama sistemde daima ufak tefek ayar sorunları veya ihtiyacı vardır. Bunu bir kısım iktisatçılar, sistemin tümünü uzun dönemde bir genel dengeye erişecek ayarlarla göstermişlerdir. Marshall'ın izinden giden çoğu Anglosakson iktisatçıları ise, farklı uzunluktaki veya kısalıktaki dönemlerle ayar yapabilen bir piyasa fiyatı yaklaşımını benimsemişlerdir. Kısacası, yüzyılı aşkın süreyle ortodoks iktisadın genel kabulü şudur: **Sistem kusursuzdur ve stabiliteye sahiptir.**

İkinci Bölüm

Şimdi, ikinci bölüme girebiliriz. Marx'ın farklı bir analiz ve konumla ortaya koyduğu kapitalizm tablosunu ayrı tutarsak, ortodoksluğun bu kendi içinde tutarlı görünen tablosuna karşı ilk ciddi ve önemli bayrağı, *Genel Teori*'yle Keynes açıyor. Ortodoks iktisat tablosunun Keynes'e göre büyük boşluğu, öncelikle kapitalizmin **parasallık** boyutunu görmezlikten gelişinde, paraya ekonominin herhangi bir ürünü gibi, finansla

herhangi bir piyasa gibi bakışında yatıyor. Oysa, **sistemin merkezi** orasıdır. Sistemi keşfedebilmek, onu kavrayacak anlamlı ipuçlarını bulabilmek için önce oraya bakmamız gerekir.

Kapitalizmin merkezinde **servet** veya **zenginlik meselesi** vardır. Bunun birikimi ve çoğalması vardır. Servet sahipleri, daima birtakım sermaye varlıklarına sahip olma ve bunlar arasında seçim yapma meselesiyle uğraşırlar. Tasarruf yapanların tümü, her gün pozisyonlarını gözden geçirirler ve sermaye varlıklarını yeniden düzenlerler. Bunu kolaylıkla yapabilmeyi, para denilen şeyin özelliklerine borçludurlar. Para öyle bir üründür ki, sistemin bütün öteki ürünlerinden farklı bir özelliği vardır; likittir. Bu özellik onu eşsiz kılar. Likidite hem serveti büyütebilmeyi, hem de bir anlamda kilit üzerine kilit vurarak güvencede tutabilmeyi sağlar. Bu nedenle, para tutmaktan vazgeçerek, daha az likit bir sermaye varlığına bağlanmak için bir prim ödenmesi gereklidir, bu prim faiz oranıdır. Eğer kapitalizmin merkezinde servet ve bunun güvencede tutulması meselesi varsa, faiz oranı **sistemin barometresi** oluyor. Likiditeden derece derece vazgeçmeye göre çeşitli primler oluşuyor.

Şimdi önemli bir noktaya geliyoruz: Kapitalizmin merkezinde serveti koruma ve büyütme meselesi vardır ama, iş bundan ibaret değildir. Bir de öteki yüzü vardır; **reel** denilen yüzü, **girişimcilik damarı**. İktisadın bütün kutsal kitaplarında yer alan buyruk: “Yatırım yapacaksın!” Hatta bir başka bakışla, kapitalizmin odak noktasının **yatırım** olduğu da söylenebilir.

Genel Teori kapitalizmde yatırım meselesine şöyle bakıyor: Kişi, kaynaklarını **yeni** (burada yeni'nin altını çiziyoruz) **bir sermaye malına** yatırdığı zaman, bunun **kendisine sağlayabileceği getiri** veya bundan **umduğu getiri** oranına, Keynes'in “prospective yield” dediği bu orana bakar. Katlandığı üretim maliyetini amorti edeceği zamana, yani bu sermaye varlığının **tükeneceği son noktaya kadar** elde etmeyi umduğu getiri oranına da bildiğiniz gibi, Keynes “sermayenin marjinal etkinliği” demiştir. Bu oran, kapitaliste yatırımcı olma, sistem için **misyon sahibi olma şansını** verecek olan orandır. Kapitalizmde yatırım sahibi, bu oranı **bir hisse senedinin temettüsü** veya bir borç senedinin vadelerindeki yüzde getiriler gibi, “annuity”ler gibi mütalaa eder.

O halde bu oranı, yani sermayenin marjinal etkinliğini servetini güvencede tutabilmenin barometresiyle, yani faiz oranıyla karşılaştırıp kararını buna göre verecektir. Başka türlü söylersek, kapitalizmde menkul değerlerle fizik sermaye varlıkları arasındaki **bağdaşma** veya **bağdaşmazlık** likidite tercihinden, yani parayı tutup tutmaktan geçmektedir. Bunu yapmadan edemez.

Bu durum bizi ciddi bir meseleye getiriyor. Kişi, kapitalizmde dünyayı yeni yatırımlarıyla (yeni'nin yine altını çiziyorum) fethetmeye mi çıkacak, yoksa ego'sunun önceliğiyle mevcut varlıklara kapanıp servetinin sıcaklığıyla mı zevklenecektir? İşte, **kapitalizmin ister dramı diyelim, ister Faust'ça kimliği diyelim, ister içinden kaynaklanan karakter dengesizliği diyelim, farklılığı burada ortaya çıkıyor.** Okuyucu *Genel Teori*'nin 11., özellikle 12. chapter'ında, daha sonra 15, 16, 17. chapter'larında bu farklılığı heyecan duyarak okuyabilir. Kişiye yatırımcı olma şansını verecek olan oran, yani sermayenin marjinal etkinliği **oyndır**. Çünkü, kişi kaynaklarını kullanırken **yarına ait bir karar** verecektir. Yarının **belirsizlikler ve riskler taşıdığı** görür. O halde **beklentileri** önemlidir. Ama, bugünkü verilerden hareket ederek hesaplama ve tahmin yapmaya girişse de kişi şunu görür: Yarına dönük beklentilerin **matematiği yapılamaz**. Bunlar için emin olunacak **bilimsel bir baz yoktur** ve sonunda kararında **psikoloji ağır basar**.

Faiz oranı belirsizlikleri kısmen yansıtabilir, ama gidermeye yardımcı olmaz. Çünkü **faiz**, esasında **bugüne ait bir fenomendir**. Yatırımcıya bugünün standardının ne olduğunu gösterir ve böylece yatırımcının eteğinden çeker, sermayenin marjinal etkinliğini frenleyici ve belirleyici bir etki yapabilir. Bunun tersi ise söz konusu değildir. Yatırımcıya kapitalizmde misyon sahibi olma şansını verecek olan sermayenin marjinal etkinliğinin faiz oranı üzerinde herhangi belirleyici bir etkisi yoktur. Faiz, **bugünün likidite tercihleriyle** belirlenir.

Genel Teori'nin belki de en ilginç bölümü olan 12. chapter, kapitalizmde yatırım kararının nasıl koyu belirsizlik bulutlarıyla çevrili bulunduğunun analizidir. Bu chapter bir bakıma yatırımcılar için kısa bir el kitabıdır. Ancak, bu el kitabı yatırımın nasıl yapılacağından çok, niçin yapılamadığının açıklamalı bir öyküsü gibidir. *Genel Teori* 12. chapter'da yatırımı anlatırken, okuyucunun gözünde **kapitalizmin bir anatomisi** âdeta şekilleniyor. Keynes'e göre kapitalizm, yağma ile sağladığı ilk sermaye birikiminden bu yana çok mesafe almıştır. Ama özellikle 19. yüzyılın yarattığı büyük ve kârlı yatırım ortamını artık tamamlamıştır. Sistemi işletmekte borç ve kredi mekanizmalarının kapsamı genişleyip önemi arttıkça, yatırım piyasaları büyümüş, kâr marjları daraldıkça kurumsallaşma yeni mertebeler kazanmıştır.

Burada ilginç bir **paradoks**, sistem **daha sofistike hale geldikçe**, yeni kurumsallaşmanın yarına ait doğal **belirsizlikleri azaltmayıp, koyulaştırmasıdır**. Bunun önemli sonucu, girişimcinin kendine ait yatırım kriterlerinin en önemlisinin, yani umduğu getiri oranının sağlam bir bazdan yoksun kalmaya başlamasıdır. **Kaybetmeme psikolojisi** ağır basmaya başlar. Kaybetmeme psikolojisi ağır bastıkça, yatırımcı kaynaklarını **likidite derecesi yüksek varlıklarda tutmaya** yönelir. Toplumda tüm varlıkların likide edilmesinin mümkün olmadığını unuttur. Yatırım

dünyası, herkesin birbirini izlediği ortamdır. Bir tür **sürü davranışı**, yatırımcının özelliği olmaktadır veya günün yeni kapitalizmi olan Amerika'da görüldüğü gibi, yatırım piyasası, yani Wall Street, Keynes'in deyişiyle bir **kumarhane tablosunu** andırmaktadır. Burada sürünün nasıl davranacağını tahmin eden ve piyasadan **daha iyi bilen adam tipi**, (Keynes'in deyişiyle) "herkesten hızlı silah çekerek" kazanmaktadır.

"Vur-kaç"la en büyük kârı gözetmeyi esas sayan bir yatırımcı davranışı şekillenmektedir. Yatırımcılık **bir kurnazlıklar savaşına** dönüşmektedir ve yatırımcı, eski **misyonerlik ruhunu teslim etmiştir**.

Teorik modellerimizde, özellikle Keynes çizgisiyle ortodoks çizgiyi bağdaştırmaya yönelik modellerimizde (ki bunlara daha sonra Joan Robinson "Piçleştirilmiş Keynesçilik" ("Bastard Keynesianism") demiştir) sermayenin marjinal etkinliğini faiz oranıyla karşılaştırarak birkaç sına sonunda verildiğini varsaydığımız **yatırım kararı**, aslında 12. chapter'ın mercekleriyle incelenince **çok karmaşık** ve toplumun tümü bakımından da **belirsizliği koyulaştıran davranışlara** tabidir. Keynes'in deyişiyle, bu davranışlardan **toplum bakımından en avantajlı yatırım profili** **çıkamaz**.

Özetle, kapitalizmin merkezindeki bağdaşmazlıkları ve istikrarsızlığı keşfettikçe, bu ekonominin kendi kendine yapacağı ayarlarla dengeye geleceğini kabul eden ortodoksluğun bu **otomatiklik** anlayışı pek basit, hatta **vülger** görünecektir. İddia edilen dengenin yanıltıcı olduğu, hiç değilse **çok özel bir hale** ait olabileceği anlaşılacaktır.

Üçüncü Bölüm

Şimdi üçüncü bölüme geçebiliriz. Peki, sistemin sahibi ve sürücüsü olan kapitalist girişimcinin ruhundaki ikilem ve bağdaşmazlıklar, sistemin sürdürülebilirliği bakımından mutlak bir umutsuzluğa, karamsarlığa mı işaretler? **Sistem çözümsüz müdür?** Çözüm olanakları varsa, bunların özellikleri nelerdir? Bu soru bizi önemli bir meseleyle karşı karşıya getiriyor: **stabilite**. *Genel Teori*'de ortodokslukla akraba bir stabilite anlayışına rastlanmaz. İş bir fiyat istikrarı veya biraz daha kapsamlı bir kavram olan finansal istikrar düzleminde değildir. Stabilite, *Genel Teori*'de daha temel, daha geniş bir anlam içerir: **Sistemin tüm potansiyelinin ve kapasitesinin kullanılabilmesi ve bunun güvenceli tarzda sürdürülebilmesi**. Böylece *Genel Teori*'de stabilitenin araştırılması, sistem için **iyimser bir yaklaşım kazanmanın araştırılması** oluyor. Sistemin sermaye varlıklarına sahip olmak ve bunları güvenceye almak üzere motive olan merkezinde, yani **girişimci-spekülatör davranışında**

bu anlamda bir stabilite aranamaz, bulunamaz. Hatta bu motivasyonun sisteme destabilizasyon getirdiği de söylenebilir.

Denge mekanizması, sistemde stabiliteye sahip en az bir fonksiyon varsa şekillenebilir. *Genel Teori*'ye göre, bu anlamda stabilite şansı talep cephesindedir. **Stabilite için garantili talebi aramalıyız.** Daha doğrusu, talebin toplumun tüm harcama potansiyelini yansıtan dozunu, harcama potansiyelinin ekonomik olarak sistem bakımından **en makbul dozunu** aramalıyız ki, *Genel Teori* buna talebin efektif olduğu doz diyor.

İşin ipucu **tüketim fonksiyonundadır** ve ekonomik bakımdan anlamlı olan şey de, öncelikle buna bakmaktır. Çünkü, Kaldor'un ileriki yıllarda özetleyeceği gibi, **"çalışanlar kazandıklarını harcarlar"**. Toplumda kazanılan ve harcanan büyüklükler arasında daima bir fark kalır ve kalmalıdır. Bu fark, topluma **yeni bir harcama kapasitesi** kazandırır. Yeni'nin yine altını çiziyoruz. **Stabilite için ipucu ve umut buradadır.** Keynes'in yakın çalışma arkadaşı Kahn, bu ipucunu yakalayıp stabilite bakımından anlamlı bir ilişkiyi kavramlaştırmıştır ve bu kavram *Genel Teori* için önemlidir. **Çoğaltan mekanizması.**

Ortodoks çizgi, çalışanların ücret taleplerini sistemde, geçici nitelikte de olsa, dengesizliğin kaynağı sayıyordu. Buna rağmen, piyasalar (fiyat mekanizması) sayesinde sistemin özünde stabiliteye sahip olduğunu, piyasaların ayar yapabilmeye özellikleri nedeniyle stabilitenin ve dengenin güvencesi olduğunu, çalışanlar bozmadığı sürece sistemin bu sayede istihdam sağlayacağını kabul ediyordu. *Genel Teori* bu çizgiyi tersine çeviriyor. **Sistemde stabilitenin ve erişilebilir dengenin ajanı, kazandıklarını harcayanlar, yani çalışanlardır.** Sistem İkinci Bölüm'de özetlediğimiz içsel nedenlerle stabiliteye sahip değilse de, **çalışanların harcama ve böylece herkes için istihdam ve gelir yaratma kapasitesi sayesinde sürdürülebilme şansına** sahip olacaktır.

Bu noktaya vardığımızda önümüzde ekonomik sürecin başka fotoğrafları, yeni fotoğrafları açılıyor: Tüketim ve yatırım, çalışanlar ve girişimciler, ücret malları ve yatırım malları. Çalışanların, yani kazandıklarını harcayanların ekonomik ajan olarak **davranışı farklıdır.** Harcamalarında yarına dönük kararların bugünü etkilemesi, belirsizlikler ve riskler oluşması söz konusu değildir. Bunların davranışı bir sermaye malları mülkiyeti ve servet dünyasına özgü davranış değildir. **Sadedir ve kazanılan gelirin ücret mallarına harcanması üzerine kuruludur. Hep kendi kendini tekrarlayan bir davranıştır.** Ekonomik değeri de, dar anlamda, bundan ibarettir. Bu basit davranış biçimi, sisteme bir **minimum stabilite ve sürdürülebilme olanağı** sağlar. Ancak bu bir **minimumdur;** burada stabilitenin önemli ayağı yine kapitalist girişimcidir. **Girişimcinin misyonu efektif talebi**

tahmin etmektir. Bunu yapıp yapmadığını, yani toplumun yeni bir harcama kapasitesine erişeceğini tahmin ederek buna angaje olacağını, bunu değerlendireceğini nereden anlayacağız? Yarın hakkındaki beklentilerinin **iyimser** olduğundan. Ve böylece yeni yatırımlar üstleneceğinden ve bu yatırımlar sayesinde talep artışının gereğince realize edileceğinden.

Unutmamak gereken bir nokta da tabii şudur: Ek, yani yeni harcama potansiyelinin tamamı ücret mallarına gitmez, gidemez. Bir bölümü yeni yatırım veya sermaye malları artışına gidecektir. Ne var ki, böyle bir hareketlenme, sistemin garantili bir biçimde en makbul dengeye yöneleceği anlamına gelmez. Çünkü, sistemin stabiliteye sahip tek fonksiyonu ve buradan türeyen yatırım çoğaltanı, **girişimcilerin yarımın belirsizlikleri altındaki davranışlarına bağlı olarak şekillenecektir. Ne kadar yeni yatırım malları ve oradan da ne kadar yeni ücret malları ve yeni yatırım malları ve oradan da ne kadar yeni ücret malları ve yeni yatırım malları; böyle bir zincir...** Bunların ne kadar türeyeceği ve bütün bunlarla iç içe istihdam hacminin, yani her şeyin başında toplumun yeni gelir düzeyinin ne olacağı **baştan belli değildir. Olasılıklar vardır, belli olan da bunlardır.** Kapitalizmde **normal** olan durum, istihdam hacmi ve gelir düzeyi bakımından **potansiyelin altında kalan kronik dengelerdir.** Eğer denge sözcüğünü mutlaka kullanacaksak. Çünkü, **kronik dengeler, stabilitenin tam olmadığı durumlardır.** Yukarıda özetlenen nedenlerle, girişimciyi çevreleyen belirsizliklerden ve sistemin merkezindeki kurumlaşmadan ötürü istihdam hacminin ve gelir düzeyinin düşük kaldığı, toplumun potansiyeli bakımından yetersiz kaldığı durumlardır. **Tipik olan budur, vahşi dalgalanmalar değildir.**

Eğer mutlaka potansiyelin hakkı olan ideal bir durum, gerçek bir denge, yani sistem bakımından **maksimum stabilite** tanımı arıyorsak, bunun için belki birkaç fotoğrafı üst üste koymalıyız.

Genel Teori'deki **gerçek denge** veya **maksimum stabilite** arayışının niteliklerini teşhis edebilmek üzere şöyle **birkaç fotoğraf** söz konusu olabilir. Bunlardan ilk ikisi *Genel Teori*, 24. chapter'dan çıkan fotoğraflar ve bunlar yatırımla ilgilidir. **Birincisi** şu: İdeal durumda faiz oranı çok yüksek olmamalı, sermayenin marjinal etkinliğine göre düşük olmalıdır. Ancak, ekonomide yatırımları tam istihdam hacminin ötesine taşıracak kadar düşük de olmamalıdır. Böyle bir tabloda **sermaye yeterince bollaşmıştır.** Sermayenin kıtlığı gerekçesiyle (ki zaten "Sermayenin kıtlığı diye bir gerekçe olamaz" diyor Keynes) kapitalistin toplumda **zorbaca** sağladığı güç tükenmiştir. Bu, **rantiyenin ötanazisi** demektir *Genel Teori*'nin ifadesiyle. "Kapitalizmin rantiye aşaması **geçici** bir dönemdir ve tamamlanarak sona erecektir" diyor.

Kısacası, kapitalizmin âdeta **bir olgunluk aşamasına varması**, bu maksimum stabilite fotoğrafı için gerekli koşul oluyor.

İkinci fotoğraf: Eğer maksimum stabilitenin önemli öteki ayağı yatırım ise (ki ilk ayağı oluşturan tüketim fonksiyonu, bir **minimum stabilite** şansı yaratabilmektedir ve bununla **ancak kronik bir eksik istihdam, düşük gelir dengesine** gidilebilmektedir), o zaman ekonomiyi tam istihdama, yani **mutlu sona** yaklaştıracak bir optimum yatırım oranını tutturalabilmenin tek çaresi vardır, *Genel Teori*'deki ifadeyle: Yatırımların kapsamlı biçimde **sosyalizasyonu**. Yani, **devletin kriterler koyarak müdahalesi**. Bu, devletin özel girişimcinin yerine geçmesi değil, onunla işbirliği yapması ve kaynakları bu amaçla yönlendirmesi demektir. Yönlendirme, vergi politikasından, devletin faiz oranlarını bankacılık sektörü üzerinden etkilemesine kadar geniş bir alanı içerebilir.

Burada şunu hatırlamak veya hatırlatmak gerekir ki, *Genel Teori*'de maliye politikasına ilişkin sistematik bir örgüye rastlayamayız. 1950'lerden sonra geniş ölçüde kamu maliyesi öncülüğünde yürütülmüş olan politikaların Keynesçi politikalar sayılması, birebir *Genel Teori*'nin özünden veya sayfalarından kaynaklanan bir şey değildir. *Genel Teori*'nin sisteme bakışı, **öncelikle para ve finans penceresindedir**. Keynes'in ömrü boyunca da bu tarz değişmemiştir. Bu bakımdan, yatırımların sosyalizasyonu ve kapitalist girişimcinin bıraktığı ciddi boşluğu devletin doldurması ve ekonominin yatırım profilini etkileyecek kriterler oluşturması yolundaki önerisini Keynes'in ekonomide kamu maliyesi boyutunu ön plana çıkarma çabası gibi görmemek, bunu **sistemik açmazı giderebilme düşüncesinin ürünü** saymak kanımca daha doğru olur.

Üçüncü fotoğraf: Gerçek denge arayışının üçüncü bir fotoğrafını, *Genel Teori*'nin 19. chapter'ından elde edebiliriz. Bu, ücretlerin stabilitenin önemli bir unsuru olduğunun fotoğrafıdır. Ama, ücretlerin ele alınışı, ortodoks çizgininkinden çok farklıdır. Ortodoks kabullerin tersine, *Genel Teori*'ye göre, **çalışanlar reel ücret düzeyini belirleyemezler**. Üzerinde durulması gereken şey, **parasal ücret düzeyinin stabilitesini** gözetmektir. Bunun için kısa dönemde para yönetiminde öyle bir noktayı amaçlamalıyız ki, faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliği arasındaki bağlantı, yatırımın hemen hemen tam istihdamı sağlayacak bir orana erişmesine ve sürdürülmesine olanak versin. "Eğer kapalı bir ekonomide isek, en doğru politika, parasal ücretlerin genel düzeyini kararlı tutmak ve istihdamda dalgalanma yaratmamaktır. Açık bir ekonomide de, aynı şey gözetilmeli, dış dünya ile denge **esnek döviz kuruyla** sağlanmalıdır. **Uzun dönemde iki seçenek** üzerinde durulabilir: Ya teknik ilerlemenin etkisiyle fiyatlar hafifçe düşerken, ücret düzeyi değişmemeli ya da fiyatları sabit tutarken ücret düzeyi hafifçe yükselmelidir. İkincisi

daha makbuldür; çünkü, birçok olumlu etkinin yanında, ücret düzeyinin yükseleceği beklentisi, düşeceği beklentisine göre iş hacmini tam istihdama daha yakın tutmayı kolaylaştırır” diyor Keynes.

Bütün bunlar gösteriyor ki, sistemin potansiyelini kullanamamasının ne demek olduğunu en berrak şekilde **işsizlik ve istihdam sayesinde kavrayabiliriz**. Başka bir kavram veya büyüklük, bize bunu bu kadar anlatamaz. İstihdam, **bizatihi** (bu sözcüğün Türkçesini bilmiyorum) **önemli büyüklük** olmasının yanı sıra, 1930’ların düşünürlerine, iktisatçılarına ve politikacılarına kapitalizmi ve yol açtığı dertleri dönemin ilginç konjonktürü sayesinde **öğretmeye olanak veren yegâne ortak kavram ve büyüklüktür**.

Yatırım meselesine devletin müdahalesi gerektiği de **en kolay istihdamdan giderek** anlatılmıştır. Birinci Savaşın sonraki işsizlik ortamında, yani 1920’lerde halkın da siyaset sahnesine çıkmış olması, kamu altyapı yatırımlarını (“Public Works”) işsizliğe çare olarak İngiliz liberallerinin gündemine 1924’ten itibaren bir programla yerleştirmişti. Bunda Keynes’in de önemli katkısı olmuştu. Bu, iktisatçı için bir aşamadır ve düşünce dünyasını genişleten ilk etkiyi yapmıştır. 1925-1926’dan sonra işsizlik, politize edilen konular arasında gündemde üste tırmanmıştır. Ancak, bu bakımdan çarpıcı olan 1930’ların gelişmeleridir. **Sistemik boyut**, kapitalizme artık öncelikle istihdam alanında, işsizlik alanında yansımaktadır. Âdeta sistemin akıbeti, bu sorunda belirlenecekmiş gibi bir iklim oluşmuştur. Kapitalizm çerçevesinde istihdamın **bir dava haline gelmesi**, en güçlü ve öğretici biçimiyle Roosevelt’in “New Deal”i ile gerçekleşmişti. O günlerin Amerika’sında istihdama yönelik altyapı projeleri, bir iktisat politikasının belkemiği şeklinde federal düzeyde izlenen para ve bütçe politikalarıyla desteklenmişti. Hatırlamalıyız ki, sistem sorunu, 1930’larda ciddi bir **entelektüel sorun** olmuştu. Dünya sahnesine sosyalizmin iddiayla çıkmış olması, özellikle İngiliz düşünce ortamında, başta Cambridge olmak üzere, politikacılıktan ve iktisatçılıktan önce yepyeni ve hararetle entelektüellik tartışmaları yaratmıştı. Özellikle liberallikle yoğrulmuş İngiliz entelektüeli, sosyalizmin o dönemde vaat ettiği düşünce ufkuna ve yeni toplum projesine **doyurucu ve çözüm gösteren bir yanıt bulmak** zorundaydı. *Genel Teori*’nin oluşmasında ve şekillenmesinde bütün bunların izlerini arayabiliriz.

Acaba, kapitalizmi entelektüel düzeyde kurtarabilmek için ortodoks yaklaşımları radikal biçimde terk etmek mi şart olmuştu? Bu, derin bir sorudur.

Son Bölüm

Son bölüme gelelim, kısa bir son bölüm: Son bölümü bir fantezi üzerine kuralım.

Claude Levi-Strauss'un Plato ile konuşma şansı araması gibi, biz de (masal o ya) Keynes ile birkaç dakikalık konuşma şansı bulduğumuzu kabul ederek kendisine desek ki: "Üstat, ellerine sağlık, toprağın bol olsun. Yetmiş yıldır senin kutsal kitabını okuyoruz ve hâlâ okuyoruz. Ama yine sana sormak istediğimiz bir iki şey var, aklımızı kurcalıyor. Birincisi şu: *Genel Teori*'yi uluslararası ekonomiden kopuk ve esas olarak **ulus-devlet** çerçevesinde **kendi başına** yürütülecek politikalara ilham kaynağı olan bir yapıt mı sayalım, yoksa onu bir uluslararası ekonomi dünyasına yerleştirmeyi mi düşünelim? İkincisi de şu: Tam istihdamın önemini anladık, önerilerini de sana yakışır bir mantık ustalığıyla *Genel Teori*'ye yerleştirmişsin. Acaba, talebi ve istihdamı yüksek ve garantili kılma yolunda ciddi boyutta **pratik** ve yine **sana yaraşır** bir şeyler daha var mı?"

Üstadın bu soruları küçümseyeceğini sanmıyorum, ama yanıtları daima hazırdır. Büyük olasılıkla, keyif duyarak veya oturduğu yerde uzun bacaklarını biraz daha uzatarak ve fazla değil, hafifçe gülümseyerek diyebilir ki: "Burada, hem de hiç Anglosakson dünyasına benzemeyen bir yerde, hem de yetmiş yıl sonra toplanmışsınız, vallahi bravo! Başka ülkelerdeki değerli meslektaşlarınızı da çağırmışsınız, teşekkür ederim".

"Birinci soru için şunları düşünün: *Genel Teori*'yi bir altın standardı dünyasına veya benim Birinci Savaş yıllarından başlayarak düşündüğüm altına dayalı döviz kurları dünyasına oturtamayız. Yani (burada biraz içini çekiyor) bir **büyük devletin** (İngiltere yani) dünyanın **yegâne büyük** finansman ve ticaret merkezine sahip olarak uluslararası **kreditörlük yaptığı**, ama aynı zamanda sistemi **deflasyonist bir dengeyi garanti altında tutmak üzere yönettiği** bir çerçeve bu kitapla bağdaşmaz. Zaten ben buna, *Genel Teori*'yi yazdığım sıralarda "altından yapılmı bir pranga" demiştim."

"Kendine yeterlilik meselesine gelince: Ben buna pek ısınmadım. Gerçi, 1933'te Dublin'deki bir konuşmamda "Vatandaş, yerli malı kullan" ("Let Goods be Homespun") demiştim, ama 1931'den sonra İmparatorluğun **kendine yeterli bir iç uluslararası ticaret kredi ve ödeme sistemi** kurma girişimi beni iktisatçı olarak ve entelektüel düzeyde tatmin etmedi. Dr. Schacht'ın 1930'ların ikinci yarısından 1940'lara uzanan Almanya ve kendi için kurduğu çevre ülkeleri sistemini âdeta kendimize, yani İngiliz İmparatorluk âlemine uyarlayacak derecede inceledim, hem de İkinci Savaşın ilk yıllarında. Hatta, yakın çevremden bunu çok garipseyenler oldu. Ama, bu sistem de benim liberal değerlerle örülmüş dünyama ve düşündüğüm **yeni ekonomik çözümlere yabancıydı.**"

"Sonunda, *Genel Teori*'yle kavram birliği içinde bir sistem üzerinde çalıştım. Bunun dünyaya mal olması, **artık benim ve bizim, yani İngilizlerin**

olanaklarımızı aşıyordu. *Genel Teori*'yi incelemiş ve benimsemiş olan ve iyi bir hazineci ve bir Amerikan komünisti olan Harry Dexter White ile, belki zaman zaman çatışarak, 1940-1941'den itibaren dört yılı aşkın süre birlikte çalıştık ve yeni bir dünya sistemi oluşturduk. Siz ona "Bretton Woods" diyorsunuz. Bu sistem, her ne kadar sonunda White'in şablonu şeklinde ortaya çıksa da, *Genel Teori*'yi artık özümsemiş olan iktisatçılara ve onların yol göstermesiyle politikacılara rahat ve uygun gelen bir kostüm oldu; hem modeli hem de bedeli bakımından."

"İşin bir başka yönünü de sakın unutmayalım: **İngiliz İmparatorluğuna zorunlu bir yumuşak iniş yaptırmak** için kapitalizmin yeni sahibinin **kreditörlüğünü** de sistemin merkezine kayıtsız şartsız yerleştirmek gerekiyor."

"İkinci soruya gelince: Evet, talep meselesinde eksik kalan bir şeyler var *Genel Teori*'de. Talebin yüksek düzeyde güvenceye alınacağı bir kurumsallaşmaya ihtiyaç var sanki. Allah razı olsun (tabii Keynes'in bunu İngilizce nasıl söylediğini bilemiyorum), Lord Beveridge bunu 1942'de âdeta gökten indirdi. Yunan trajedilerinin tanrıları gibi dramatik bir iş yaptı. Çünkü, talebi yüksek düzeyde güvenceye almak için çalışanlar kitlesini, yani kazandıklarını harcayanları bir toplumsal haklar ve yükümlülükler dünyasına alabilmek lâzımdı. Ben, Beveridge'in rapor çalışmasında bulunmadım, ama tamamlayıp bana gönderdiği zaman hemen okudum, çok beğendim ve destekledim. Hem de İngiliz Hazinesi'nin savaştan sonra bütçeye büyük yük getireceği gerekçesiyle rapora karşı çıkmasına rağmen destekledim. Savaştan sonraki zor ekonomik tabloyu, özellikle Amerika'ya ve İngiliz İmparatorluk ülkelerine borçlarımızın gitgide kabarmakta olduğunu benden iyi mi bilecekler? Ama, dikkate almadıkları şey, kapitalizmi yeniden onarıp kitlelere takdim edeceksek, bu sefer içinde insana da yer vermemizin zorunluluğu idi. Bunu da sosyal harcamalar olmaksızın, yani çalışanların garantili talebi olmaksızın yapamazdık. Galiba, sadece biz değil, benim bu dünyadan ayrılmamdan sonra Kıta Avrupası da böyle yaptı."

Masal veya fantezimiz o ki, üstat daha fazla konuşmak istemez. Çünkü, 123 yaşına gelmenin yorgunluğu vardır. Bu nedenle, bizim de burada sözü daha çok uzatmamamız gerekir.

Keynes, Anglo-Amerika ve Hegemonik İstikrar Teorisi*

Andrew GAMBLE**

John Maynard Keynes 20. yüzyılın en ünlü iktisatçılarından ve entelektüellerindendir. Onu var eden Cambridge, İngiltere Hazinesi ve Bloomsbury adlı üç dünyaya olan ilgisidir. Keynes, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin dış politikasını ve Versailles Antlaşması'nı eleştirdiği *Barışın Ekonomik Sonuçları* adlı eserinin yayınlanmasından sonra önemli bir şahsiyet haline geldi (Keynes, 1920). 1920'lerde ve 1930'larda *laissez-faire*'e ve Hazine'nin ortodoks iktisat anlayışına, özellikle Hazine'nin savaş sonuçlarının üstesinden gelmek ve bir süre sonra başlayan depresyonu yenmek için güvendiği sağlam finans ve deflasyon doktrinlerine yönelttiği eleştirilerle ünü daha da arttı. Birçok çağdaşının gözünden kaçan, fakat Keynes'in açık seçik kavramış olduğu husus, kozmopolit-liberal uluslararası düzenin yıkılmasıyla birlikte savaş sonrası düzenin kökten değişmiş olduğu, ne kadar istenirse istensin bu düzenin kolaylıkla yeniden kurulamayacağı ve politikaları bu düzenin yeniden kurulacağı varsayımına dayandırmanın anlamsızlığı idi.

* Çev: Oktay ETİMAN

** Siyaset Bilimi Profesörü, Cambridge Üniversitesi (İngiltere).

Keynes Devrimi

Keynes, 1920'lerde yürüttüğü entelektüel ve politik mücadelesi içinde yavaş yavaş farklı türden bir ekonomik teoriyi formüle etmeye yöneldi. 1925'te (kendisinin karşı çıkmış olduğu) altın standardına dönülmesine ve bu standarda dönüşün dolaysız sonucu olan 1926 Genel Grevi'ne kesin bir entelektüel başarısızlık ve politika çıkmazı teşhisi koydu. Altın standardına dönüş, sert bir talep deflasyonuna yol açmış ve ihraç piyasalarına bağımlı olan kömür madenciliği gibi sektörlerde çalışan işçilerin ücretlerinin düşürülmesini zorunlu kılmıştı. Keynes 1931 finansal buhranının üstesinden gelebilmek için önerilen deflasyon önlemlerine de şiddetle karşı çıkmıştı (Skidelsky, 1967). Dünya depresyonu hızlandıkça kamu maliyesinin durumu hızla kötüleşiyordu ve Hazine, bağımsız bir komisyonun önerilerinden de destek alarak, işsizlik ödentilerinde ve kamu çalışanlarının ücretlerinde indirimler de dâhil olmak üzere kamu harcamalarında kesintiler yapılmasını tavsiye ediyordu. Keynes her iki durum için de tavsiye edilen ilacın hastalıktan daha beter olduğu ve ekonomik çöküntüyü yaratan güçleri artırmaktan başka bir sonuç vermeyeceği kanaatindeydi. Keynes, bu koşullarda şöyle düşünmeye başladı: Avrupa ve Kuzey Amerika'daki Merkez Bankaları'nın uyguladığı ortodoks finans doktrinleri, ekonominin ve politikanın sağlığını olumsuz yönde derinden etkilemekte ve bütün kapitalist dünyada refahı ve politik istikrarı temellerinden sarsmaktaydı.

Ekonomi teorisinde Keynes Devrimi, yaşanan bu deneyimlerden doğdu, ama Keynes'in fikirlerini iktisatçıları ikna edecek bir biçime sokması biraz zaman aldı. (Clarke, 1988: Bölüm IV). Keynes politikanın başarılı olmadığını fark etmiş ve bu başarısızlığın ardında ekonominin nasıl işlediğine ilişkin geleneksel modellerde yapılan entelektüel hataların yer aldığını ortaya çıkarmış, ancak başlangıçta bir alternatif model sunamamıştı. Önce politika reçetesi geldi, teorik açıklama ve gerekçeleri ise 1936 yılında *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* adlı eserinde yer aldı (Keynes, 1936). Keynes'in çağdaşlarının pek çoğundan daha büyük bir açıklıkla gördüğü şeydu: Uluslararası ekonomik düzenlemenin çöküşü ve tam istihdama daha erken dönülebilmesi olasılığı, ülke içi ekonominin yönetiminde yeni bir stratejiyi hem zorunlu, hem de mümkün kılmaktadır. Keynes, bunun 19. yüzyılda ekonomik ortodoksluğu tanımlamak üzere geliştirilmiş pek çok kutsal doktrini, uluslararası ekonomik düzen ve altın standardının yansıması olan yurtiçi kuralları, özellikle "sağlam para" ve "denk bütçe"yi terk etme anlamına geldiğini de görmüştü.

Keynes'in bunların yerine önerdiği, yeni bir ekonomi yönetimi anlayışı idi. Bu anlayış sabit kurallardan çok, iradi bir politikayı gerektiriyordu ve kurumsal katılıkların ve derin belirsizliklerin piyasanın geçici özellikleri değil, tam tersine, piyasaların işleyiş tarzlarının asli özellikleri olduğunu kabul ediyordu (Stewart, 1986: 116-141).

Bir ekonomide otomatik, ya da kendiliğinden dengenin sadece serbest piyasaların işleyişine güvenerek sağlanabileceği fikrine şiddetle karşı çıktı. Piyasaların çoğu kez akıllıca hazırlanmış bir politikanın yönlendirmesine ihtiyacı vardı. Geçmişte uygulanan kurallar değişik bir çağda işlev görmüşlerdi; fakat artık gereğinden fazla katı idiler ve bu kuralları işleten kamu hizmetlileri ve merkez bankası yetkilileri bu kuralları ötesini düşünememekteydiler. Dolayısıyla yapılması gereken şey, ekonomi politikasının yeniden politikleştirilmesi, ekonomi politikasının mali ortodoksluğun gardiyanlarının elinden kurtarılması ve onun yeniden özgür politika oyununun öznesi haline getirilmesiydi. Keynes, yönlendirilen piyasaya olduğu kadar yönlendirilen demokrasiye de inanıyordu. Bu nedenle, bu bakış açısının sonucuna ancak ekonomi politikasının yönetimi, ekonomik düzenin gerçek pratik sorunlarıyla yüz yüze gelmeye hazır bir politikacılar ve görevliler grubunun eline geçerse katlanılabildi (Gamble, 1996: 151-176).

Keynes'in savunduğu en önemli değişiklik işte bu yüzden politik bir değişiklik idi. İngiltere siyaset sınıfı yanında, bütün belli başlı kapitalist güçlerin siyaset sınıflarının da devlete yeni bir stratejik görev düştüğünü kabul etmesini istiyordu. Fikirleri geliştikçe, Keynes ve izleyicileri ekonominin temel büyüklüklerinden yararlanılarak yeni bir ulusal ekonomi kavramına erişilebileceğini ve ulusal ekonominin uluslararası ekonomiden bir ölçüde bağımsız olarak nasıl yönetilebileceğini gördüler. Altın standardı çağında, uluslararası ekonomik düzenin korunmasını sağlayacak koşullara çok önem veriliyordu. Bu ise ulusal ekonominin bu koşullara uygunluğunu garanti altına alacak şekilde yöneltilmesi gerektiğini ima ediyordu. Keynes, 1930'lu yıllarda bu mantığı tersine çevirerek, devletin görevinin önce ulusal ekonominin başarıya ulaşmasıyla ilgilenmek olduğunu ve uluslararası işbirliğinin dünya ekonomik düzenini nasıl geliştireceği konusunu ancak bundan sonra dikkate almak gerektiğini öne sürdü.

Bir devletin toplam talebi kontrol altında tutmak ve yatırımları canlandırmak üzere müdahale etmesine ilişkin Keynesgil politika önerileri bu bakış açısından doğdu. Önerilen çeşitli araçlardan bazıları şunlardı: ekonomiyi canlandırmak için ilk atılımı ("pump priming") sağlamak, bütçe açıkları, yatırımın sosyalleştirilmesi ve kontrollü enflasyon. En azından İngiltere koşullarında, bu yaklaşımdaki yenilik, Keynes'in ekonomik liberalizmin dogmalarına açıkça karşı çıkması ve eğer İngiltere zenginleşmeye devam edecek ve ekonomik sorunlarının üstesinden gelecekse, erişmek istediği amaçların neler olduğuna karar vermesi gerektiğini savunması idi. Sağlam para bu amaçlardan sadece biriydi. İstihdam düzeyi ve ekonomik büyüme de devlet politikasının meşru amaçlarıydı ve bunları gerçekleştirebilmek için farklı politikaların ve hükümet becerilerinin geliştirilmesi gerekiyordu (Winch, 1969: 123-154).

Keynes'in siyasal iktisatçı olarak önemi, birçok adla anılacak olan, fakat *laissez-faire* kapitalizmi ile devletçi sosyalizm arasında bir 'Orta Yol'u temsil eden yeni bir ilerici siyasal iktisadı ilham etmiş olmasıydı. Bu yeni siyasal iktisadın amacı kapitalizmin temel mülkiyet kurumlarını korumak, fakat piyasanın en kötü sonuçlarından bazılarını hafifletmekte devletten yararlanmak, yoksullara yardımcı olmak, piyasa başarısızlıklarının yol açtığı sonuçları düzeltmekti. 1930'larda uluslararası ekonomik düzenin çöküşünde varılan nokta Keynes'i ulusal ekonomilerin korunmasına yönelik politikaları savunmaya, gümrük vergilerini ve kambiyo denetimini kabule götürdü. Keynes'in ulusal korumacılığa dönmesi klasik-liberal siyasal iktisattan başlayarak ne kadar uzun bir mesafe kat ettiğini göstermekteydi. Keynes'in istediği, ekonomik sorunları çözmeye çalışırken devletin sosyalist çözümlerin çekiciliğine az da olsa kapılmadan tekrar denetimi eline alması idi. Refah ile ilgili sorunlarla o da daha az ilgileniyordu; fakat kendisi gibi liberal olan William Beveridge'in İhtiyaç, Cehalet, Hastalık, Bakımsızlık, İşsizlik gibi belaları ortadan kaldırmak amacıyla savunduğu kapsamlı bir refah devleti önerisine de sıcak bakıyordu (Timmins, 2001: 9-49). Bu öneri, ekonomik güvensizliğin nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik, olumlu bir gündem sunuyordu.

Ancak, şimdi önümüze bir bilmece çıkıyor: Ulusal ekonominin yönetilmesi gerektiğini ısrarla savunan Keynes, hayatının son altı yılını neden çok taraflı uluslararası ekonomik düzenin yeniden kurulması mücadelesine verdi?

Savaşın Sonra Dünyanın Planlanması

Keynes, 1940 yılında yirmi yıllık bir ayrılıktan sonra ve sağlık durumu iyi olmadığı halde yeniden Hazine'ye döndü. Bütün partilerin politikacıları ekonomik sorunlara ilişkin politikalar konusunda sık sık ona danışmaktaydılar. Kraliyet komisyonlarının toplantılarına katılıyor, kamusal konularda sürekli olarak yorumlarına başvuruluyordu. Fakat Hazine'nin kurulu düzenini konuşanlar, fikirleri sık sık kendilerinininkilerle çelişen Keynes'e giderek artan ölçüde kuşkuyla bakıyorlardı. Bundan dolayı Keynes, 1930'larda Winston Churchill gibi politikanın ortasında değil, daha çok kenarında yer aldı (Skidelsky, 1992: 431-482). Ancak, 1940'ta İngiltere'de acil durum ilanı ile birlikte eski fikir ayrılıkları unutuldu; Keynes yeniden Hazine'ye davet edildi ve Bank of England'daki direktörlüklerden birine atandı. Resmi bir konuma sahip olmamakla birlikte ekonomik politika belirleme sürecinin merkezinde yer alan Keynes'e 1944 yılında düzenlenen Bretton Woods Konferansı'nda savaş sonrası ekonomik ve mali düzenin şekillendirilmesi müzakerelerine katılan heyetin yöneticiliği görevi verildi.

İngiltere, savaş sonrası dünyada iki ana seçenek ile karşı karşıya kalmıştı. İngiltere, ya planlanmış iki yanlı ticaret, kambiyo denetimi ve 1931'de altın standardının

çökmesinden sonra 1930'larda geliştirilmiş olan, sterlin bölgesine dayanan sömürgelerle ilgili tercihler sistemini korumaya, ya da yeni bir çok taraflı liberal düzeni yeniden kurmaya çalışabilirdi. Bank of England'ın hararetle desteklediği birinci seçenek, savaş sonrası dünyadaki belirsizliklerden ve savaşın yol açtığı yaşam tarzı değişikliklerinden ve yıkımdan dolayı en güvenilir seçenek gibi görünüyordu. Fakat bu seçeneğin en önemli sakıncası, İngiltere'nin sterlin bölgesi içinde bulunan (ve çoğu İngiltere'nin doğrudan yönetim alanı içinde olmayan) ülkeleri ihtiyaç duyacakları mamul maddeleri ABD'den değil, İngiltere'den satın almak zorunda bırakıp bırakamayacağı konusunda hiçbir açıklığın mevcut olmamasıydı. Eğer bu ülkeler İngiliz mallarını satın almayı reddederlerse bütün ödemeler sistemi çökebilirdi (Skidelsky, 2000: 179-232).

İkinci seçenek ise, tartışmalara yol açmakla birlikte, yavaş yavaş İngiliz Hükümeti'nin tercih ettiği seçenek haline geldi. Bu seçeneğin baş savunucusu Keynes idi. Bu seçeneğin önde gelen yandaşlarının düşünceleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tercih edilmiş politika olan altın standardına dönüşte hiçbir gelecek olmadığı konusunda son derece netti ve bu politikanın uğradığı başarısızlık henüz belleklerden silinmemişti. Şiddetli bir deflasyonu gerekli kılmış ve yüksek oranlı işsizliğe yol açmış olan bu politikanın 1930'larda makul düzeyde refah ve ekonomik büyüme sağlamış ulusal korumacılıktan daha az uygulanabilir nitelik taşıdığı düşünülüyordu. Ayrıca İngiltere'nin 1918'i izleyen dönemde gerçekleştirilmeyi denediği gibi, dünyanın bir numaralı finans merkezi haline gelmeye bir kez daha çalışması, politik bakımdan gerçekçi bulunmuyordu. Bu yöndeki girişimler, 1931'de sterlini altın standardından uzaklaştırmak zorunda kalınması ile sonuçlanmış ve bunu İngiltere ile ABD arasında cereyan eden bir ekonomik savaş izlemiş, gümrük vergileri konulmuş ve sömürgelerle ilgili tercihler uygulanmaya başlanmıştı. Bu çatışma, arkasında bir kuşku mirası bırakmıştı. İngiltere ile ABD arasındaki rekabet o kadar şiddetli görünüyordu ki, bir sonraki büyük güç çatışmasının İngilizce konuşan bu iki devlet arasında cereyan edeceği öngörüsünde bulunanlar bile oldu.

Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni bir çatışma değil, yeni bir ittifak oldu. Bu Anglo-Amerikan ittifakının ömrü yaklaşık yetmiş yıl sürdü. İttifakın iki temel direği vardı: askeri güvenlik ve ekonomik güvenlik. Birinci temel direk NATO ile somutlaştı. NATO, ABD'nin komünist devletlerin yayılmacılığını sınırlamakta yararlandığı en önemli askeri ittifaktı. İkinci temel dayanak ise Bretton Woods konferansında yaratılmış olan uluslararası ekonomik düzenin yönetiminden sorumlu yeni kurumlarla hayata geçti. Keynes, 1940'tan sonra liberal, açık ve esnek yeni bir uluslararası ekonomik düzenin yaratılmasını destekleyecek yeni bir Anglo-Amerikan anlayışın önde gelen savunucularından biri olarak ortaya çıktı. Bu, dikkat çekici bir dönüşümdü.

Anglo-Amerika

Keynes'in neden uluslararası ekonomi politikasından yana tutum takınmak gibi bir dönüşüm geçirdiği ancak Anglo-Amerika bağlamında ve Amerika'nın İngiltere'deki politik düşlem ve özellikle siyaset sınıfı üzerinde yarattığı başat etki dikkate alınarak anlaşılabilir. Anglo-Amerika tasarısı, gerçek yaşamda var olanın kaçınılmaz bir yansıması olmaktan çok, büyük ölçüde bir efsane, bir ideal toplum hayali idi. Ancak diğer birçok efsane gibi, bu çok güçlü bir hayaldi ve özellikle, belirli bir politik projenin, bir Anglo-Amerikan hâkimiyeti projesinin temelini hazırlıyordu.

Bundan dolayı, Anglo-Amerika hem bazı devletler ve ülkeler tarafından yaratılmış politik bir mekân olarak, hem de politik merciler tarafından kurulmuş, haritası hazırlanmış ve desteklenmiş bir politik efsane olarak çok iyi kavranmıştır. Bu efsane bir gelecek tasarımı sunduğu gibi, kendi hayali için çaba harcayacak ve bu hayali gerçekleştirecek politik hareketleri seferber edebilecek bir geçmiş yorumu da sunuyordu. Bu, İngilizce konuşan dünyayı kucaklayacak, tek merkezi olmayan ve ABD, İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve İrlanda da dâhil olmak üzere birçok devletten oluşacak bir devletler topluluğu tasarısıydı (Anderson, 1983). Bu devletleri birbiriyle ilişkilendirecek unsurlar ortak dil, ortak değerler, ortak kurumlar ve bir bakıma da ortak tarih idi. Ancak, ortak unsurlar bu devletler topluluğunun cumhuriyetçilik ve monarşizm, özgürlük ve eşitlik, federalizm ve eyaletlerin hakları gibi konulardaki derin ideolojik ve politik anlaşmazlıklardan dolayı çatlamasını engelleyemezdi. Öte yandan, İngiltere iç savaşı, Amerikan devrim savaşı, Amerikan iç savaşı ve İrlandalıların bağımsızlık savaşları gibi bazı büyük savaşlar da yaşanmıştı.

Ne var ki, bu topluluk tarihsel uyumsuzluklarına rağmen ortak projeler üretebilirdi. Topluluğun üyeleri arasındaki bağlar güçlü kalmıştı ve farklı devletlerin siyaset sınıfları arasında uzun zamandan beri var olan uzlaşmaz çelişkilere rağmen bu bağlar kopmamıştı. Bu ortak projelerin başında Anglo-Amerika projesi geliyordu. Bu projeyi önce (ABD'ye yerleşenler de dâhil olmak üzere) çok uzaklara savrulmuş bütün Anglo-Sakson halkları kapsayacak bir Büyük Britanya hayalini hararetle savunanlar şekillendirdiler (Bell, 2007). Parlametonun Liberal üyesi Charles Dilke (1968: 226, 318) bu konuda çok netti:

Amerika İngilizleşmekle kalmıyor, dünyayı da kucaklıyor... ve İngiliz unsuru bu topraklara dilini ve tarihini verirken, Amerika da insanlığı Sakson kurumları ve İngiliz dili aracılığıyla yöneterek İngiliz ırkına dünyanın manevi yöneticiliğini sunmaktadır. İngiltere, Amerika aracılığıyla dünyaya hitap etmektedir.

Birmingham'ın tanınmış işadamı, Liberal Birlikçi ve Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain'in de benzer fikirleri vardı: "Anglo-Sakson ırkının şaşmaz kaderi, dünya tarihinin ve uygarlığının üstün gücü olmaktır" (aktaran: Hobson, 1988).

İngiltere ile Kuzey Amerika'daki eski sömürgeleri arasında ortaklık kurulması konusuna coşkuyla yaklaşanların sayısının artmasının nedeni, ABD'nin iç savaşı izleyen onyıllardaki amansız yükselişiyle, ekonomik verimliliği ve potansiyel askeri kapasitesi bakımından, İngiltere ile eşit konuma gelmenin ötesinde, İngiltere'yi açık arayla geride bırakmış olmasıdır. Theodore Roosevelt, John Hay ve Alfred Mahan'ın da aralarında bulunduğu birçok Amerikalı da İngiltere ile bir ortaklık kurulması konusunda çok hevesliydi ve İngiltere'nin küresel politik düzen içindeki rolünü nihai olarak ABD'nin üstlenmesini de istiyorlardı. Amerika'daki siyaset sınıfı içinde İngiltere'ye güvenmeyen ve ABD'yi başka ülkelerde yürütülebilecek savaşların ve emperyalizmin yol açacağı sıkıntılardan uzak tutmak isteyen başka kimseler de vardı (Hitchens, 1990: 127-151). Öte yandan İngiltere'de de ABD'den nefret eden birçok kişi vardı. Ancak, İngiltere'deki siyaset sınıfının kayda değer bir kesimi, epey önceden, ABD ile varılacak bir uzlaşmanın sadece kaçınılmaz değil, İngiltere'nin çıkarları için de çok uygun olduğu sonucuna varmıştı. Birinci Dünya Savaşı yıllarının ikinci yarısında İngiltere Başbakanı olan Lloyd George'un özel sekreteri Philip Kerr bir meslektaşına yazdığı mektupta şöyle diyordu:

Amerika'nın bu konudaki sorumluluğunun farkına ağır ağır ya da kısa süre içinde varmasının koşullarda ne kadar büyük farklılıklara yol açacağını anlayabilirsin. Eğer Amerikalılar, sorumluluklarının farkına varmakta ağır davranırlarsa, geri ülkelerde sadece bir kargaşa dönemine değil, aynı zamanda İngilizce konuşanlar dünyasının çeşitli bölgeleri arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine mahkûm olacağız. Öte yandan, dünyayı yönetme yükünden bir pay almanın savaşa katılmak kadar büyük ve muhteşem bir sorumluluk olduğunu Kanadalıların ve Amerikalıların aklına sokabilirsek, Anglo-Sakson anlayışının önündeki en güçlü engel kaldırılmış ve bütün İngilizce konuşanlar dünyasına, yerine getirmekte işbirliği yapabilecekleri ortak bir görev verilmiş olur.¹

ABD ile Büyük Britanya arasında bir ortaklık kurulmasına ilişkin fikirlere hayli eleştiri yöneltilmiş olmakla birlikte, bu fikirler 1940 yılından sonra çok büyük bir güçle yeniden canlandı. Churchill'in kafasını çok meşgul eden Amerika'yı İngiltere'nin yanında savaşa sokma konusundaki kararlılığı sonunda ödüllendirildi ve Atlantik ortaklığının yeni bir evresi başladı. Bu evrenin ömrü, 1918'i izleyen dönemden farklı olarak karşılıklı düşmanlıkların ortadan kaldırılmış olmasından dolayı

¹ Philip Kerr'den Lionel Curtis'e, 15/10/1918 (aktaran: Kendle, 1975: 256).

uzun sürdü. Gelgelelim, 1918'e göre koşullarda çok önemli bir fark vardı. O yıllarda İngiltere ABD'nin birçok bakımdan hâlâ dengi idi. 1940'ta ise ABD'nin yanında kesinlikle ikincil durumdaydı. Fakat İngiltere'nin gücü azaldıkça Anglo-Amerika rüyası daha da güçleniyordu. Çünkü bu rüya İngiltere'nin siyaset sınıfına küresel ekonominin yönetiminde ve savaş sonrası politik düzenin biçimlendirilmesinde bir pay sunuyordu.

Hegemonik İstikrar

Keynes, savaş sonrası dönemde uluslararası ekonomik ve mali düzen konusunda yürütülen görüşmelere katıldığı için, ABD'nin 1941 yılında savaşa girmesiyle başlamış olan İngiltere-Amerika ortaklığının yeni evresinin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynayacaktı. İngiltere, uzun zamandan beri kendisinin hem formel hem de informal anlamda bir imparatorluk devleti olduğu, hem bazı coğrafi alanları hükümranlılığı altında tutan bir imparatorluk, hem de bir ticaret imparatorluğu olduğu kanaatindeydi. Britanya İmparatorluğu'ndan kopmak gibi bir tarihi gerçeği yaşamış olan Amerikalılar ise ABD'yi bir imparatorluk devleti olarak hiç düşünmemişlerdi ve Avrupa'daki imparatorlukların devam etmesine şiddetle karşıydılar (Ferguson, 2004: 33-60). Amerikalılar, tersine, ulusların kendi geleceklerini belirleme haklarından ve demokrasinin kurulmasından yanaydılar. Amerika'da kamuoyu üzerinde etkili unsurlar başka devletlerin işlerine hiçbir şekilde karışılmaması gerektiğini savunuyorlar ve ABD'yi dünya ekonomisinin yönetimine bulaşmış olarak görmek istemiyorlardı (Dimbleby ve Reynolds, 1988: 116-137).

Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın sonucu ABD'ye istisnai bir başatlık konumunu miras bırakmıştı. Tek önemli rakip Sovyetler Birliği idi. İngiltere tükenmişti ve önderlik rolünü üstlenebilecek durumda değildi. Bu koşullarda küresel önderlik rolü ABD'ye düşmüştü. ABD, kısa süren bir tereddüt döneminden sonra bu rolü üstlendi. Ne var ki, ABD'nin dünya sorunları içindeki yerini tanımlayabilmek için başka bir dil, imparatorluktan söz etmeyen bir dil gerekiyordu. Bu dil, zamanı gelince, hegemonya kavramında bulundu. ABD artık emperyal güç olarak değil, dünyanın önderliğini üstlenmiş olması anlamında hegemonik bir güç olarak tanımlanmaya başlandı. ABD, dünya ekonomisinin denetimini ve uluslararası devletler sisteminin yönetimini kabul etmişti ve böyle bir önderliği yapabilecek tek Batılı güçtü. Bu bağlamda hegemonya, imparatorluktan oldukça farklı bir kavram olarak anlaşılıyordu. Hegemonyanın temel amacı, açık ve liberal bir dünya düzeni ile kozmopolit bir ticari ve mali düzenin koşullarının varlığını korumak ve coğrafya temelli imparatorluk anlayışının sınırlarını aşmak idi (Ikenberry, 2004).

Hegemonya fikrinin İngiltere ve ABD'deki siyaset sınıflarına bu kadar uygun gelmesinin bir nedeni de bu iki devletin deneyimleri arasında bağlantı kuran bir

anlatı sunması ve iki devletin ortaklığının devamı için bir gerekçe sağlaması idi. ABD'nin dünyanın önderliği rolünü İngiltere'den devralıp, bu ülkenin gerçekleştirmek için çok çaba harcamış olduğu dünya düzenini sürdürmeye ve yönetmeye talip olmasının gerisinde bu fikir yatıyordu (Watt, 1984). 20. yüzyılın başlarında İngiltere'de de, ABD'de de iki devlet arasında dünya liderliğini birbirlerine devretme fikrini dile getiren birçok kişi vardı. Örneğin, İngiltere'de Halford Mackinder, Winston Churchill, Leo Amery, John Buchan ve Lord Milner; Amerika'da ise Theodore Roosevelt, Alfred Mahan, John Hay ve Henry Adams. Bu fikrin İngiltere'deki savunucuları ülkelerinin ABD'nin yanında ikincil ve ast konumda bir ortak haline geleceğini tahmin etmemişlerdi; İngiltere'nin hâlâ Amerikalıların eşit konumda bir ortağı olacağını zannediyorlar, fakat 19. yüzyılda ortaya çıkmış olan liberal uluslararası düzenin 20. yüzyılda sadece İngiltere'nin çabalarıyla korunup genişletilemeyeceğini de kabul ediyorlardı. Başka birçok ülkenin (hızlı nüfus artışı ve dünya kaynaklarının sömürülmesi ile eşleşen) sanayileşmesi ve çağdaşlaşması dikkate alınınca, İngiltere'nin daha önce başkanlığını yaptığı özel bir dünya düzenini sürdürebilmesi için müttefiklere ihtiyacı olduğu gerçeği gün yüzüne çıktı. Amerika, adaylar arasındaki en iyi seçenektir. Bu nedenle İngiltere'deki siyaset sınıfının önemli bir kısmı ABD ile yakın ilişkiler kurulmasının İngiltere'nin çıkarlarına katkıda bulunacağını düşünüyordu.

İngiltere ile ABD'nin birbirinin yerini alması fikri 1970'lerde ve 1980'lerde eskisinden farklı olarak hegemonik istikrar teorisi bağlamında uygulandı. İngiltere ile ABD arasında 1940'lardan beri zaten mevcut olan yüksek düzeyde işbirliğinin temelini teşkil eden, sağduyuyla yaklaşarak birbirini anlamaya çalışma eğilimi bu teoride büyük ölçüde yer alıyordu. Hegemonik istikrar teorisinin en önemli varsayımına göre, dünya düzeni sadece bir dünya ekonomisi değil, embriyon halinde bir dünya siyaseti idi ve istikrarlı bir uluslararası para birimi, son ikraz mercii, ticaret kurallarının ve mülkiyet haklarının uygulanması gibi bazı kamusal hizmetlerin sağlanmasını gerekli kılıyordu. İngiltere'nin 19. yüzyılda yöneticiliğini yaptığı türde liberal bir uluslararası ekonomik düzen için, bu düzenin istikrarını sağlayacak ve onu yönetecek bir hegemon'a ihtiyaç olduğu dile getirilmişti (Kindleberger, 1973). İngiltere, bu işlevi 1914'e kadar yerine getirmişti. 1920'lerle 1930'larda da bu işlevi üstlenmek istiyordu; gelgelelim, artık bu rolü oynayacak gücü yoktu. İngiltere bundan dolayı altın standardını yeniden uygulamaya sokmayı başaramamış, ulusal korumacılığa dönmek zorunda kalmış, kapalı ekonomik bloklara yönelmiş ve nihayet savaş gelip çatmıştı. ABD ise bu dönemde önderlik yapabilecek güçte idi, ama bunu istemiyordu.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte durum değişti. ABD savaşa girince savaş sonrası planlanmasına kendisini bağlamış oldu ve bir önderliğe ihtiyaç olduğunu kabul etti. Yani, bir zamanlar İngiltere'nin üstlendiği hegemon rolünü fiilen üstlenecekti. Hegemonik

istikrar teorisyenleri, ABD'nin savaş sonrası dünyasında oynadığı rolü, İngiltere'nin bir zamanlar üstlenmiş olduğu role benzeterek meşrulaştırdılar. Hiçbir ülkenin bu rolü üstlenmemiş olduğu 1920'ler ile 1930'lar, daha sonra, uluslararası devletler sistemi için bir felaket dönemi olarak görülmüştü. Gelecekte ekonomik yıkım tehlikesinden ve militarizmden kurtulmak ve refah, özgürlük ve demokrasi için en iyi koşulları sağlamak amacıyla ABD'nin bu hegemonik rolü üstlenmesi kaçınılmaz görünüyordu. Hegemonik istikrar teorisyenleri bu rol ile bir imparatorluk rolü arasında fark olduğuna ilişkin fikirlerini korumaya devam ettiler. Bu teorisyenlere çekici gelen, 19. yüzyılda dünyanın en büyük coğrafi temelli imparatorluğu olan İngiltere'nin başat konumda olması değil, İngiltere'nin dünyanın en büyük mali merkezi ve takas merkezi olması, serbest ticarete, sağlam paraya, *laissez-faire*'e ve hukukun üstünlüğüne bağlılığıyla örnek teşkil etmesiydi (Gilpin, 1987).

Hegemonik istikrar teorisinin başka bir savı da dünya ekonomisinde artan karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin ve sorunlara ortak çözümler bulma ihtiyacının artmış olmasının hegemonyayı daha az değil, daha çok zorunlu hale getirdiği idi. Malların ve sermayenin serbestçe hareket edebildiği koşulların sürdürülebilmesi için çok taraflı rejimlerin yaratılması Amerika için önemli bir amaç haline gelmişti ve ABD'nin 1945'te uluslararası ekonomik liberalizme bağlılığı, endüstriyel ve mali üstünlüğünün yansımasydı. Bazı endişelerine rağmen Keynes de dâhil olmak üzere İngilizleri ABD'nin savaş sonrası dünyasında refah için yeni bir temel yaratabilecek en etkileyici umut olduğuna ikna eden de bu endüstriyel ve mali üstünlük idi. O günün koşullarının Victoria çağı ekonomik liberalizminin koşullarına birçok bakımdan benzemediği kabul ediliyordu, ancak bu koşullar İngiltere'nin temel çıkarlarını garanti altına alabilecek ve İngiltere'yi ulusal korumacılığa kısa süren ilgisinden kurtarabilecek kadar liberal tutulabilirdi.

Hegemonik istikrar teorisi büyüleyici bir iksir gibiydi. Bu teori, ABD'nin üstlendiği yeni rolü meşrulaştırırken, İngiltere siyaset sınıfının gücünü ve üstünlüğünü yitirmiş olma durumuna uyum sağlamasına da yardımcı olmuştur. İngilizler, dünyanın hâlâ ilk önce kendi ülkelerinin yerleştirmiş olduğu ilkelere uygun olarak yönetilmekte olduğu fikri ile kendilerini ikna edebilirlerdi, ABD ise dünyanın geri kalan kısmı için kamusal bir görevi yerine getiriyor olmanın tadını çıkarabilirdi. Hegemonik istikrar teorisinin birçok eleştiricisi vardı; fakat her iki ülkedeki siyaset sınıflarına yönelik, belirli bir amaca hizmet eden bir söylem olarak çürütülmesi zor bir teori idi.

Keynes Planı

Keynes, Bretton Woods'ta baş müzakereci olması sıfatıyla başarı şansı olduğu düşünülen bir planın, ilk olarak İngiltere ve Amerika'nın ne yapılması gerektiği

konusunda varacakları bir mutabakat, ikinci olarak da ABD'nin uluslararası ekonomi ve uluslararası devletler sisteminin yeniden inşasında aktif ve hegemonik bir rol üstleneceğine dair taahhüdü temeli üzerinde inşa edilmesi gerektiğini kesinlikle fark etmişti. Keynes, uluslararası ekonomik düzenin sorunlarına ideal bir çözüm sunması beklenen iddialı bir plan öne sürdü (Skidelsky, 2000: 199-209). Bu plana göre bir Uluslararası Kliring Birliği kurulacaktı. Bu Birlik ile merkez bankaları arasında çok taraflı kliring işlemleri mümkün olacaktı. Her bir merkez bankası, ithal mal değerinin hareketli ortalamasının yüzde ellisi artı ulusal ekonominin ihraç ettiği malların değeri'ne eşit miktarda bir açık kredi kullanma imkânına sahip bulunacaktı. İlk tasarlarda bu hareketli ortalama beş yıl için hesaplanacaktı, fakat daha sonraki tasarlarda bu süre üç yıla indirildi. Döviz kurları sabit tutulacak ve yeni bir uluslararası para (bancor) oluşturulacak, bunun değeri altın karşısında sabitlenecekti. Borçlu ve alacaklı arasındaki ilişkileri düzenleyecek kurallar konusunda mutabakata varılması gerekecek ve likidite sağlamak için bir Rezerv Fonu oluşturulacaktı.

Keynes'in planı çok iddialıydı, çünkü planda uluslararası ekonominin yönetimi sorunu, var olan uluslararası devletler sisteminden ayrı olarak ele alınıyordu. Keynes, aslında uluslararası ekonomiyi yönetecek yeni bir uluslararası kurumlar düzeni öneriyordu. Bu kurumların en üstünde Uluslararası Kliring Bankası'nın sekiz üyeden oluşan bir yönetim kurulu olacaktı. Bu bankanın var olan devletlerin tümünden bağımsız olması ve yetkilerini kesinlikle uluslararası ekonominin tümünün çıkarları doğrultusunda kullanması düşünülüyordu. Gerçekleştirilmiş olsa idi, böyle bir banka ile herhangi bir ülkeye taraflılığı bulunmayan ve uluslararası ekonominin başarıya ulaşmasını sağlamakla görevlendirilmiş teknik uzmanlardan oluşan bir kurul ortaya çıkacaktı. Bu banka, böyle çalıştığı takdirde İngiltere'nin 19. yüzyılda uyguladığı sınırlı ve edilgen hegemonyanın çok ötesine geçmiş, çalışmalarına ulusal faktörlerden kurtulmuş olarak aktif bir hegemonya dönemi ile başlamış olacaktı. Gerçekleşse idi böyle bir plan, ideal bir hegemonik istikrar biçimini oluştururdu.

Gelgelelim, ABD'nin birçok özelliğine karşı çıkması gibi basit bir nedenle bu plan gerçekleşmedi (Skidelsky, 2000: 233-263). Amerikalılar, uluslararası ekonominin istikrara kavuşturulmasının masrafını neden ABD'nin ödemesi gerektiğini sordular. Öte yandan ABD'nin mali yükümlülüğünün sınırsız olup olmayacağı konusunda endişe duyuyorlardı. Amerikalılar açıkça Amerika'nın çıkarlarını kollayacak, Kongre'nin destekleme olasılığı yüksek bir plan istiyorlardı. Dexter White, Keynes'in planına alternatif olarak ABD'nin müzakere ekibi adına kendi planını sundu. White, bir istikrar fonu, bir dünya bankası ve dolara dayalı bir altın standardı öneriyordu. Önerisi Keynes'in şeması kadar zarif değildi ama kesin sonuca ulaştırabilecek bir üstünlüğü vardı: Dexter White'ın önerdiği bütün kurumlar ABD'nin denetiminde olacaktı. Dünyanın önderliği Amerika'nın istediği koşullarla sağlanacaktı. Amerika,

fon sağlamaya değil, bu fonların nerelere tahsis edileceğini kontrol etmeye hevesliydi. Amerikalılar, savaş sonrası ekonomik düzen sorununa açık amaçlar saptamış olarak yaklaşıyorlardı. Sabit kurlar rejimini kurmak istiyorlar, ticari ayrımcılığın sona erdirilmesini, özellikle İngiliz imparatorluğunun tercihli ticaret rejiminden ve korumacılıktan vazgeçmesini talep ediyorlar ve ticaretin yaygınlaştırılmasını arzuluyorlardı. Bütün bunların altındaki daha geniş kapsamlı amaçları ise artık ABD'nin sahip olduğu yeni küresel ekonomik hâkimiyetin açıkça ifade edilmesi ve bu ekonomik hakimiyeti sürdürüp genişletebilecek kurumların yaratılmasıydı (Gardner, 1984).

Bretton Woods'tan çıkan plan, aslında Keynes'in planı olmaktan çok bir Amerikan planıydı. Amerikalılar, İngilizlere çok olmamakla birlikte bazı ödünler verdiler. Yeni uluslararası kurumlar, IMF, IBRD (Dünya Bankası'nın öncüsü) ve GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) gibi kurumların oluşturulması konusunda mutabakata varıldı. Keynes, sonunda faydacı davranarak kendi planının sulandırılmasını kabul edip Amerika'nın isteklerine öncelik verdi. Bu davranışının nedeni, Amerikan planının kendi planından daha iyi olduğunu düşünmesi ya da bu planın uluslararası ekonomi için daha iyi bir yönetim sağlayacak olması değil, İngiltere'nin en önemli çıkarının, üzerinde anlaşılmış olan planın ayrıntılarından çok Amerika'nın çoktarafli bir uluslararası ekonomik düzen konusunda taahhütte bulunmasının sağlanmış olması ve daha da önemlisi, ABD'nin bu düzeni yönetmekte aktif davranacak olması idi. Bu, 1918'den sonra kaybedilenin karşılığında alınan ve 1945'ten sonra ele geçirilmemesi belki de daha vahim sonuçlar doğuracak olan bir ödüldü. Keynes, İngiltere'ye başat bir konum kazandırmayacak bir plan sunabilirdi; çünkü İngiltere'nin artık eskisi kadar güçlü bir devlet olmadığı ortadaydı ve İngiltere'den kuralları zorla kabul ettirmesi beklenemezdi.

Bu uzlaşma planını İngiltere'de olduğu kadar ABD'de de eleştirenler çoktu. İngiltere'de bu plana hem sosyalistler, hem de emperyalistler karşı çıktılar. Emperyalizm taraftarları, planı İngiltere'nin tercihli ticaretten ve uluslararası ekonominin imparatorluğa bağlı ülkelerinde korumalı bir ticaret ve finansman bloku oluşturabilme hakkından vazgeçmesi şeklinde değerlendirdiler. İngiltere'nin artık başat güç olmadığı liberal bir uluslararası düzene dönüş, imparatorluk taraftarlarına imparatorluğun sonu gibi göründü. Çünkü bu zaten ABD'nin uzun zamandan beri gerçekleştirmek istediği bir şeydi. Sosyalistler ise liberal bir uluslararası düzene dönüşten farklı bir nedenle endişe ediyorlardı. Sosyalistler böyle bir uluslararası düzenin İngiltere'de izlenecek radikal sosyalist politikaların önüne katı sınırlamalar getireceğinden kuşku duyuyorlardı. Çünkü bir ülkenin kredi alabilmesi için yeni uluslararası kurumlar ve mali piyasalar tarafından bu krediyi almaya değer bulunması gerekiyordu. ABD'de ise Bretton Woods'ta varılan uzlaşmaya serbest ticaret

tarafıtarları ve izolasyonistler karşı çıktılar. Serbest ticaret tarafıtarları bu anlaşmadan hoşlanmadılar, çünkü uluslararası kurumlara gereğinden fazla takdir yetkisi verdiği ve uluslararası ekonomiye, yönetilmesi gereken bir şeymiş gibi baktığı kanaatindeydiler. İzolasyonistler ise ABD'nin dünyanın hegemonu rolünü üstlenmesine itiraz ediyorlardı.

Keynes, emperyalist ya da sosyalist olmadığı, serbest ticaret yandaşlığına ve izolasyonizme daha da uzak durduğu için bu eleştirilerden rahatsızlık duymadı. *Genel Teori* pratik uygulama alanı ulusal ekonominin yönetimi olan bir ekonomi teorisi ortaya koymuştu. Ancak Keynes liberal ve kozmopolit bir dünya düzenine her zaman yürekten bağlı kalmıştı. Çözüm önerilerini 1930'da öne sürmüş olmasının nedeni, liberal dünya düzeninin kesinlikle çökmüş ve istense de tekrar hayata döndürülemeyecek olması idi. Keynes, ulus-devlete sadece ulus-devletin erdemi için bağlanmış değildi; savaş sonrası dünyasında yeni bir liberal dünya düzeni biçiminin inşa edilebilme şansı ortaya çıktığında bunu coşkuyla benimsemişti. Çağdaş kapitalist ekonomilerin işleyişlerinin ekonomik istikrar ve bunalımsız büyümeyi birçok konuda tehlikeye soktuğu inkâr edilemez bir olgu idi; ancak Keynesyen kavrayış aracılığıyla bu tehlikelerin uluslararası düzeyde üstesinden gelmek, ulusal düzeydekine kıyasla daha da başarılı olabilirdi. Büyük deflasyonları engellemek ve ekonomik ve politik sarsıntılara uygun yanıtlar vermek amacıyla müdahalede bulunabilecek kurumların oluşturulması ile geçmişin hatalarını tekrarlamayacak bir kapitalist düzen tasarımının genel hatları Bretton Woods'ta belirlenmişti.

Keynes, bütün bunlardan dolayı savaş sonrasında uluslararası ekonomik düzenin önde gelen mimarlarından biri olmuştur ve bu düzen günümüzde de Keynesyen bakış tarzının damgasını taşımaktadır. Keynes, İngiltere'deki düşünsel ortamın oluşmasına önemli katkılarda bulunmuştur ve ortaya çıkan mutabakat ortamında İngiltere, yakın geçmişin imparatorluk ve ulusal korumacılık fikirlerinden uzaklaşıp bunun karşılığında ABD'nin egemen olduğu yeni bir liberal uluslararası düzen içinde güvenli bir yer edinmeyi tercih etmiştir. Bu tercih İngiltere'de tartışmalara yol açmış olmakla birlikte bu ülkenin geçmişte izlediği politikalara uygundu ve savaş sonrası dönemde İngiltere'de iktidara geçen bütün hükümetler bu tercihe destek vermek gerektiği sonucuna vardılar. Başka seçenekler de sık sık gündeme getirilip tartışıldı, ama hiç denenmedi. Keynes'ten kalan mirasın bu kısmının ömrü, genellikle onun adıyla anılan ulusal ekonominin yönetimine ilişkin bazı önerilerden daha kalıcı olmuştur.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, Benedict (1983), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso.
- BELL, Duncan (2007), *The Idea of Greater Britain: Empire and the Future of World Order 1860-1900*, Princeton: Princeton University Press.
- CLARKE, Peter (1988), *The Keynesian Revolution in the Making, 1924-1936* Oxford: Clarendon.
- DILKE, Charles (1968), *Greater Britain*, London: Macmillan.
- DIMBLEBY, David ve REYNOLDS, David (1988), *An Ocean Apart: The Relationship between Britain and America in the Twentieth Century*, London: BBC Boks.
- FERGUSON, Niall (2004), *Colossus: The Price of America's Empire*, London: Allen Lane.
- GAMBLE, Andrew (1996), *Hayek: The Iron Cage of Liberty*, Cambridge: Polity.
- GARDNER, Lloyd (1984), *A Covenant with Power: America and World Order from Wilson to Reagan*, London: Macmillan.
- GILPIN, Robert (1987), *The Political Economy of International Relations*, Princeton: Princeton University Press.
- HITCHENS, Christopher (1990), *Blood, Class and Nostalgia: Anglo-American Ironies*, London: Chatto & Windus.
- HOBSON, J.A. (1988), *Imperialism: A Study*, London: Unwin Hyman.
- IKENBERRY, John (2004), "Liberalism and Empire: Logics of Order in the American Unipolar Age", *Review of International Studies*, 30, 609-630.
- KENDLE, John E. (1975), *The Round Table Movement and Imperial Union*, Toronto: University of Toronto Press.
- KEYNES, John Maynard (1920), *The Economic Consequences of the Peace*, London: Macmillan.
- (1936), *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, London: Macmillan.
- KINDLEBERGER, Charles P. (1973), *The World in Depression, 1929-1939*, London: Allen Lane.
- SKIDELSKY, Robert (1967), *Politicians and the Slump: The Labour Government 1929-1931*, London: Macmillan.
- (1992), *John Maynard Keynes: The Economist as Saviour 1920-1937*, London: Macmillan.
- (2000), *John Maynard Keynes: Fighting for Britain 1937-1946*, London: Macmillan.
- STEWART, Michael (1986), *Keynes and After*, Harmondsworth: Penguin.
- TIMMINS, Nicholas (2001), *The Five Giants: A Biography of the Welfare State*, London: Harper Collins.
- WATT, Donald Cameron (1984), *Succeeding John Bull: America in Britain's Place*, Cambridge: Cambridge University Press.
- WINCH, Donald (1969), *Economics and Policy*, London: Hodder & Stoughton.

Küresel Kapitalizm ve Keynes: Nasıl Bir Uyum?

Sinan SÖNMEZ*

Genel Teori'nin Yazıldığı Dönemin Özellikleri

Uzak geçmişin ayrıntılarına fazla girmeksizin *Genel Teori*'nin kaleme alındığı dönemde ABD ve Avrupa'daki ekonomik gelişmelere kısa bir bakış, Keynes'in teorik yaklaşımını aydınlatmaya katkıda bulunacaktır.

Keynes'in *A Treatise on Money* başlıklı kitabının yayımlandığı 1930 yılı sonlarında ABD kriz ile boğuşmakta ve krizin etkileri Avrupa'da hissedilmektedir. Bu koşullarda İngiliz hükümeti Keynes'in önerisini benimsemiş, 1931 yılında sterlini devalüe etmiştir. Devalüasyon sonrasında ihracatını beklendiği üzere artıran İngiltere krizin yükünü diğer (ihracatçı) ülkelere aktarmış, özellikle de dünya piyasasında İngiltere'nin başlıca rakibi olan Almanya olumsuz etkilenmiştir. 1932 yılında sanayi sektöründe istihdam edilen işgücünün yarısı işsiz kalmış ve bu ortamda Hitler iktidara gelmiştir. 1933 yılı ile birlikte Hitler işsizliğe çözümü devletin sanayi sektörüne talebini artırmasında bulmuş, devlet yatırım ve kredi alanlarına müdahale etmeye başlamıştır. Aslında bu tür önlemler daha 1924 yılında Lloyd George ve Keynes tarafından öngörülmüştü. Alman sanayicileri sanayi sektörüne yönelik talebin bayındırlık hizmetleri ve benzeri projelerle devlet tarafından canlandırılmasını geçici bir çözüm olarak değerlendirmişler, kalıcı çözüm için dış pazarların ele geçirilmesinin gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Hitler'in yayılmacı politikasının ardında bulunan bu gerçeği bir kez

* Prof.Dr., Atılım Üniversitesi İktisat Bölümü; SBF (e) Öğretim Üyesi.

daha anımsamakta yarar bulunmaktadır. Yine 1933 yılında Hoover'den sonra başkan olan Roosevelt geleneksel liberalizm ve neoklasik ilkelere dayalı tarafsız devlet anlayışını kriz döneminde terk etmiştir. Denk bütçe ilkesi bir kenara bırakılmış ve ABD hükümeti kamu harcamalarını ve satın alma gücünü desteklemek doğrultusunda ücretleri artırmıştır. Devalüasyona bağlı olarak gelişen enflasyonist baskının ekonomik canlanmayı destekleyeceği düşünülmüştür. 1939 yılına kadar çok parlak olmayan sonuçlar alınmakla birlikte, kısa sürede devlet müdahaleciliğinin gerekliliği kabul edilmiştir. 1929 krizinden önce iktisat politikasının değişmesi gerektiğini savunan Keynes, bu tarihten sonra yayımladığı önemli çalışmalar ile kapitalist devletlerin müdahaleci politikalarına teorik içerik kazandırmıştır.

Bu saptamaların ardından belki de şu soruyu sorarak konuya daha çok girmek ilginç olabilir. Eğer Keynes günümüzde yaşasaydı ne tür bir teorik yaklaşımda bulunurdu? Günümüz koşullarında *Genel Teori* yazılabilir miydi? Burada James O'Connor'a bir gönderme yapmak istiyorum. Yazar, *The Fiscal Crisis of the State* başlıklı meşhur çalışmasının 2001 baskısının Giriş kısmında, kitabı günümüzde yeniden kaleme alması durumunda devletin mali krizi için geliştirdiği Amerikan kapitalizmine ilişkin temel modeli küreselleşmeyi kapsayacak biçimde değiştirmesi gerekeceğini belirtmektedir. *Genel Teori*'nin de günümüz kapitalizminin özellikleri dikkate alınarak yeniden kaleme alınması durumunda yeni bir çalışmanın ortaya çıkması söz konusu olabilirdi. Belki neo-Keynesyen bir Stiglitz ile karşılaşabilirdik. Tabii ki ileri sürdüğüm bu görüşler bir fanteziden veya spekülatif bir kurgudan öteye geçemeyecektir. Ancak *Genel Teori* çerçevesinde ortaya konulan görüş, bir kitabın gözden geçirilmiş yeni baskısında değişen koşullara uyumlu yeni bir açılımın ötesinde önem taşımaktadır. Çünkü *Genel Teori*, *Keynesyen liberalizm* veya *Keynesyen kapitalizm* veya *Fordist-Keynesyen kapitalizmin* temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Keynes'i iktisat yazınına salt teorik katkıda bulunan önemli bir iktisatçı olarak değil, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara uzanan dönemde kapitalist sistemde iktisat politikalarını derinden etkileyen, dolayısıyla yönlendiren düşüncenin mimarı olarak görmek gerekiyor. Bu dönemde egemen olan Keynesyen düşünce ve politikalar, uluslararası planda ikinci paylaşım sürecine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla bu makalede Keynesyen devlet müdahaleciliği, bir tür *ceteris paribus* varsayımı yapılarak ve uluslararası sermaye birikimi rejiminden soyutlanarak irdelenmeyecektir. Keynesyen düşünce ve politikaların üçüncü paylaşım süreciyle somutlaşan neo-liberal düşünce ve politikalar ile birlikte önemli ölçüde yara aldığı, hatta bertaraf edildiği bilinmektedir. Bu durumda Keynes ve özgün Keynesyen düşünce ile politikalar, iktisat teorisi ve iktisadi düşünce tarihinde yerini alıp artık rafa kaldırılmış kitaplarda mı, sibernetik ortamda mı yer almaktadır? Yoksa geliştirilmeye açık mıdır? Sahiden Keynes yaşasaydı acaba ne tür bir teorik katkıda bulunurdu?

Keynes'te Kapitalizmin Rasyonel Yönetimi Sorunsalı

Keynes kapitalizmin işleyiş mekanizmalarındaki çelişkileri dikkate alarak sistemin bir bütün olarak rasyonel biçimde düzenlenmesi doğrultusunda teorik önermelerde bulunmuştur. Bu düzenleme sermaye birikiminde oluşan içsel çelişkileri olduğu kadar uluslararası planda ortaya çıkan tikanıkları da kapsamaktadır. Dolayısıyla kapitalist bir ekonominin içsel birikim sorunlarının yanı sıra uluslararası platformda beliren sorunlar rasyonel bir yönetim ile çözülebilecektir. Birinci Dünya Savaşı'ndan ikincisine uzanan döneme damgasını vurmuş istikrarsızlık ve kriz koşullarında çalışmalarını tamamlayan Keynes'in kriz analizine odaklanması ve kapitalizme çıkış yolları önermesi şaşırtıcı değildir. Keynes ulus-devlet bağlamındaki sorunların çözümünün ötesine geçerek, o dönemde beliren küreselleşme eğilimlerini hafifletmek doğrultusunda serbest ticarete ılımlılığı ve her ülkenin belirli derecede kendine yeterli olması düşüncesini öne sürmüştür. Bu noktada, her ne kadar planı kabul görmemiş olsa da, Bretton Woods sisteminin mimarları arasında Keynes'in de bulunduğunu anımsamak gerekiyor.

Teori'nin Özü

Keynes'e göre ekonomide dengesizlik ve kriz başlıca üç etkene bağlıdır. Bunlar eksik tüketim, eksik istihdam ve para piyasasının karmaşık yapısıdır. *Genel Teori*'den çıkarılabilecek sonuçları da basitleştirerek başlıca dört başlık altında toplayabiliriz: (a) Ekonomiler oldukça sık olarak yetersiz toplam talep sorunuyla karşılaşabilirler, bu durum ise irade dışı (gönüllü olmayan) işsizliğe yol açar. (b) Ekonomi kendiliğinden otomatik olarak talep eksikliğini gideremez, böyle bir mekanizma çalışsa bile süreç yavaş ve sancılıdır. (c) Hükümet (veya kamu) politikaları ile talep artırıldığı ölçüde işsizlik hızla azaltılabilir. (d) Para arzının artırılması bile bazen özel kesimi daha fazla harcama yapmaya ikna edemediği için devlet harcamaları gereklidir. Bu sonuçlar kapitalizmin düzenlenmesi için devlet müdahaleciliğinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Efektif talep yetersizliğinden devlet müdahaleciliğine uzanan rotanın anlaşılabilmesi için *Genel Teori*'nin dokusunu kısaca ele almak yararlı olacaktır.

1933'de Pigou'nun *The Theory of Unemployment* başlıklı kitabında yer verdiği doğal denge tezine *Genel Teori*'de karşı çıkan Keynes, Walras'cı klasik işgücü piyasaları yaklaşımını ve Jean-Baptiste Say'ın "sürüm yerleri yasası"nı şiddetle eleştirmiştir. Çünkü bu yasa aşın üretimden kaynaklanan kriz olasılığını reddetmekle kalmamakta, mevcut üretim kapasitesinin atıl kullanımı olasılığını da dışlamaktadır. Keynes atıl kullanımın efektif talebin yetersizliği durumunda ortaya çıkacağını göstermektedir. Efektif talepteki yetersizlik ise işletmelerin üretim kapasitelerini normal olarak kullanmalarından kaynaklanan harcamaların bir sonucu olmaktadır.

Sonuçta üretim kapasitesinin eksik kullanımı işsizliğe yol açmaktadır. Demek ki, istihdam işgücü arzı ve talebi tarafından belirlenmemektedir. İstihdamı belirleyen etken işletmelerin yatırım hacmidir, daha doğrusu yeni sağlanan ek üretim araçlarının miktarıdır. Bu noktada ulaşılan sonuç *A Treatise on Money* başlıklı kitabındaki yaklaşımdan kaynaklanmakla birlikte, Keynes tasarrufun yatırıma eşit olduğunu ileri sürmektedir. Oysa ki tasarruf milli gelire bağlıdır. Eğer yatırım veri ise milli gelirin tasarrufu yatırıma eşit kılacak düzeyde belirlenmesi gerekir. Ancak milli gelir istihdam ile bağlantılı olduğu için aynı süreç ile belirlenir. Milli gelir yatırımın fonksiyonu olmakta ve tam istihdama zorunlu olarak karşılık gelmemektedir. *Genel Teori*'de daha önce yapılmış olan normal tasarruf ve efektif tasarruf ayırımına yer verilmemiş olması kanımızca bir karmaşaya veya en azından bulanıklığa yol açmaktadır. Ancak normal tasarrufun yatırıma eşit olamayabileceği *A Treatise on Money*'de ortaya konulmuştur. Bu eşitsizlik ise ekonomide (üretimde) genişlemeye ve daralmaya yol açabilmekte, dolayısıyla denge durumuna ulaşabilmek için söz konusu eşitliğin sağlanması gerekmektedir. Sonuçta belirli düzeyde bir üretim ve istihdama ulaşılmaktadır. Ancak üretim kapasitesinin tam kullanımı ve tam istihdama ulaşılması söz konusu olmayabilir. Eğer yatırım, tasarruf eğiliminin altında kalırsa efektif istihdam tam istihdam düzeyinin altında kalmakta ve işsizlik belirmektedir. Bu durumda yatırımdaki yetersizlik ekonomik daralmayı (depresyon) değil, işsizliği açıklamaktadır. Bununla birlikte durgunluk döneminde işsizlik artacağı için ikisi bir arada açıklanmaktadır. Aslında Keynes genişleme dönemlerinde bile mevcut olan sürekli veya kronik işsizliği açıklamaya çalışmaktadır. Bu tür işsizliğe yol açan eksik yatırım nereden kaynaklanmaktadır? Keynes Walras'cı analize yakın durarak sermayenin marjinal etkinliğinin faiz haddinden yüksek olması durumunda yatırım yapıldığını vurgulamaktadır. Bu görüşün ardında yatırıma yönlendirilen fonların tümünün borçlanıldığı varsayımı yer almaktadır. Bununla birlikte Keynes neo-klasik yaklaşımı tamamen benimsememekte, faiz haddinin tasarrufa değil, dolaşımdaki para miktarına bağlı olduğunu kabul etmektedir. Keynes yeni (ek) sermayenin marjinal etkinliğinin geçmişe göre daha düşük olması nedeniyle yatırımların yeterli olmadığını belirtmektedir.

Faiz Haddinden Dış Pazarlara ve Devlet Müdahaleciliğine Geçiş

Keynes birçok nedenden dolayı sermayenin marjinal etkinliğinin 19. yüzyıla göre çok daha düşük olduğunu ve bunun ileride de kuşkusuz düşük düzeyde seyredeceğini belirtmektedir (Keynes, 1939: 308-309). Bu yaklaşım zımnen gelişmiş kapitalist ülkelerin büyüme süreçlerini, bu bağlamda 19. yüzyıldaki özgün tarihsel koşulları çağrıştırmaktadır. Bir başka deyişle kapitalist gelişmede dış pazarların rolü, dolayısıyla sömürgeciliğin önemi ortaya çıkmaktadır. Ancak Keynes bu noktanın ötesine geçmemektedir (Mattick, 1972).

Yazar, yatırımı belirleyen ikinci etken olan faiz haddi konusunda ise uzun uzadıya durmaktadır. Keynes likidite tercihinin faiz haddini neden yükselttiğini derinlemesine incelemektedir. Yazara göre 1914'ten önce her ülkenin sahip olduğu altın rezervi ve altın girişi ihracatın performansına göre değişmektedir. Faiz haddini düşürmek amacı doğrultusunda altın rezervlerini artırmayı amaçlayan güçlü sanayileşmiş ülkeler dış pazarları ele geçirmeye çaba göstermişlerdir. Nitekim Keynes altın standardı sisteminde ülke refahını doğrudan dış pazarları ele geçirme mücadelesinin sonucuna ve kıymetli madenleri elde etmesine bağlamaktadır (Keynes, 1939: 344). Dolayısıyla altın standardı sisteminin ortadan kaldırılması dış pazarları ele geçirme mücadelesine son verecek ve savaşların ekonomik nedenleri ortadan kalkmış olacaktır.

Keynes kapitalizmin somut tarihini, sömürgeciliği ve emperyalizmi tümünden bir kenara bırakmaktadır. Faiz haddine ilişkin yaptığı teorik açıklamalar dış piyasaların kapitalist sistemde sermaye birikimi ve ekonomik büyüme için önemini dikkate almamasına zemin hazırlamıştır. Büyük kapitalist güçler salt altın ve kıymetli madenlere sahip olmak için mücadele etmemişlerdir. İlksel maddeleri temin etmenin yanı sıra mamul maddelerin pazarlanması ve sermaye ihracı açısından dış pazarlar yaşamsal bir öneme sahip olduğu için mücadele artmış ve sonuçta savaş kaçınılmaz olmuştur.

Keynes'in yaklaşımında faiz haddinin düşük bir düzeye çekilmesi tam istihdama ulaşılması için gereklidir. Faizi aşağı çekmek, daha serbest bir emisyon politikasıyla olanaklıdır; ancak gerekli ve yeterli özel yatırımın bu yoldan gerçekleştirilebilmesi olanaklı değildir. Dolayısıyla devlet yatırımları gerekli gözükmektedir. Yanıtlanması gerekli soru ise artan devlet yatırımları ile kapitalist mantığın nasıl bağdaşacağıdır. Keynes büyük ölçüde özel kesime bırakılan bazı faaliyet alanları üzerinde merkezi denetimin gerekli olduğunu, ancak esas olarak inisiyatifin özel sektörde bulunduğunu belirtmektedir. Keynes'e göre devlet marjinal tüketim eğilimini vergi düzenlemelerinin yanı sıra faiz haddine müdahale ederek ve diğer yöntemlerle doğrudan etkileme gücüne sahiptir. Bununla birlikte yatırımları optimum düzeye çekebilecek bir faiz politikası uygulanmasının uzak ihtimal olması nedeniyle, yatırımların sosyalizasyonunun tam istihdamı sağlayacak tek yol olduğunu, ancak devlet ile özel sektör arasındaki her türlü işbirliğinin de dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Keynes'e göre devletin fonksiyonlarının genişlemesi "mevcut ekonomik kurumların tamamen tahrip olmasını engelleyecek tek araç ve bireysel girişimciliğin verimli biçimde yaşama geçirilmesinin koşuludur" (Keynes, 1939: 373). Keynes devlet müdahaleciliğinin devlet sosyalizmi ile bağlantısı olmadığını ve bu sonucunu haklı kılacak hiçbir gerekçenin bulunmadığını da vurgulamaktadır. Nitekim "Devletin işi üretim araçlarının mülkiyetini üstlenmek değildir. Devlet üretim araçlarının artırılabilmesi için tahsis edilecek gerekli kaynakların hacmini ve sahiplerine ödenecek

temel bedelin oranını belirleyebiliyorsa kendinden bekleneni yapmış olacaktır. Sosyalizasyon önlemleri aşamalı olarak ve toplumun geleneklerine ters düşmeyecek şekilde alınabilmelidir” (Keynes, 1939: 371). Bu saptama üretim araçlarının mülkiyetinin kolektif olmasına gerek kalmaksızın sosyalizasyonun gerçekleşeceğini öngörmektedir, böylelikle işsizlik sorunu da çözülecektir. Yazara göre tam istihdamda tüketim eğiliminin artmasına bağlı olarak net tasarrufun sıfırlanması sermaye kıtlığına uygun faiz politikasını şekillendirecektir. Ancak bu durumda bile kamusal tasarruf sermayenin kıtlığını ortadan kaldıracaktır. (Finansal) rant kapitalizmde bir geçiş dönemine karşılık gelmekte, amacına ulaşınca da ortadan kalkmaktadır. Rantın tasfiyesi iktisadi rejimde diğer radikal değişikliklere yol açacaktır. Nitekim Keynes rantıye ve aylak kapitalist sınıfının birden ötanaziye başvurmayacağını, dolayısıyla hiçbir biçimde büyük sarsıntıların yaşanmayacağını, sürecin yakın zamanda Büyük Britanya’da gözlemlendiği üzere uzun vadede birbirini izleyen aşamalar olarak tamamlanacağını belirtmektedir (Keynes, 1939:370-372).

Keynesçi Politikaların Uygulanma Koşulları / Ortamı

Öncelikle yalın bir saptama yapalım: 18. yüzyıldan bu yana iktisat bilimi piyasa ile devlet arasındaki ilişkiler konusunda görüşler ve tartışmalara konu olmuştur. Değişik doktrinler konuya ilişkin farklı görüşlere yer verirken, politikalar bu ilişkiler ve ayrımlar temelinde şekillenmiştir. Nitekim merkantilizm, liberalizm, refah devleti, Keynesyen liberalizm, plancılık, neo-liberalizm çerçevesinde devlet-piyasa ilişkilerindeki farklılıklar kadar bazı bağlantılar da ortaya konulabilmektedir. Bu bağlamda 2. Dünya Savaşı’ndan 1970’lere uzanan zaman kesitinin ayırt edici özelliği olan düzenlenmiş kapitalizmde öne çıkan öğelerin *Fordizm* ve *refah devleti* uygulamaları olduğu dikkate alınmalıdır².

Fordizm ve refah devleti uygulaması dünya çapındaki ikinci siyasal/ekonomik paylaşım sürecinde yer almaktadır. Söz konusu süreç 2. Dünya Savaşı’ndan 1970’li yıllara uzanan, yeni uluslararası işbölümünün oluşturulduğu ve ABD’nin hegemonik güç olarak kapitalist dünya ekonomisine ve uluslararası ilişkilere damgasını vurduğu zaman dilimini kapsamaktadır. Soğuk savaşın sürdüğü bu dönemde yeni sömürgeci politikalar ve emperyalizm öne çıkmış, bu bağlamda sermayenin uluslararasılaşması,

² 1875’den 1895’e uzanan kriz, ücretli emeğin korunması bağlamında refah devletinin ilk uygulamalarını (Almanya’da Bismarck yasaları), 1929 krizi ise makroekonomik denge için devlet müdahalesini ve/veya regülasyonunu doğurmuştur. 1950’den sonra ise en azından Batı Avrupa’da (Fransa, Almanya, İngiltere) sosyal güvenlik hizmetleri (emeklilik, sağlık ve işsizlik sigortaları, aile yardımları) emekçi kesimlerin ücret düzenlemelerinde önemli bir öğe olduğu ölçüde, Keynesyen modelde toplam talebin dikkate alınması gereken değişkenine dönüşmüştür. Dolayısıyla sermaye birikiminin “altın çağı” olarak nitelendirilen başvurduğumuz dönemde refah devleti ile Keynesyen müdahalecilik bütünleşmiştir.

çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) güç kazanarak faaliyet alanlarını genişletmeye başlamaları, dünya ekonomisinin şekillenmesi açısından önemli etkenler olmuştur. Bu dönemde kapitalizm tarihinde uzun süreli genişleme yaşanmıştır; üretkenlikte ve üretimde hızlı artış, hızlanan kentleşme, düşük işsizlik oranı, düşük faiz haddi, yüksek kârlılık, emekçilerin satın alma gücünde ve refah düzeyinde artış, sosyal güvenlikte kazanımlar söz konusudur. Sınai üretimdeki artış ve hızlı ekonomik büyüme birbirine bağımlı bazı etkenlerin bir araya gelmesinden kaynaklanmıştır. Merkezde Fordist sermaye birikimi rejimi, tekelleşme, olgunlaşan tekelci (devlet) kapitalizmi temel özelliklerdir; kamu ekonomisinin boyutları genişlemiş ve refah devleti uygulaması yaygınlaşmıştır. *Laissez-faire* kapitalizminin uygulandığı bir önceki döneme göre devletin ekonomik ve sosyal alandaki etkinliği giderek artmıştır. Devlet ekonomik yaşamın tüm alanlarına müdahale etmiş, emek piyasalarını ve endüstriyel ilişkileri düzenlemiş, altyapı yatırımlarını gerçekleştirmiş, yalnızca kamu hizmeti değil, ticari (özel) mal üretimini de üstlenmiştir. Liberal iktisatçıların “karma ekonomik düzen” olarak nitelendirdiği tekelci kapitalizm/tekelci devlet kapitalizminde refah devleti anlayışına uygun olarak devlet gerek ekonomik, gerekse sosyal alanda varlığını sürekli hissettirmiştir. Endüstriyel rejim ile özdeşleşen refah devletinde neden müdahalecilik artmıştır? Devlet bireysel kapitalistlere güvenmemekte midir? Yoksa kapitalistlerin beceriksiz olduğunu mu düşünmektedir? Devlet sosyal alanda çalışan kesimlerin lehine neden düzenlemeler yapmıştır? Kapitalist sınıfın çalışanları sömürdüğünü mü düşünmektedir?

Devlet aygıtına sınıfsal ilişkilerin yansıdığı dikkate alındığında, bununla bağlantılı olarak da burjuvazinin devlet aygıtına hakim olduğu kabul edildiğinde, son soruya “evet” yanıtının verilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz toplumlara göre iktisadi ve sosyal tarih farklılık göstermekte, ekonomik ve sosyal doku şekillenmektedir. Bırakınız diğer ülkeleri, örneğin İngiltere, Fransa ve Almanya gibi üç merkez ülkesi arasında bile bu açılardan farklılıklar gözlenmektedir. Dolayısıyla prototip bir gelişmeden söz etmek, matematiksel açıklama getirmek oldukça güç, hatta olanaksız gözükmektedir. Bununla birlikte toplumların ortak bir paydası bulunmaktadır. Bu ortak payda ekonomik ve sosyal yapıların oluşması ve sosyal ilişkilerin gelişmesinde ana ilkeleri veya kuralları ortaya koymaktadır. Toplumların gelişmesinde ve devletin rolünün zaman içinde giderek artmasında söz konusu ilkeler/kurallar belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda kısaca devletin geniş yelpazede mal ve hizmet üretip sunması, çalışan kesimler lehine iş güvenliği ve sosyal güvenlik alanında düzenlemeler yapması “iyi niyet”ten değil, zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Merkez ülkelerindeki bu tür düzenlemelerin arka planında geçmişe dayanan ve yoğunluğu yüksek bir sınıf mücadelesinin bulunduğu tarihsel bir gerçektir. Ancak modern kapitalist devlet, merkez ülkelerinde, özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra bu tür düzenlemeleri belirli sınırlar içinde yapmıştır. Düzenlemeler için çok sayıda neden sıralanabilir; ancak

bunlardan birkaçı belirleyici olmuştur. Avrupa'da SSCB'nin çevresinde sosyalist bir blokun oluşması, Asya'da başta Çin olmak üzere sosyalist rejimlerin kurulması, merkez ülkelerindeki iktisat politikalarını ve özellikle sosyal refah uygulamalarını etkilemiştir. Nitekim devlet müdahalesi, yoğun sermaye birikimi ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ihtiyacının yanısıra, farklı sosyal sınıflar arasındaki çelişkilerden ve zorunlu olan görece güç dengesinden kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle müdahaleye yol açan etkenlerden biri sermayenin teknik ve ekonomik ihtiyaçları, bu bağlamda sermaye birikiminin yoğunlaştırılarak sürdürülmesi, diğeri ise sosyal ve siyasal istemlerin yanısıra belirli bir sosyal dengenin sağlanması hedefi ve kaygısıdır. Başvurulan dönemde çok özel tarihsel koşullar sermaye birikiminin yoğunlaşması ve hızlanmasını sağlamıştır. Şöyle ki, üretim güçlerinin hızla gelişmesi, üretim ilişkilerinde sermaye birikimi açısından kaydedilen "olumlu" gelişmeler, devletin müdahaleci bir tavır takınarak birikim sürecinde etkin görev alması ve uluslararası ilişkilerin niteliği bu çerçevede bir yandan çevre ülkelerin Merkez'deki birikimi ilksel ürünler sağlayarak ve sınai ürünlere pazar oluşturarak desteklemesi, diğeri yandan teknolojik yeniliklerin yaygınlaştırılması ve denetimi konusunda ABD, Batı Avrupa ve Japonya arasındaki ilişkiler- sermaye birikiminin genelde sorunsuz ve hızlı olmasını sağlamıştır. Uygulanan Fordist (yoğun) sermaye birikimi modeli ve *tekelci düzenleme tarzı*'nin oluşturduğu rejimde, üretkenlikte ve reel ücretlerdeki artış birbirini destekleyerek sürdürülebilmiştir.³ Satın alma gücündeki sürdürülebilir artış, sermaye birikiminin rekabetçi düzenlemede karşılaşmış olduğu engelleri aşmasını olanaklı kılmıştır. Eş-anlı olarak üretkenlikteki artış ise sermayenin değerlemesinde (valorisation) ortaya çıkabilecek tıkanıklıkların aşılmasını olanaklı kılmıştır. Bu mutlu döngüde büyüme, reel ücret ile üretkenlik arasındaki bağlantının istikrarına sıkı sıkıya bağlıdır. Böylece üretim koşulları ile tüketim koşullarındaki dönüşüm birbirini olumlu yönde etkilemiş, tüketim kitleleşmiş ve üretim artmıştır. Bu tabloda mutlaka dikkate alınması gerekli bir öge de emek ile sermaye arasındaki çelişkileri yumuşatan, ilişkileri görece olarak istikrarlı kılan ve aynı zamanda birikimi düzenleyen sosyal-demokrat ağırlıklı yeni ittifakların oluşturulması ve bu yönde politikaların uygulamaya konulmasıdır. Bu tür uygulamalar için sosyal-demokrat bir partinin iktidarda olması gerekmemiş, muhafazakâr bir parti iktidarında da benzer politikalar uygulanabilmiştir. Bunun tipik örnekleri olarak F. Almanya ve ABD verilebilir.

Fordist birikim rejiminde devlet bir yandan kamu işletmeleri aracılığıyla özel kesimin ihtiyaç duyduğu ara girdiler ve yatırım malları üretimine yönelmiş, diğeri yandan ortak tüketim malları grubunda yer alan sağlık, eğitim, kültür, konut, ulaşım,

³ Düzenleme tarzı: Kısaca, veri sermaye birikimi modelinin istikrarlı olmasını sağlayacak prosedür ve kurumlar bütünü.

kentsel altyapı, sosyal güvenlik alanlarına doğrudan girmiştir. Ortak yarar sağlayan (sosyal) mal ve hizmet üretiminin tarihsel süreçte giderek artması ve çeşitlenmesi, ortak ihtiyaçların yoğunlaşması ve alanının genişlemesinden kaynaklanmaktadır. Kısacası ihtiyaçların toplumsallaşması bir süreç içinde olmaktadır. Toplumsal ve siyasal örgütlenmenin ortak ihtiyaçların alanını genişlettiğini de belirtmek gereklidir. Bir yandan sendikalar ve meslek kuruluşları, diğer yandan siyasi partiler aracılığıyla bireyler toplu tüketim konusundaki istemlerini açıklamaktadırlar. Tüketimin toplumsallaşması da kitlelerin örgütlenmesi ve istemlerini belirtmeleriyle sağlanmaktadır. Toplumsallaşma sürecinde devletin yerinin belirlenmesi kaçınılmaz gözükmektedir. Devlet bu tür ihtiyaçların karşılanmasında yadsınamaz bir işleve sahip olmuştur. Bu noktada O'Connor'a başvurabiliriz; *sermaye birikimi ve meşrulaştırma* kapitalist devletin yerine getirmeye çalıştığı iki temel, fakat çelişkili işlev olarak belirmektedir. O'Connor'a göre devlet kârlı sermaye birikimi için gerekli koşulları oluşturma ve sürdürmenin yanı sıra, sosyal uyum için de aynı düzenlemeyi yapmak durumundadır (O'Connor, 1973:6). Nitekim merkez ülkelerinde emeğin yeniden üretimini sağlayan ve çalışmayan nüfusu koruma altına alan refah devleti uygulamasının yaygınlaştırıldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte ekonomik ve siyasi etkenler, her müdahalenin kapsamını belirlemekte ve sınıflandırma da buna göre yapılmaktadır.

Refah devleti, liberal devletin ürettiği ulusal savunma, iç güvenlik, adalet ve benzer hizmetlere ek olarak, bir yandan sosyal hizmetler üretmekte, diğer yandan özel faaliyetleri düzenlemektedir. Toplumlara göre farklılıklar göstermesine karşın, refah devleti sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve konut alanlarında hizmet sunmaktadır. Dikkat edilmesi gerekli nokta, refah devleti uygulamasının yoğunlaştığı ve yaygınlaştığı dönemde somutlaşan aşırı sermaye birikimi sürecinde ekonomik artık üzerinde araştırma, eğitim, sağlık ve benzeri harcamaların giderek daha fazla baskı yapmasıdır. Refah devletinin diğer bir özelliği ise çalışmayanların bakımının üstlenilmesidir. Çalışmayanlar arasında çocuklar, gençler, yaşlılar, hastalar ve işsizler bulunmaktadır. Bu kategoridekilerin geçimlerinin sağlanabilmesi için sosyal hasıladan bir bölümünün söz konusu gruplara transfer edilmesi gereklidir. Bakımın sağlanması açısından aile yapısının önemi yadsınamaz; bu amaç doğrultusunda kullanılan araçların başında sosyal güvenlik ödemeleri ve sosyal yardımlar yer almaktadır.

Devlet ekonomik artık üzerindeki baskıyı hafifletmek için harcamaların finansmanına katılmaktadır. Kamu finansmanı, tekelci nitelikteki özel sermayenin değerlemesini sağlayacak faaliyetlerin eşgüdümü açısından gereklidir. Bu çözüm ise maliyeti büyük ölçüde kamu finansmanı ile karşılanan üretim güçlerinin yeterli düzeyde gelişmiş olmasını gerektirmektedir. Ne var ki, üretim güçlerinin gelişmesinde sınırlar olduğu kadar, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında çelişkiler ortaya

çıkmaktadır. Bu bağlamda devletin ekonomik, sosyal ve kültürel düzeylerde müdahalesi ve yeniden örgütlenme politikasını benimsemesi kaçınılmaz olmaktadır.

Burada dört önemli saptama yapalım. İlki, devletin piyasa ekonomisindeki aksaklıkları gidermek için dışardan müdahale etmemesi, devletin doğrudan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamın içinde yer almasıdır. İkincisi, devletin ekonomiyi örgütlemesi, yönetmesi ve planlaması özel mülkiyetin neden olduğu sorunları çözmeye çabalarıdır ve aynı zamanda yeni üretim ilişkilerine olan ihtiyacı işaret etmektedir. Üçüncüsü, devletin ürettiği sosyal mal ve hizmetlerin bireylerin refahının artmasında çok önemli bir role sahip olmasıdır. 1960-75 arasında sosyal harcamalardaki yıllık ortalama nominal artış OECD'nin önde gelen yedi ülkesinde (ABD, Japonya, F. Almanya, Kanada, Fransa, İtalya, İngiltere) % 15, reel artış ise % 7.7 olmuştur. Sosyal harcamalardaki artış, bir yandan nüfus artışı ve artan işsizliğin etkilerini azaltmak, diğer yandan sosyal harcama programlarının alanını genişletmek amaçlarından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte genel harcama artışındaki temel etkenlerin başında, sunulan reel hizmet düzeyinin (örneğin sağlık, eğitim, sosyal güvenlik) ve de parasal yardımların artması gelmektedir. Nitekim bu kalemlerdeki yıllık toplam reel artış hızı % 5'e ulaşmış, böylece kişi başına özel tüketim artışını geride bırakmıştır. Dördüncüsü, sosyal harcamaların zaman içinde artması, ancak merkez ülkelerinin tümünde devletin yaptığı sosyal harcamaların aynı yoğunlukta ve kapsamda olmamasının yanı sıra, harcama kalemlerindeki değişimin farklılık göstermesidir. Nitekim ABD ve Japonya'da refah devletine yönelik Batı Avrupa ülkelerine göre gecikmeli olduğu gibi, aynı kapsamda da olmamıştır (OECD, 1984)

İkinci paylaşım sürecinde ekonomik ve finansal faaliyetlerin uluslararasılaşması ivme kazanmıştır. Bu eğilim karşısında devletin konumunun irdelenmesi anlamlı olacaktır. Öncelikle devletin ilksel birikim sürecinden başlamak üzere sürekli olarak sermayenin uluslararasılaşmasına arka çıktığını belirtmek gerekiyor. Sömürge ekonomilerinin oluşturulmasında ilk adımı atan, destek veren devlettir. Daha sonra mal-sermaye devresinin uluslararasılaşmasında, yani uluslararası ticaretin gelişmesinde, bir yandan sömürgeci politikalarla, diğer yandan serbest ticaretle ve gerektiğinde korumacı önlemlerle devlet daima ağırlığını hissettirmiştir. ÇUŞ'ların ortaya çıkması ve etkinlik kazanması, sermayenin uluslararası planda değerlendirilmesinde devletin işlevini ve denetimini yitirdiği anlamına gelmemektedir. Devletin söz konusu işlevi uluslararasılaşmanın geldiği aşamaya göre farklılaşmaktadır. Devlet serbest mübadeleci ve gerektiğinde korumacı politikalar uygulayarak uluslararası norm sistemini yerel burjuvazinin çıkarlarına uyarlamaktadır (Palloix, 1975, Cilt: II) Önde gelen merkez ülkelerinde, özellikle ABD'de devlet ulusal üretim aygıtı ile uluslararası piyasa arasındaki uyumu, birincisinin uluslararasılaşarak dünya hiyerarşisinde belirleyici konuma gelmesi yönünde destekleme politikalarıyla sağlamaya çalışmıştır.

Bu süreçte sektörel yeniden yapılanma gerçekleşirken, bazı faaliyet alanları tasfiye sürecine girmiştir

Çevreyi (ve yarı-çevreyi) oluşturan ülkelerde durum nedir? Bu sorunun yanıtı aşağıda belirtilen bir dizi kavram veya terimde yatmaktadır; uydu sanayiler, bağımlılık, “kana bulanmış Taylorizm”, ihracata yönelme, “çevre Fordizmi”, devrimci niteliği olmayan milliyetçilik, “yarı-sömürge faşizmi”, aşırı dış borçlanma, yoksulluk, gelir bölüşümünde aşırı eşitsizlik. Bu kavramlar çevre ve yarı-çevrede sosyal refah devleti modelinin ve Keynesçi politikaların sınırlarını da ortaya koymaktadır. İkinci paylaşım sürecinde bir grup çevre ülkesinde dayanıklı tüketim malları ile üretim araçları üretimine ağırlık verilmiş ve ABD kökenli ÇUŞ’ların uluslararası üretim sürecini yeniden düzenleme politikaları desteklenmiştir. Bir başka deyişle, ithal ikameci sanayileşme yabancı sermayenin güdümünde ve işbirliğiyle gerçekleştirilmiştir. Bunun anlamı ABD’nin diğer gelişmiş ülkelere ihraç etmiş olduğu Fordist birikim rejiminin yaygınlık kazanmasına bağlı olarak, merkez ülkelerinde ortalama kâr haddinin düşme eğilimine gimesiyle birlikte yeni bir uluslararası işbölümünün oluşturulmasıdır.

Yeni düzende merkez (özellikle ABD) kökenli büyük tekeller (ÇUŞ’lar) ucuz ve örgütsüz işgücü rezervlerine yönelmişlerdir. Uluslararası işbölümü temelinde üretim sürecine ilişkin farklı aşamalar değişik coğrafi bölgelerde toplanmıştır. Tasarım ilk aşamayı oluşturmaktadır. İkincisi ileri teknolojinin kullanıldığı aşamadır. Sonuncu aşama montaja dayalı üretim tarafından oluşturulmaktadır. İlk iki aşamaya ilişkin faaliyetler merkez ülkelerinde gerçekleştirilmektedir. Sonuncu aşamaya karşılık gelen montaj sanayii merkez ülkelerindeki geri kalmış yörelere ve çevre ülkelerine kaydırılmıştır. Böylece uydu sanayiler oluşturulmuştur. Aktarma otomatik biçimde olmamış, bir grup çevre ülkesindeki otoriter veya diktatoryal siyasi yönetimler işgücü “rezervlerini değerlendirmek” doğrultusunda hareket etmiştir. Bu bağlamda bu toplumlardaki egemen sınıflar uluslararası tekelci sermaye ile işbirliğine giderek doğrudan yatırımlar için uygun ortamı hazırlamışlardır. Bir grup ülkede yabancı sermayenin desteğiyle uygulanan ithal ikameci politikalardan ihracata yönelik modele geçilmiştir. Nitekim altmışlı yılların ortalarından itibaren Güneydoğu Asya ülkelerinde “yeni sanayileşme”nin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Hafif sanayide özellikle tekstil, konfeksiyon, deri ve ayakkabı sektörlerinin hızla gelişerek gıda ve içki gibi geleneksel sektörlerin önüne geçtiği ve elektronikte önemli bir gelişmenin kaydedildiği görülmektedir. Lipietz (1984) altmışlı yıllardaki ilk dalga sanayileşme süreci için “kana bulanmış Taylorizm” sıfatını uygun görmektedir. Yazarın Taylorizmden söz etmesinin nedeni üretimde emek yoğun teknolojinin kullanılması ve kolayca disiplin altına alınan kadın işgücünün kitlesel istihdamla yoğun sömürüye tabi tutulmasıdır. Yoğun sömürünün anti-demokratik rejimler altında sürdürülmesi ise Taylorizmin “kanlı” olması gerekçesini oluşturmaktadır.

Yeni sanayileşmenin daha gelişmiş biçimi yetmişli yıllarda G. Kore, Meksika ve Brezilya gibi ülkelerde somutlaşmıştır. Bu yeni dalga sanayileşme “çevre Fordizmi” olarak nitelendirilebilir. Yeni sanayileşme eski dönemlerdeki ithal ikamesinin mirası veya merkantil kapitalizmin sonucu veya “kana bulanmış Taylorizm”in dönüşümü olarak yorumlanabilir. Merkez ülkelerindeki Fordizm yoğun sermaye birikimi ve genişleyen piyasalar üzerinde yükselmektedir. Çevre Fordizmi daha farklı özelliklere sahiptir. Bunlardan birincisi ileri teknoloji kullanımını gerektiren bir üretim faaliyetinin eksikliğidir. İkincisi reel ücret artışının üretkenlikteki artışın altında seyretmesi, Fordist sektörde çalışan işçilerin dayanıklı tüketim mallarına yönelik taleplerinin kısıtlı kalması ve orta katmanların tüketimlerinde farklılaşmanın belirmesidir. Kısaca üretkenlik artışına paralel olarak iç talepte yeterli genişleme olmamıştır. Üst gelir grubunun patlayan talebi bir yana bırakılırsa, toplam talepte artış olmamış, tersine talep yapısında farklılaşma ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü ise çevre Fordizmi uygulayan ülkelerin merkez ekonomilerine yönelik ihracat fiyatlarını düşük tutmalarıdır (Sönmez, 2005:257-258).

Çevre ülkelerinin nitelikleri belirtilen sanayileşme yörüngesine oturtulması ÇUŞ’ların çıkarlarıyla örtüşmektedir. Dış pazarlara yönelik yeni teknolojik devrimin (otomasyon, elektronik, nükleer, vd.) baş destekçisi olması yönünden önemlidir; çünkü büyük sermayenin çevre ülkelerine ilgisi ve yaklaşımında ortaya çıkan bazı değişiklikleri bünyesinde taşımaktadır. Nitekim merkez ülkelerinde, özellikle de ABD’de emperyalist niteliğe sahip sermayede üretim, ihracat ve finansman açısından tercih, tüketim malı sektöründen donanım malları ile ulaştırma araçları sektörlerine kaymıştır. Ön plana çıkan bu sektörler çevre ülkelerindeki geçmişe göre farklı nitelikteki ve hızlı sanayileşmeden kârlı çıkmaktadır (Mandel, 1974: 34; Mandel, 1978). Diğer bir nokta çevre ekonomilerinin, doğal kaynakları denetleyen ve yaratılan ekonomik fazlayı kendine çeken merkez ülkeleri tarafından sıkı denetim altına alınmasıdır.

Üzerinde durulması gerekli bir husus da sermayenin değerlendirme sürecinde teknolojinin ön plana çıkması üzerine, ÇUŞ’ların devlet ve/veya yerel sermaye ile işbirliğine giderek teknik hizmet sağlaması ve yatırımda azınlık payına sahip olmasıdır. Böylelikle yabancı sermaye müdahale alanını genişletirken, çevre ülkelerindeki işçi sınıfı ile doğrudan doğruya karşı karşıya gelmemekte, çatışmayı yerel burjuvaziye ve devlete bırakmaktadır. Yerel burjuvazi ise artık işbirlikçi (komprador) olmaya başlamıştır. Frank’ın (1971) deyişiyle lumpen burjuvazi ortaya çıkmıştır. Formüle edilen ve çevre ülkelere sunulan bu tür model, bir dizi ülkede yeni “kalkınma” süreçlerinin başlatılmasına ve bağımlılık ilişkilerinin oluşturulmasına yol açmıştır. Dışa bağımlı ekonomik büyüme aynı zamanda önemli bir sermaye birikimine dayanmaktadır. Bu modelde sanayileşme hız kazanmış olmakla birlikte, merkez

ülkelerinde rantabilitesi düşmüş sanayi kollarının çevre ülkelerine aktarılmasına bağlıdır. Çevrede burjuvazinin güçlenmesi, merkeze bağımlılık temelinde emperyalizmin stratejik çıkarlarına uygun olarak gerçekleşmiştir. Başvurulan dönemde bu tür birikim modeli giderek yerleşmiş ve yaygınlaşmıştır

“İkinci paylaşım sürecinin mirası nedir?” sorusunun yanıtını kısaca verebiliriz. Merkez ülkelerinde görelî olarak sosyal dengeye dayalı ve bu alanda çalışan kesimlerin kazanımlar elde ettiği endüstriyel rejimden yarar sağlayan büyük sermaye artık sınıra ulaşmıştır. Büyük sermaye bu rejimden sağladığı avantajları hızla yitirdiği için yeni bir arayışa girmiştir. Bunun anlamı Fordizmden post-Fordizme geçiş, bir başka deyişle, üretim süreçlerinin ve pazarın esnekleştirilmesi, ticari ve finansal serbestleşmenin sağlanmasıdır. Nitekim sermaye birikimindeki tıkanıklık ve sanayi ile ticaret sektörlerinde kâr haddi düşüğe sermaye kütleli olarak spekülasyona yönelmeye başlamıştır. Bu süreçte de emekçilerin elde etmiş olduğu ekonomik ve sosyal hakların hızla törpülenmesi ve örgütlülüğün kırılması gerekli gözükmiştir. Çevre ülkelerinin bir bölümünde uygulanan minimalist sosyal devlet uygulamaları askıya alınmış, kırılgan ekonomik-finansal yapıya sahip söz konusu ekonomiler yeni düzene eklemleme doğrultusunda merkez ülkelerindeki büyük sermayeye ve yeni düzenin de mimarları olan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlara kapılarını ardına kadar açmışlardır.

Keynesçi Politikalara Karşı Neo-liberalizm

Keynesçi politikaların Fordist birikim rejimi döneminde özgül ekonomik, siyasal ve sosyal etkenlerin eklememesi sayesinde merkez ülkelerinde uygulanabildiğini saptamaktayız. Özellikle yarı-çevre ekonomilerinde Keynesçi düzenlemelerin damgasını vurmakla birlikte, sosyal refah uygulamaları yönünden yeterli ve gerekli ekonomik ve siyasal koşulların bir araya getirilmediğini saptayabiliyoruz. Yetmişli yılların ortalarında kapitalizmin özünden kaynaklanan krizin damgasını vurduğu yıllarda ise Keynesçi tedavi politikaları sistemin geçirdiği dönüşüm karşısında yetersiz kalmış ve gelişmiş ülkeleri stagflasyonist baskılardan çıkaramamıştır. İlginç olan nokta ise gelişmiş ekonomilerin çok uluslu bankaların ve finans gruplarının desteğiyle “uluslararası Keynesçilik”i yarı-çevre ekonomilerine uygulamalarıdır. Düşük, hatta zaman zaman negatif faizle büyük bölümü anti-demokratik rejimlere sahip yarı-çevre ülkelerine büyük tutarda kredi açılarak sanayileşmiş ülkelere yönelik talepler desteklenmiştir. Sonuçta bu ekonomiler ağır bir dış borç yüküne girmişler ve krize sürüklenmişlerdir.

Kriz sonrasında somutlaşan üçüncü (mevcut) paylaşım sürecinin temel özelliği neo-liberal anlayışın benimsenmiş olmasıdır. Bir başka deyişle küreselleşme olarak nitelendirilen yeniden yapılanma neo-liberal ilkeler üzerinde yükselmektedir.

Küreselleşmeye destek veren aktörler ve kurumlar merkez ülkeleri, özellikle ABD ve potansiyel güç AB'nin yanı sıra IMF, Dünya Bankası, DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü), ÇUŞ'lar, UFG'ler (Uluslararası Finans Grupları), G-7, Uluslararası Ticaret Odaları ve benzerleridir. Kuşkusuz Davos süreci, Washington Uzlaşması ve Güçlendirilmiş Washington Uzlaşması gibi toplantılar ve kabul edilmiş ilkeler bütünü de bağlantılı olarak listeye eklenebilir.

Son paylaşım sürecine özgü terimler, bu dönemde uygulanan politikaların niteliklerini de ortaya çıkarmaktadır.

Merkez: Post-Fordizm, finansal serbestlik, küreselleşme, "serbest piyasa" modeli, kamu kesiminin küçültülmesi ve refah devletinin törpülenmesi, dış doğrudan yatırımlar, ticaret ve finansal alanda serbestleşme, özelleştirme, deregülasyon, yoksulluk, kamusal hizmet alanının ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi, yönetişimci devlet modeli, etkinlik, yerelleşme, bloklaşma, çevre, enerji, savaş, BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) ve/veya GOKAP (Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi).

Çevre (Yarı-çevre): küresel ekonomiye eklemlenme, yükselen piyasalar, kriz, işsizlik, istikrar ve yapısal uyarılama, yapısal reformlar, serbestleşme, özelleştirme, deregülasyon, yabancı sermayenin teşviki, kamu kesiminin küçültülmesi, küçük ve etkin devlet, demokrasi, saydamlık, yolsuzlukla savaş, yönetişim, kamu yönetimi reformu ve devletin yeniden yapılanması, ulus-devlet, enerji, savaş.

Yukarıda sıralanan terimler genelde kamu ekonomisi boyutlarının daraltılmasına, refah devleti uygulamalarına son verilmesine, devlet müdahalesinin açık biçimde oligopolcü (çok uluslu) sermaye lehine yapılmasına karşılık gelmektedir. Anımsayalım; küreselleşme sürecinin dayandığı neo-liberal politikaların en önemli araçları arasında dış ticarete, dış doğrudan yatırımlarda ve sermaye hareketlerinde serbestlik, deregülasyon, kamu hizmet alanının olabildiğince daraltılarak hizmetlerin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi bulunmaktadır. Bu bağlamda "etkin" ve/veya "optimum" devlet kavramına odaklanılarak devletin ekonomik ve sosyal alanın dışında tutulması, merkezi devlet gücünün ve yetkisinin kısıtlanması, bir başka deyişle ulus-devlet kavramının aşındırılması ve yetkilerinin giderek dar bir alana hapsedilmesi söz konusudur. "Küresel yönetişim" (global governance), "kurumsal yönetişim" (corporate governance) ve "iyi yönetişim" (good governance) kavram ve ilkelerinin belirleyici olduğu bir küresel kapitalist düzenin/sistemin hedeflendiği, uluslararası platformda olduğu kadar, aralarında farklılıklar bulunmasına karşın ulusal/yerel platformlarda da ortaya konulmaktadır.

Yukarıda belirtilen öge ve/veya araçlar arasında sıkı bağlantılar vardır. Finansal serbestlik, deregülasyon, kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi arasındaki bağlantılar yadsınamaz. Bu bağlamda özellikle finansal serbestleşme ve küresel yönetim kavramlarının ön plana çıktığı gözlenmektedir. Bir başka deyişle finansal serbestlik yeni dünya düzenine ulaşma sürecinde aşırı şişmiş finansal-parasal sermayenin yüksek getiri sağlamasında *sine qua non* koşuldur. Küresel yönetim ise finansal-parasal sermayeye olduğu kadar diğer alanlarda serbestleşme, özelleştirme ve deregülasyon için ana çerçeveyi ve yeni kurumsallaşmayı sağlayıcı öğedir. Nitekim geçmişteki küreselleşme dalgaları ile karşılaştırıldığında yeni dalgaın önemli bir farklılığa sahip olduğu saptanabilmektedir. Bu farklılık liberal ilkedden geri dönüş yollarını tıkamak için ulusal ve uluslararası platformlarda kurumsallaşmaya gidilmesi, bu bağlamda hukuk alanını da kapsamak üzere açıkça tanımlanmış yeni normların ortaya konulması, idare hukuku alanının daraltılarak ticaret hukukunun kapsam alanının genişletilmesidir (Sönmez, 2004: 114-115).

Küreselleşme ile birlikte piyasaların serbestleştirilmesine bağlı olarak işletmeler stratejilerini değiştirmeye başlamıştır. Gelişmiş ekonomilerde işletmeler finansman için giderek finansal piyasalara yönelmişlerdir. Örneğin AB'nin önde gelen ülkelerinde tasarruf artışına karşın yatırımlarda görece azalma, işletmeleri likit fonlarını başlıca üç yönde kullanmaya yöneltmiştir: (a) Banka kredilerinin geri ödenmesi, (b) Finansal plasmanlar, (c) İhraç edilen hisse senetlerinin geri satın alınarak borsadaki değerlerinin yükseltilmesi. Borsanın birçok ülkede/bölgede hızla gelişmesi, küreselleşmeye paralel seyretmiştir. Borsa özü itibariyle finansman piyasası olmadığı için işletmelere yeni kaynak sağlamamaktadır. Tersine net hisse senedi ihracının negatif değer aldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte işletmelerin finansman için finansal piyasalara başvurusu hisse sahipleri-yönetim-ücretliler arasındaki ilişkileri birinci grupta yer alanlar lehine değiştirmiştir. Bu değişiklikten sermaye sahipleri yararlanırken, emekçiler zarara uğramıştır.

Bu süreçte kritik eşik Fordist birikim rejiminden post-Fordist birikim rejimine geçiştir. Büyük hissedarların gücünü artıran diğer önemli bir gelişme ise, tasarruf sahiplerinin kurumsal yatırımcılar tarafından yönetilmesidir. Merkez ülkelerinde sermaye az sayıda kurumsal yatırımcının elinde toplanmıştır: Emeklilik fonları yöneticileri, yardımlaşma sandıkları ve sigorta şirketleri. ABD'de 1946'da kurumsal yatırımcıların ellerinde bulundurdukları hisse senetlerinin toplama oranı %5 dolayında iken, bu oran 1996'da %50'yi aşmış ve giderek yükselmiştir. Söz konusu oran AB'nin önde gelen ülkelerinde de %50'nin üzerindedir. Kurumsal yatırımcılar hissedarlar adına finansal sermayeyi yönetirken, işletme yönetimi/finansal yönetim kurallarını da ortaya koymaktadır. Finansal kapitalizmin formüle ettiği kurumsal yönetim, büyük hissedarlar diktatörlüğüne giden kapıları ardına kadar açmaktadır.

Büyük fonların yüksek rantabilite arayışında spekülatif plasmanlara dönüştüğü ortamda finansal serbestlik gerekli koşul olmaktadır. Bağlı olarak gerek iç, gerekse dış finansal serbestlik küresel yönetişimin vazgeçilmez koşulları arasına girmektedir. Özellikle spekülatif plasmanların salt borsayla sınırlı olmadığı, kamu ve özel şirketlerin borçlanmasıyla yüksek getiri arayışına girdiği dikkate alındığında, finansal serbestliğin önemi daha da somutlaşmaktadır.

Küresel yönetişim, kurumsal yönetişiminin uluslararası platforma yansması olarak algılanabilir. Bir başka deyişle, küresel yönetişim işletme yönetişimi ve iyi yönetişimi kapsayan, merkezi yürütme organına sahip olmayan kurallar ve düzenlemeler bütünüdür. İyi yönetişimin “bir bütün olarak topluma değil, yurttaşlar ve bölgelerarası eşitsizlikleri artırma pahasına, sektörlerle ve tüketici-müşterilere mal ve hizmet sunmayı amaçlayan bir kamu idaresi” (Kazancıgil, 1998; Kazancıgil, 2002:128) veya devleti olabildiğince küçültmeyi amaçlayan politika demetinin ideolojik aracı (Smouts, 1998) olarak tanımlanması küresel yönetişimin, bu bağlamda ABD, AB, IMF, Dünya Bankası, DTÖ’nün işlevlerini de ortaya koymaktadır. Küresel boyutuyla yönetişim, yönetme ve yönetilmenin sentezi anlamına gelmektedir. Küresel yönetişim ulus-devletin belirli egemenlik haklarına dayanarak, yönetmede özerk olma hakkına sahip olmakla birlikte, küresel düzenin bir halkası olmasından dolayı küresel planda belirlenmiş normların ve kuralların dışına çıkamamasıdır. Küreselleşen ekonominin anayasal ilkeleri olarak betimlenebilecek serbestlik, deregülasyon ile kamu hizmetlerinin ticarileştirilerek özelleştirilmesi ulus-devletteki siyasi yönetimin hareket alanını kısıtlamaktadır.

Öncelikle çevre ve yarı-çevre ülkelerinin konumu üzerinde duralım. Bu kategorideki, ülkelerin temel özelliği küreselleşmede belirleyici güçler arasında yer almamalarıdır. Küreselleşme sürecinde ÇUŞ’lar ve merkez ülkelerin uluslararası ölçekte yaratılan sınıai katma değerden daha fazla pay alma, kişi başına üretilen katma değer yüksek olduğu alanlara yönelme eğilimleri belirgindir. Merkezin tür politikaları özendirme ve belirli ölçüde yön verme ve denetleme işlevleri vardır. Yeni sanayileşen ülkelerin bir bölümü (Güneydoğu Asya) bu sürece uyum sağlama yönünde çabalarını artırmıştır. Ancak bu coğrafyada veya grupta yer alan ekonomilerin dışa yönelme politikalarının dayandığı sınırlar ve finansal küreselleşmeye bağlı olarak kısa vadeli sermaye girişinin yarattığı borç ekonomisinin yol açtığı dengesizlik, 1990’ların sonlarına doğru reel sektörü de sarmalayan derin bir finansal krizin patlak vermesine neden olmuştur. Diğer yeni sanayileşen ülkeler de dahil olmak üzere, entegre olmamış bir sınıai yapıya sahip çevre ülkeleri yönetişim ilkelerini benimsedikleri, kısıtsız serbestleşme, deregülasyon ve özelleştirme politikalarını uygulamaya koydukları, ulus-ötesi büyük sermayenin yazdığı senaryoda edilgen konumda kalmayı tercih ettikleri ve ulusal kalkınma stratejilerini terk ettikleri ölçüde yeni küresel düzende zayıf halkalar olarak kalacaklardır.

Washington Uzlaşması temelinde sabitlenmiş politikaları IMF başta olmak üzere Dünya Bankası ve DTÖ'nün büyük ölçüde sahiplenmesi, bu ekonomilere bir yol haritasının çizildiğini de sergilemektedir. Nitekim IMF'nin salt istikrara yönelik politikaların ötesine geçerek, bir yandan makro politikalar ve finansal politikalar yönünden belirleyici kuruluş olma işlevini üstüne alması, diğer yandan "yapısal reformlar" olarak nitelendirilen geniş kapsamlı kurumsal değişiklikleri empoze etmesi ve yakından denetime başvurması anlam yüklüdür. Dünya Bankası'nın izlediği politikaların yönü de netlik kazanmıştır. Dönemin Dünya Bankası Başkanı Wolfensohn'un Ocak 1999'da yoksullukla mücadele temelinde sunduğu kapsamlı kalkınma çerçevesi (comprehensive development framework) kapsamında getirdiği öneri uzun vadeli yeni bir kalkınma vizyonuna ilişkindir. Kapsamlı kalkınma çerçevesi 2000'li yılların genel kalkınma politikası ve ilkelerini ortaya koymaktadır. Yeni kalkınma vizyonunda yerelliğe ve yerli ve yabancı özel sektöre ve kurumlara ağırlık tanınmaktadır. Yirmi yıllık yeni kalkınma stratejisinde çevre ülkelerinin kamu hizmet alanı da dahil olmak üzere tüm kârlı sektörleri uluslararası sermayeye açması ana eksenini oluşturmaktadır (Özdek, 2002:5-7).

Sonuç Yerine: Kapitalizmin Rasyonel Yönetimi Üzerine Kısa Bir Not

Öncelikle vurgulanması gerekli husus, bu makalenin Keynes'in ortaya koyduğu teorik görüşlerin ve Keynesyen düşünce temelinde şekillenen politikaların ayrıntılı eleştirel değerlendirmesine odaklanmamasıdır. Buna karşın Fordist birikim rejimi ve post-Fordist rejime geçiş koşullarının incelenmesi, kapitalizmdeki dönüşümü ortaya koyduğu ölçüde Keynesyen politikaların sınırlarını belirlememizi sağlamaktadır. Bununla birlikte Keynesyen düşüncedeki bazı açıkların veya zayıflıkların günümüze kadar taşınmış olması bu noktalar üzerinde kısaca durulmasını gerekli kılmaktadır.

Keynes'in rasyonel yönetim anlayışında işsizlik sorununun çözümünde devlet harcamalarının başlıca araç olarak görülmesine karşın, üretim araçlarında ortak mülkiyet öngörülmemiştir. Ayrıca faiz hadlerinin düşürülmesi ve böylece rantiyelerin tasfiyesi yoluyla kapitalist sistemin dönüştürülmesi öngörülmektedir. Böylelikle sıfır faiz üzerinden sağlanan kredinin sistemi değiştireceği varsayılmaktadır. Bu yaklaşımı değerlendiren Denis, diyalektik olmayan düşüncenin kaçınılmaz sonucu olan ütopyizmin Keynes'in yaklaşımında da ortaya çıktığını belirtmektedir (Denis, 1971: 663). Denis'in yargısı yerinde gözükmemektedir. Nitekim Keynes rantiyelerin tasfiyesiyle kapitalizmin dönüşeceğini vurgulamaktadır. Rantiyelerin tasfiyesi şirketlerdeki paydaşların güçlenmesi anlamına gelmektedir. Zaten Keynes finansal sermayenin 1920'lerdeki gibi başat olmasının kapitalist rasyonaliteyi ortadan kaldıracığına, üretken işletmeyi (sermayeyi), kendi deyişiyle "anafordaki kabarcıklar"ı dönüştüreceğine işaret etmiştir. Finansal sermayenin gücünün budanması

bağlamında ele alındığı zaman kuşkusuz Keynes'in saptaması önem kazanmaktadır.⁴ Her ne kadar daha sonra önerisini geri çekmiş olsa da, Finansal rantların vergilendirilmesine ilişkin spesifik bir vergi öneren Tobin'in söylem düzeyinde zaman zaman gündeme taşınması, Keynesyen yaklaşımı çağrıştırmaktadır. Nitekim ATTAC'ın finansal ranta ve rantiyelere, daha geniş kapsamıyla finansal sermayeye karşı takındığı tavır ve önerdiği önlemler aynı olguyu işaret etmektedir. Anımsayalım; Hilferding (1910) sınai sermayenin banka sermayesinin denetimi altına girmesiyle, yani finansal sermayenin oluşumuyla birlikte kapitalizmin gelişmesinde yeni bir aşamaya gelindiğini belirtmiştir. Hilferding, finansal sermayenin başat olmasını üretimin sosyalize olmasında bir aşama olarak değerlendirmiş ve bu tür sermayenin devlet kontrolüne geçmesinin sosyalizme geçişi sağlayacağını belirtmiştir. ATTAC ise devlet müdahalesi sayesinde piyasaların denetim altına alınmasının olanaklı olduğunu ve böylelikle üretken yatırımların canlandırılabilirliğini savunmaktadır. ATTAC'ın yaklaşımı müdahaleci Keynesyen teorileri güncelleştirmektedir. ATTAC bu bağlamda finansal spekülasyonun üretken sermayenin etkinliğini kırdığını, dolayısıyla üretken sermayenin değerlendirilmesini sağlanması için bu alana yatırım yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır (ATTAC, 1999).

Ancak bu noktada dikkate alınması gereken husus üretken sermayede (yatırımlarda) değerlendirme olanaklarının azalmasıdır. Üçüncü paylaşım evresinde üretken yatırımlarda ortalama kâr haddi azalma eğilimine girmiş ve sermayede ciddi bir değerlendirme sorunu belirmiştir. Spekülatif sermayenin, bir başka deyişle finansal sermayenin son küreselleşme evresinin ana özelliği olması belirtilen değerlendirme sorunu ile yakından ilgilidir. Diğer bir nokta, müdahaleci politikaların başarısının sorgulanması olmalıdır. Keynesyen politikalar devlet müdahalesi ile ilk aşamada ekonomik genişlemeyi sağlamaya, ikinci aşamada piyasa mekanizmalarına inisiyatifi bırakmaya odaklıdır. Özgün tarihsel koşullarda otuz yıla yakın bir süre uygulanan bu tür müdahaleci politikalar krizle sonuçlanmıştır. Tekeleci devlet kapitalizminin, bu bağlamda Fordist birikim rejiminin hem sonucu, hem de sonu olan kriz devlet müdahaleciliğinin yoğun olduğu bir evrede belirmiştir. Marx kapitalizme özgü kronik eksik tüketim, aşırı üretim ve kâr haddinin düşme eğilimini vurgularken, Keynes'in tersine, devletin müdahalesini reddetmiş, bu tür müdahalenin topluma değil yalnızca kapitalist sınıfa yarar sağlayacağını vurgulamıştır. Keynes'te kapitalizmin temel çelişkisinin emek ile sermaye arasında olduğu gerçeğinin bir kenara bırakılması, rantiyelerin tasfiyesi ve devlet müdahalesi ile rasyonel kapitalizme ulaşılacağı yanılgısına yol açmaktadır.

⁴ Acaba Keynes'in saptamaları ile önerdiği çözümler arasında bir ayrım yapılabilir mi? Bir başka deyişle, çözümler gerçekçi olmasa da kapitalizme ilişkin saptamaları gerçekçi midir?

Daha önce vurgulandığı üzere Keynes dış pazarların sermaye birikimindeki yeri ve önemini ihmal etmiş, bununla ilişkili olarak sömürgeci politikaları altın standardı sistemine, yani parasal düzenlemelerin yetersizliğine, ihtiyacı karşılayamamasına bağlanmıştır. Kuşkusuz, 2. Dünya Savaşı sonrasında doğrudan sömürgeciliğin tasfiyesi ve Keynesyen talep yönetimi politikası, bir açıdan finansal sermayenin egemenliğine karşı gelen etkenlerdir.⁵ Değişen koşullar çerçevesinde toplumun üzerinde yer alan ve toplum çıkarını kollayan bir devlet anlayışı kabul görebilir bir yaklaşımdır. Bu ortamda devlet finansal sermayenin öngördüğü düzene aykırı düzenlemeler yapabilmiş ve Keynesyen talep yönetimi politikası merkez ekonomilerinin tam istihdam düzeyine yaklaşımlarını sağlamıştır. Çevre/yan-çevre ülkelerinde kamu kesiminin öncülüğünde ve kamu harcamalarında artış ile somutlaşan müdahaleci politikalar ekonomiyi genişleme yörüngesine oturtmuştur. Bu süreçte veya evrede emperyalizm kaybolmuş mudur? Kapitalizmin son evresi olan emperyalizmin tasfiyesi asla söz konusu değildir. Yalnızca sömürgeci devletler veya imparatorlukların tasfiyesi söz konusudur. Ancak emperyalizm ve bağlantılı olarak yeni sömürgecilik savaş sonrası döneme damgasını vurmuştur.

KAYNAKÇA

- ATTAC (1999), *Contre La Dictature Des Marchés*, Paris: La Dispute/Syllepse/VO Editions.
- DENIS, Henri (1971), *Histoire de la Pensée Economique* (3. Baskı) Paris: PUF.
- HILFERDING, Rudolf (1910), *Le Capital Financier*, Paris: Editions du Minuit, 1970.
- KAZANCIGİL, Ali. (1998), "Gouvernance et Science: Mode de Gestion de Société et de Production du Savoir Empruntés au Marché", *Revue Internationale des Sciences Sociales*, 155 (Mart), 73-84.
- (2002), "La Gouvernance: Itinéraires d'un Concept", Javier Santiso (der.), *A la Recherche de la Democratie, Melanges Offerts a G.Hermet*, Paris: Karthala, 121-131.
- KEYNES, John Maynard (1939), *Théorie Générale de l'Emploi, de l'Intérêt et de la Monnaie*, Paris: Payot, 1977.
- LIPIETZ, Alain (1984), "How Monetarism Has Choked Third World Industrialisation?", *New Left Review*, 145 (Mayıs-Haziran), 71-87.
- MANDEL, Ernest (1974), "Les Classes Sociales et la Crise Politique en Amerique Latine", *Critiques de l'Economie Politique*, 16-17 (Ağustos-Eylül).
- (1978), *La Crise: 1974-1978*, Paris: Flammarion.
- MATTICK, Paul (1972), *Marx et Keynes*, Paris: Gallimard.

⁵ Kaldı ki, sömürgeye sahip olmayan ABD bu tasfiyeyi destekleyerek, Büyük Britanya ve Kıta Avrupası ülkeleri karşısında hegemon güç olma yolunda hızla yol almıştır.

- O'CONNOR, James (1973), *The Fiscal Crisis of the State*, New York: St. Martin's Press.
- (2000), "Introduction to 2001 Edition of Fiscal Crisis of State", *CNS*, 12 (1).
- OECD (1984), *L'Observateur de l'OCDE*, 126 (Ocak).
- ÖZDEK, Yasemin (2002), "Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kışkacında İnsan Hakları", Yasemin Özdek (der.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Ankara: TODAİE.
- PALLOIX, Christian (1975) *L'economie Mondiale Capitaliste et Les Firmes Multinationales*, Cilt I ve II, Paris: F. Maspero.
- SMOUTS, Marie-Claude (1998), "Du Bon Usage de la Gouvernance en Relations Internationales", *Revue Internationale des Sciences Politiques*, 155 (Mart), 85-94.
- SÖNMEZ, Sinan (2004), "Küresel Finansal Düzen, Yönetişim ve Büyüme", Nihal Yıldırım Mızrak (der.) *Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 111-142.
- (2005), *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm* (2. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.

Keynesgil İktisadın Türkiye'ye Yansımaları

OTURUM BAŞKANI:

Prof. Dr. Fikret GÖRÜN (ODTÜ İktisat Bölümü Emekli Öğretim Üyesi)

KONUŞMACILAR (Söz alma sırasına göre):

Prof. Dr. Gülten KAZGAN (İstanbul Bilgi Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. Tuncer BULUTAY (Ankara Üniversitesi SBF Emekli Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. Korkut BORATAV (Ankara Üniversitesi SBF Emekli Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. Oktar TÜREL (ODTÜ İktisat Bölümü Emekli Öğretim Üyesi)

SUNUŞLAR

GÜLTEN KAZGAN

Keynes'in *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* başlıklı kitabı ile iktisat kuramına getirdiği yenilikler bir zamanlar "Keynesçi Devrim" diye anılıyordu. Neoklasik kuramın desteğinde tam özgürlüğünü sürdüren "tam serbest piyasa ekonomisi"nin egemenliğine son verip, hem de bunu bir "devrim" diye kabul ettirmek, açıktır ki, çok özgün koşulların varlığını gerektiriyordu. 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren peşpeşe devreye giren teknolojik icatlar bir yandan, Batı'daki büyük devletlerin emperyalist gelişmeleri diğer yandan zenginliği artırırken, farklı gelişmeler de vardı: Batı'da zenginleşen sınıflar karşısında sefalet ve baskı altında yaşayan işçi sınıfı ve emperyalist sömürünün giderek yoksullaştırdığı sömürge ve yarı

sömürgeler de bu zenginliğin diğer yüzünü oluşturuyordu. Bu son ikisini Marksizm ve ondan türetilen Emperyalizm kuramları dile getirdiler.

Ancak bu kuramlar Batı'daki zenginleşmenin kaynağına bir saldırıydı ve pek kaale alınmadılar, ta ki, 1917 Ekim devrimi oluncaya kadar. Bu, serbest piyasa ekonomisinin karşılaştığı ilk ciddi tehditti.

İkinci tehdit, 1929 Büyük Dünya Bunalımı oldu. Bu, kapitalizmin dayandığı tam serbest piyasa ekonomisinin dayandığı ana sınıfı da, onun temel kurumu olan serbest piyasayı da vurdu. Keynes, bu ortama çözümü üretti; ne kapitalist sınıfı, ne serbest piyasa ekonomisini fazla rahatsız etmeden, sadece makro istikrarın sürdürülmesinde devletin maliye politikası yoluyla oynayabileceği rolü gösterdi. Yıkıldığı temel de, Adam Smith'in "görünmeyen el" yoluyla bireysel ve toplumsal çıkarın daima bağdaşacağı anlayışıydı. Zaten daha 1932'de yayınlanan *Essays in Persuasion* adlı kitabında bireysel ve toplumsal çıkarın daima bağdaşacağı anlayışını iktisat ilkelerinden çıkarmanın doğru olmadığını söylemişti. ABD ile Avrupa, yükselen faşizm ile Sovyet komünizminin tehdidi altında, Keynes'in ekonomide istikrarsızlığa, işsizliğe karşı bu sınırlı devlet müdahaleciliğini kabul etti. II. Dünya Savaşı'nı izleyen çeyrek yüzyıl boyunca Keynes kuramından türetilen "karma ekonomi", çift kutuplu dünyanın gelişmiş Batı kanadında egemen oldu. Türkiye 1930'lu yıllarda Büyük Bunalım'ı yaşarken geliştirilen "devletçilik", mali piyasaların sıkı denetimi ya da beş yıllık sanayi planı Keynes'den etkilenmedi. *Genel Teori* (1936) Türkçeye çevrilmedi. Ancak, 1920'lerde para üzerine olan kitaplarından biri çevrilmişti, o kadar.

Ben 1940'lı yılların ilk yarısında Amerikan Koleji'nde öğrenciyken İktisat dersi almıştım. O derste hocamız Dr. Sahire Çilli idi; bize Adam Smith ile David Ricardo'nun kuramlarını anlattı; ama Keynes'in ismi dahi geçmedi. 1946'da İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne girdim. Hocalarımızın neredeyse yarısı, 1930'larda Türkiye'ye gelmiş olan Almanlardı, kalanı da Türklerdi. Alman hocalar temelde Alman Tarihçi Okul ile Neo-klasik iktisadın Avusturya marjinalizmine yakın kişilerdi. Bize iktisat dersi veren F. Neumark ise, iktisatçı değil maliyeci idi. Tarih ile felsefe karışık bir iktisat anlayışı çerçevesinde A. Smith, D. Ricardo, K. Marx, J. Schumpeter gibi iktisatçıların kuramlarını anlatıyorlardı. Türk hocalarımız da son sınıfa gelinceye kadar Keynes'e bir atıfta dahi bulunmadılar; para teorisi, dış ticarete karşılaştırmalı üstünlük, para-banka gibi dersleri verirken Keynes'e hiç atıf yapmadan ders anlattılar.

Ancak son sınıfa gelindiğinde Sabri Ülgener ABD'den dönünce iş değişti. Aslında, Sabri Bey doktorasını Almanya'da Weber sosyolojisi bağlantılı bir konuda yapmıştı. *İktisadi İnhitat Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet Meseleleri* başlıklı tezi, ben asistan iken yayınlandı; sonra dili sadeleştirilerek yeniden basıldı. Ancak ABD'de geçirdiği

yılda Keynes iktisadını öğrenmiş, son sınıf ders programına alınan ders ile de Keynes kuramını bize aktarıyordu. Ne var ki, ben ve bizim sınıf, Keynes'in *Genel Teori*'deki kuramını anlamakta çok zorluk çektik. Neo-klasik, analitik iktisat kuramı eğitimi almadığımız için, kafamızda mikro ya da makro denge kavramları yoktu. Ne gayrisafi milli hasıla, ne istihdam, ne tüketim ve yatırım harcaması gibi kavramlara aşinalığımız vardı. Bu açıdan Keynes kuramının ne işe yaradığını, iktisat politikasına nasıl bir anlayış değişikliği getirdiğini pek anlayamadık. Ayrıca, Keynes daha savaş bitmeden Bretton Woods görüşmelerine dünya para sistemi bağlamında "Keynes planı" diye bir teklif götürmüştü, ama kabul edilmemişti. Bu konu yaşanırken biz para-banka dersi okuyorduk; ama kimse derste bundan da bahsetmemişti.

Kısacası, İktisat Fakültesi'nde son sınıfa kadar hiç bir bağlantıda Keynes'in kuramını görmedik; son sınıfta derste Keynes kuramını öğrendiğimizde de ne yenilik getirdiğini pek anlamadık, neoklasik okulun kuramını tam bilmediğimiz için. Ancak mezuniyetten sonra doktora derslerinde ve seminerlerde 1950'li yıllarımız Keynes çalışmalarına yoğunlaştı; öyle ki, neredeyse bütün iktisatı Keynes kuramından ibaretmiş gibi görmeye başlıyorduk; sanki Keynes dışında kalanlar ikincil önemdeydi. 1950'li yılların sonunda Chicago Üniversitesi'ne gittiğimde iş değişti. Chicago Üniversitesi çok muhafazakâr bir neoklasik düşünceyi temsil eder. Zaten geçenlerde ölen Milton Friedman o zaman Chicago Üniversitesi'nin en önemli hocası, daha doğrusu en egemen kişiydi derslerde, literatürde, düşünce biçiminde. Milton Friedman gibi düşünmeyen pek ortaya çıkamıyordu. Gerçi Lloyd Metzler hiç bağdaşamıyordu Milton Friedman ile. Ama, onu da bütün üniversite bir tarafa itmişti; oysa çok değerli bir iktisatçıydı, özellikle dış ticaret alanında önemli katkıları vardı. Chicago'daki neoklasik düşünce yanlıları, biz İstanbul'da Keynes'i göklere tımandırdığımız sırada, Keynes'i pek konuşmuyorlardı bile. Konuşulduğu zaman da, "Ancak uzun dönem dengede geçici bir durumdur; önerdiği politikalar uzun dönem dengeyi bozar, kısa dönem için geçici bir çözümü sakıncalarıyla birlikte üretir" diyorlardı ve fazla önemsemiyorlardı. Yani Chicago gibi ABD'nin önde gelen üniversitelerinden birinde Keynes, anlayış farkları dolayısıyla ders programına girmemişti. Oysa benim orada bulunduğum 1958 yılında ABD bir ciddi resesyon yaşadı, ona rağmen Keynes kuramı o durgunlukta dahi üniversitedeki konuşmalara, tartışmalara, yazılara belirleyici olarak girmedi. Ama, izleyen dönemde, yani 1960'lı yıllara geldiğimizde Keynes'in önemi bir başka boyutta ortaya çıktı. Biliyorsunuz, 1960'lı yıllar galiba dünya kapitalizminin tarihinde son derece özgünlüğü olan bir onyıldır. Çünkü, 1960'lı yıllarda Sovyetler'le Batı kapitalizmi arasında bir uyum sağlama çabası ortaya çıkmıştı. Hatta, bir ara iki sistem arasında yakınsama konu edilir olmuştu. Kitaplar artık, Paul Samuelson'ın *İktisada Giriş* kitabını hatırlıyorum, "Karma Ekonomi" diye geliyordu. Yani, yeni bir anlayış gelmişti. İşçi sendikaları olağan biçimde haklarını talep ediyorlardı, milli gelirdeki artıştan. Sendikalaşma çok

olağan bir kurumlaşma sayılıyordu. Bize de toplu sözleşme, grev hakkı kanununu Çalışma Bakanı olduğunda Ecevit getirmişti, 1963 yılında. Yani, 1960'lı yıllar özgünlüğü olan bir dönemdi ve o dönemi yaratan öğelerden biri, eğer çift kutuplu dünyanın birbirini dizginleme gidişatı ise, bir diğeri de Keynes'in getirdiği anlayıştı ve o anlayış çerçevesinde 1960'lı yıllar hem iktisat biliminde, hem dünya politikasında, hem de dünya sanatında inanılmaz yaratılar, değişmeler, yenilikler ve aynı zamanda insancılıklar yaşadı.

Ben ilginç bir tesadüfle 1967-1968 kış ayları, "Paris baharı" öncesi, Paris'te bulunuyordum; bir kitabımla ilgili çalışma yapıyordum orada ve bu insancıl dünya heyecanının ne noktalara geldiğini gördüm. Aynı olay Türkiye'de 1960'lı yıllarda oldu. Belki Türkiye'nin en insancıl sanatsal yaratıları, 1960'lı yıllardadır. Tiyatro, şiir, halk müziği sanatı yaratıları o dönemde yoğunlaştı. Yani, Keynes'in yaratılmasına katkı yaptığı dünya, bütün dünya için özgünlüğü olan bir dönem oldu. Düşünebiliyor musunuz, Paul Samuelson gibi önde gelen bir kişi iktisada giriş kitabını "The Mixed Economy" diye yazmıştı. Kamu ile özel kesimin bir arada gittiği bir ekonomi anlayışı, Adam Smith'in dünyasından ne kadar farklı bir anlayıştı. İşte kısmen *Genel Teori*'den kaynaklanan, ama dünyada diğer etkilerin de bir araya gelmesiyle 1960'lı yılların yarattığı bu olağanüstü değişim, gelişimdi, bunun kaynağı.

İlginçtir, o güzel dünya 1970'lerin ikinci yarısı ile birlikte bitti. Keynes ekonomisi gitti, kalkınma ekonomisi gitti, bütün dünya döndü dolaştı, neoliberalizm çağının alışveriş merkezlerine geldi bugün. 1960'lı yılların dünyası bu değildi. Genç kuşak hatırlamaz, ama eski kuşak hatırlayacaktır, nasıl hippilik moda idi, herkes görünüşe boş veriyordu, başka türlü bir insanlık anlayışı, dostluk ve dayanışma anlayışı türemişti; ABD'de "medeni haklar hareketi" başarılı olmuş, Avrupa'da ırkçılık, ötekileştirme geçmişte kalmıştı. İşte bu bütün, bir parçası olan Keynes'in katkılarını da taşıyordu. Ama, hep birlikte gittiler ve bugün dünyanın geldiği noktada neoliberalizm, alışveriş merkezleri, bireycilik, kâr hırsı, ırkçılık, ötekileştirmeyi getirdi, savaşkanlığı da. Hedef meslekleri mankenlik, fotomodellik, spor oyunlarında "as" olma sayılan, ırkçılığın, ötekileştirmenin yayıldığı çok ayrı bir dünya. Yani, 1960'lı yıllardan bugünün dünyasına yüzde yüz bir dönüşü yaşıyoruz. Sanat da aynı şekilde postmodernleşti, felsefe de öyle. Bu bütünsel dönüşüm niçin oldu, onun ayrıca irdelenmesi lazım. Ben bunları çirkinlikler diye sayıyorum. Neoliberalizm de benim için öyle. Postmodern dünya bir bütün olarak Keynes'in de yaratılmasına katkı yaptığı 1960'lar dünyasının yerini aldı. Düşünüyorum: Acaba eskiye dönüş olabilir mi? Gerçi eskiye dönüş dünya tarihinde galiba yok ama, en azından bir benzeri gelebilir mi? Bazen de kendimi teselli ediyorum, bu neoliberalizmin aşınıkları, çılgınlıkları sonunda 1960'ların da daha ilerisinde bir insancıl dünya getirebilir diye kendime bir çeşit rahatlama sağlıyorum. Bitirirken, Keynes'in daha insancıl bir dünya yaratılmasına katkısını unutmamalıyım diyorum.

TUNCER BULUTAY

Keynes kuramı hakkında özet açıklamalar verecek, açıklamalarımı birkaç başlık altında sunacağım.

Keynesçilik hakkında çeşitli görüşler ileri sürülebilir. Bir yaygın görüşe göre Keynes iktisada makroekonomiyi getirmiştir. Bazılarına göre Keynes kuramı yeni bir dil, yeni araçlar, 'apparatus' denilen şeyi getirmiştir. Diğer bir anlayışa göre Keynes kuramı likidite tercihi yaklaşımını getirmiştir. Daha anlamlı bir görüş kuramın en büyük katkısının efektif istemi öne çıkarmak olduğunu söyler. Kuramın en önemli yanının işsizliği temel sorun sayması, ekonominin işsizlik halinde de dengeye gelebileceğini vurgulaması olduğu görüşü de yaygın biçimde savunulmaktadır. Bence kuramsal açıdan önemli diğer bir katkı üretimin fiyatlar aracılığıyla değil, gelir oynamalarıyla gerçekleştiği anlayışıdır. Yani, gelir, tasarruf, yatırım arasındaki ilişkiler yoluyla yaratılan üretim değişme ve gelişmeleri dengeye yönelten süreçtir, gerçek üretim düzeyi bu süreç sonunda gerçekleşir. "Keynes kuramının esası ücret dalgalanmalarıyla ekonominin, işlendirmenin dengeye ulaşamayacağı anlayışıdır" diyen görüşler de vardır.

Keynes kuramının ilk şeklinde bulunmayan, ama sonraki tartışmalarda en yoğun konulardan birini oluşturan Phillips eğrisi kavramı vardır. Enflasyonla işsizlik arasında değiş-tokuş olduğunu gösteren bu kavram durgunluk içinde enflasyon yaşandığında eski gücünü yitirmiştir. Ben hiçbir zaman bu kavramı Türkiye için önemli bulmadım.

P.A.Samuelson'un yazılarında Keynes'in görüşlerini hemen benimsemediğini belirttiğini okuduğumu anımsıyorum. Ama sonra Keynesçi yaklaşımın en güçlü savunucusu haline gelmiştir. Bence Samuelson'un iktisada en önemli katkıları mikroiktisat alanındadır. Bu katkıları *Foundations of Economic Analysis* adlı ünlü kitabında getirmiştir. Buna karşılık, daha da ünlü ders kitabında Keynes kuramına, Keynes'in getirdiği makroiktisada asıl ağırlığı vermiştir.

Bunlar genellikle başkalarının açıkladığı görüşler. Hepsi de saygın tabii, ama bence aşağıdaki katkıları daha önemli. Bunları üç başlık altında açıklayacağım.

Bence Keynes'in en büyük katkısı, eski "İktisadın konusu, kıtlık altında kaynak dağıtımıdır" görüşü yerine, "İktisat kuramı, belirsizlik altında kaynak dağıtımı sürecidir" anlayışını koymasındadır. Diğer bir deyişle, Keynes belirsizliği iktisadın ta ortasına koymuştur. Belirsizlik çok önemli, ama doyurucu biçimde kuramsallaştırılması da o denli zor bir konudur. Belirsizliği tatminkâr biçimde inceleyen bir çalışma bilmiyorum. Konu daha çok "Bir şokun ne gibi sonuçları olabilir?" şeklinde incelenmektedir.

İkinci bir olgu, “Ekonomi kendi haline bırakılırsa normal işleyebilir, ama iyi işlemediği durumlar da vardır” görüşüdür. Mesela, 1930’lardaki bunalım dönemi ekonomilerin tepetaklak olduğu yıllardır. O gibi dönemlerde, devletin, işlemesi gereken düzeye çıkarmak için ekonomiye müdahalesi zorunludur. Keynes’in bence ikinci önemli bulgusu budur. Bunun bir sonucu da, tabii, “Piyasa her şeyi yapamaz, fiyatlarla her iş halledilemez, devlet müdahalesi gereklidir” ilkesidir. Özellikle 1930 bunalımından sonra bu görüş ağırlık kazanmıştır.

Keynes’in, üçüncü başlık altında sunacağı diğer bir katkısı da çok önemlidir. Kuram iktisat bilimine kesinlik getirme gayretlerinin bir parçasıdır. Çelişik bir şey bu tabii: “Biraz önce belirsizliği getirdi dediniz, şimdi kesinliği getirdi diyorsunuz” diyebilirsiniz. Ben, çelişkiyi insan hayatının ve kuramsal çalışmalarının doğal sonucu görürüm. Çelişkidен kaçan bir insan hiçbir şey yapamaz. Ne kuram oluşturabilir, hatta ne de yaşayabilir. Dolayısıyla ben görüşlerimde çelişkinin varlığını kabul ediyorum; ama bu çelişik katkılarda da ısrar ediyorum. Neoklasik iktisatta, en azından bazıları, rasyonalite kavramını tutarlılıkla eş tutarlar. İnsanların karşılaştıkları her durum az ya da çok farklı olduğuna göre insan seçim ve davranışlarında tam tutarlılık aramak anlamsızdır.

İktisat kuramına kesin doğa bilimi niteliği kazandırmaya çok çalışmıştır Keynes kuramı ve ondan sonraki kuramlar. Mesela, bunlardan biri ekonometridir. Hatta, mikroiktisat da bunlardan biridir. Bunlar, fiziği ve matematiği taklit ederek iktisada kesinlik getirmeye çalışmışlardır. Ama işin başka bir çelişik tarafı da vardır: Tam bizimkiler, yani iktisatçılar bu kesinliği getirmeye çalışırken, matematik de, fizik de kesinlik niteliğini yitirmişti. Yani, 20. yüzyılın ilk yarısının bilim tarihine en büyük katkısı, hem fizikte hem de matematikte kesinliğin yok olmasıdır. İşte, kesinliğin yok olduğu bir dönemde bizim iktisatçılar kesinlik getirmeye girişmişlerdir.

Ekonometrinin yapmaya çalıştığı da budur. Bunlar çok saygın girişimlerdir; bunlardan çok şey öğrenmişizdir. Fakat bunların iktisat bilimine kesin bir nitelik vermeye kadir olduklarını, muktedir olduklarını sanmıyorum. Ama bugün hâlâ “İktisat bilimi kesindir” diyen iktisatçılar vardır. Örneğin E. Prescott böyle bir iktisatçıdır (biliyorsunuz, Prescott yakında Nobel ödülü almıştır). İktisat böyle bir kesin bilimse, hiç olmasın daha iyi.

İktisatta kesinlik tartışmaları Keynes’ten , hatta baba Keynes’ten daha öncedir. L.Walras ile F.Y. Edgeworth arasında bu konuda tartışmalar yapılmıştır. Walras iktisada kesinlik getirmek, onu şarlatanlardan korumak istiyordu. Walras bildiğiniz gibi genel denge kuramının kurucusudur. Çok saygın bir iktisatçıdır. Edgeworth da saygın, iktisada önemli katkı getirmiş bir iktisatçıdır. Ayrıca, bu tartışmada

Edgeworth'un arkasında A.Marshall vardır. Tartışmalarda temel konu iktisadın gerçek yaşama uygun olup olmaması sorunudur. Walras soyut, matematiksel bir yaklaşımı savunuyor, Edgeworth realiteye uygunluğu öne çıkarıyordu (yalnız bu tartışmalarda denge kavramı sözkonusu olmamıştı; bu kavram sonraları iktisat kuramının temel ilkeleri arasına girmiştir).

Ekonometri konusunda çalıştıgımda karşıma ilk çıkan isimler Avrupalı, ya da Avrupa kökenli bilim adamlarıydı. R. Frisch ve J. Tinbergen vardı. Bunlar iktisatta Nobel'i ilk alan iktisatçılardı. J. Tinbergen'in özel bir yeri vardır. O Türkiye'nin kalkınma planının baş mimarlarından biridir. Kendisi, S. Aren, N. Bengül, A. Karaosmanoğlu ile yakın çalışmalar yapmıştır. Ben de onu tanımış, konuşmalarını dinlemişimdir. Çok değerli bir düşünürdü; tam bir sosyalisti.

Tinbergen'in Keynes'le ekonometrik çalışmalar üzerindeki tartışmaları da ünlüdür. Keynes de ekonometri hakkında şüpheleri olan bir iktisatçıydı. Bu tartışmalar hakkında yakında yayınladığımız *Nejat Bengül'e Armağan* kitabına bakılabilir. Tinbergen, ekonometrinin kurucularından biri olan T.J. Koopmans'ı da iktisada yöneltten kişidir. Burada Haavelmo'yu da saygıyla anmak isterim. Bu saydığım bilim adamlarından çok şey öğrendim.

Bazı iktisatçıların da söylediği gibi, Keynes ekonomisi ekonometrinin gelişmesine de büyük katkı getirmiştir. Onlara göre Keynes'ten sonra ekonometrinin gelişmemesi düşünülemezdi. Ben de bu görüşe katılıyorum. Ama burada ekonometriden beklenenin gerçekleşmediğini belirtmeliyim. Burada bu konuyu tartışacak değilim. Ama bu başarısızlığın temelinde, iktisadi ortamın çok değiştiği, değişkenlerin aynı kalmadığı, değişkenler arası ilişkilerin çok karmaşık bulunduğu, birçok değişkenin göz ardı edildiği, verilerin güvenilir bulunmadığı gibi olguların yattığını düşünüyorum.

Şunları da belirtmek istiyorum: En temel sorun nedenselliğin belirlenmesindeki büyük güçlüktür. En basit şekilde ele alındığında bile değişkenler arasında bir ilişki olduğunu bulursunuz. Bu ilişkinin yönünü saptamak çok zordur. Geri beslenme denen olay vardır. Geniş ölçüde keyfi olarak seçilen araçlarla doyurucu sonuçlara ulaşamaz. Esasında temel sorun nedenselliğe, bilime yalnızca yöntemlerle, bu arada ekonometrik yöntemlerle kesin çözüm bulmanın güçlüğüdür.

Yanlış bir izlenim vermek istemem. Ben ekonometriyi çok yararlı bulurum; onun geliştirilmesinin gerektiğini düşünürüm. Ondan yararlanmamayı çok anlamsız bulurum. Ama bilmenin tek bir yöntemle başarılmasını çok zor görüyorum. Olaylar tek bir yöntemle, tek bir bakış açısıyla anlaşılamayacak kadar karmaşık ve çok boyutludur.

Şimdi Türkiye’de Keynesçilik konusuna geçiyorum. Konuya girmeden bu toplantıyı düzenleyenlerin büyük bir hatasını belirtmek istiyorum. Sadun Aren hocam, 3-4 km. uzağındaki evinden bu toplantıya getirilememiştir. Bu gerçekten affedilemeyecek bir hatadır.

Çünkü, Türkiye’ye, özellikle Ankara’dan bakınca, Keynes ekonomisini getiren kişi odur. Biraz önce hocamızın, Gülten Hanımın söylediği, Sabri Ülgener’in de çok saygıdeğer bir kişi olduğunu biliyorum. Ben bu konuları okuttuğum zamanlar, büyüme ya da makroekonomi alanında, Sabri Ülgener’in değerli kitabını da okutmuştum. Öğrencilerimin bazıları aramızda, onlar hatırlayacaklar. Sabri Ülgener’i de saygıyla anıyorum. Kendisinin başka alanlarda da büyük katkıları var; çok önemli bir iktisatçıdır.

Ondan sonra Keynesçilik Türkiye’ye nasıl girdi? Türkiye’ye bir gürültüyle geldi. Çok önemli bir değişiklikle geldi. Makroekonomi olarak gelmedi, ekonomi olarak geldi. Yani, ekonomide başka bir bakış açısı olarak geldi; başka bir yaklaşım olarak geldi. Ondan önce, Keynes’ten önce Türkiye’de iktisat tasviri bir iktisattı. Eski anlayış egemendi ve hocalarımız daha ziyade Alman ve Fransız ekolünden gelmiş insanlardı. Bir de, İstanbul Üniversitesi’ne gelen, Nazilerden kaçıp gelen çok değerli insanlar, hocalar vardı. Bazıları “Onlar değersiz” diyor, kesinlikle katılmıyorum. Çok önemli insanlardı. Özellikle Neumark’ın ismini saygıyla anmak istiyorum. Maliye hocasıydı; fakat hepimiz iktisadı en çok ondan öğrendik. Başka diğer alanlarda, tıpta, hukukta bir sürü değerli adam da vardı.

Keynes, böylece çözümlmeyi Türk iktisadına soktu. Tasviri iktisattan çözümleneci iktisada geçmek anlamına gelir Keynesçilik. Ben bu olayı Türkiye’ye özgü bir olay sanırdım. Oysa P. A. Samuelson, Knight, Schumpeter, Viner gibi hocalarının da böyle betimleyici olduklarını, örneğin A. Smith’in “görünmeyen el” kavramını doyurucu biçimde açıklayamayacaklarını yazıyor.

P.A. Samuelson’un *Foundation of Economics Analysis*’de yer alan şu görüşlerini de aktarmak istiyorum: Samuelson esas amacının iktisat kuramlarının genel kuramını formüle etmek olduğunu söylüyor. Samuelson, Cournot’un ençoklaştırmacı Newtoncu türevsel hesap yöntemiyle, Walrasçı genel denge denklemlerini birleştirmeyi başardığını yazıyor, şunları da ekliyor: “1932 yılında iktisat alanına girme şansına sahip oldum. Çözümleyici anlayış uçuşa hazır durumdaydı. Çok güzel bir boşluk karşıındaydım; yapılacak çok şey vardı. Bugün hiçbir genç iktisatçı bu olanağı düşleyemez”.

Keynesçi anlayış bence ekonomiyi tümüyle ele alan, makrodan bağımsız, mikroya dayanmayan bir yaklaşımdı. Bana hâlâ bu yanıyla, ekonomiye müdahaleyi

savunmasıyla, işsizlikle, gelir dağılımı bozukluklarıyla savaşımı esas almasıyla, ücretlerin yüksek tutulmasını savunmasıyla anlamlı görünmektedir.

Keynesçi anlayış 1950 ve 1960'ların altın çağıyla da özdeşleştirilebilir. O dönemde dünyada sağlanan kararlı büyüme, düşük işsizlik, gelir dağılımındaki düzelme eğilimleri, işgücünün yüksek payı hep olumlu özelliklerdi.

Böyle bir altın çağı yaşamının temel nedenleri şunlardır diye düşünüyorum: 1930'lı bunalım yıllarında en yoğun teknolojik gelişmelerin yaşandığını söyleyen araştırmaları okuduğumu anımsıyorum. II. Dünya Savaşı, barış dönemlerinde de kullanılabilecek büyük teknolojik gelişmeler yarattı. Savaşta toplumlar ortak güçlük ve özveriler yaşadı. Bu halk arasında işbirliği anlayışını geliştirdi. Savaşın büyük yükünü taşıyan düşük gelirliler toplumsal kararlara katılmaya, toplumsal gelirden daha fazla pay almaya hakları olduğu görüşleri ağırlık kazandı. Örneğin ABD'de askerlere parasız eğitim olanağı sağlandı (P. Drucker'e göre bu savaş sonrasında en önemli olaydır). Kadınlar savaşta kazandıkları çalışma olanaklarını savaş sonrasında da sürdürdüler. Böylece, kadın işlendirmesi savaş sonrası büyümenin en önemli etkenlerinden birini oluşturdu.

Burada savaş ile barış arasındaki temel bir ayrımı da belirtmek istiyorum. Savaşı kazanmak ya da kaybetmemek için gerekli olan özellikler barış dönemlerinde başarı için yeterli değildir. Sovyetler sistemi, en azından Almanların beklentileri aksine, savaş başarıyla yönetebilmiştir. Buna karşılık barışı yönetememiş, yıkılmıştır. Özel şirketler, savaş koşullarında, savaşın hemen sonrasında işçi-işveren işbirliğini başarabilmişlerdir. Ama daha sonraları bu sürdürülememiştir. İşverenler için en temel masraf kalemi olan işçi ücretleri şirketlerin önündeki en büyük engele dönüşmüştür.

Altın çağın sürdürülebilmesini olanaksız kılan temel etkenlerden biri bu engeldir. Şu ek etkenlerin de önemli olduğunu düşünüyorum: Bretton Woods sistemi sürdürülemedi, teknolojik gelişme eski hızını yitirdi, verimlilik artışları yetersiz kaldı, yatırım işbirliği sürdürülemedi, petrol şokları yaşandı, enflasyon içinde durgunluk egemen oldu. Bu etkenler karşılıklı ilişkileriyle sonucu belirledi.

Yine de, en azından Türkiye açısından, 1990'a kadar durum o denli tehlikeli değildir. 1990 sonralarında giderek artan bir hızla finansın, borçları, faizleri ve hisse senetlerini düzenleyen yatırım bankalarının, "hedge" ve "hisse senedi" fonlarının, borsaların egemen olduğu, paranın para kazandığı karanlık bir spekülasyon dönemine girildi. Küreselleşme, özellikle finansal küreselleşme ülke ekonomilerinin yazgısını belirler nitelik kazandı.

Bilindiği gibi, bu dönemlerde Bilgi-iletimi (enformasyon)-İletişim Teknolojileri önem kazandı; bilgisayar ve internet kullanımı çok yoğunlaştı; bunlarla da ilgili olarak bilgi ekonomisi çok gelişti. Bu ekonomide işgücü ve fizik yatırım girdilerinin az kullanıldığı, bilgiye, beyin gücüne yoğun yer verildiği bellidir. Ama entelektüel kaynakları kullanan finans kesimi, medya, gazete, eğlence, pazarlama dünyaları bu yeni gelişmelerden en çok payı alan kesimler olmuştur. Söz konusu teknolojiler ve bilgi ekonomisi öncelikle ABD ekonomisinde, 1995 sonrasında etkin olmuştur.

Büyük borç, faiz yükü, yabancı sermaye akımları, aşırı değerli TL, rekor düzeylerde cari açık yumağı içinde bunalan bugünkü Türkiye ekonomisinden çok rahatsızım. Son zamanlarda, J. Bradford de Long'un 2002 yılına ait bir yazısında okuduğum aşağıdaki alıntılar Keynes'in de benzer huzursuzluklar içinde bulunduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi, Keynes'in de katkısıyla II. Dünya Savaşı sonrasında altın çağa Bretton Woods sistemi egemen olmuştu.

Bretton Woods, Keynes'in üç temel anlayışını gerçekleştirdi: Sterlinin dış değeri, ekonomi içi değerine uyacaktı, tersi değil. İngiltere'nin para politikası Londra'dan yönetilecekti, sıcak para akımlarıyla değil. Dışsal olaylar, bir ülkeyi deflasyona zorlamayacaktı. Böylece, bir bakıma Keynes'in 1930 bunalımları karşısındaki duyguları bugün Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu sorunların yarattığı kaygılarla adeta aynı niteliktedir.

Keynes kuramı ile ilgili olarak söyleyeceğim diğer bir nokta, hiç olmazsa bazılarına göre, kuramda bilimi mühendisliğe indirgeme anlayışının egemen bulunmasıdır. Keynes, iktisatçıyı dışçıye benzetmesiyle bu anlayışı benimsemiş olabilir. Ama ben iktisada böyle bir anlayışı yakıştıramıyorum. Özellikle toplumsal bilimlerin temel amacının toplumun ufkunu açmak olduğunu düşünüyorum.

Son olarak kişi olarak Keynes hakkında bir şeyler söylemek istiyorum. Keynes, çok boyutlu, karmaşık, esprili bir kişiliğe sahipti. Üniversite hocası olduğu kadar, politikacı (liberal partiden), bürokrat, kitapları çok satan bir yazardı. Bilim kadar sanata da düşkündü. O zamanın ünlü bilim ve sanat çevresi olan Bloomsbury grubunun önemli bir üyesiydi. Zamanının ünlü bir dansçısıyla evliydi. Borsanın sürekli oyuncusuydu, sabahlarını yatağında hisse senedi hesaplarıyla geçirirdi. Borsada oynayarak kendisine, bazı kurumlara paralar kazandırmıştı. Antika ve eski yazılar toplardı. Newton'un yazılarını da toplamış, bunların büyük kısmının bilimle ilgili olmadığını görerek Newton'u "büyücülerin sonuncusu" olarak nitelemiştir.

Bilindiği gibi, son zamanlarda Keynesçilik eskisi kadar itibarda değildir. Yeni Klasik Ekonomi anlayışı birçok çevrede egemendir. Bunlar bu konuşmanın konusu

dışındadır. Bu nedenle birkaç noktaya değinmekle yetineceğim. İlk nokta, bu anlayışı benimseyen bazı iktisatçıların şu savı: Yeni Klasik Ekonomi yaklaşımıyla makroekonomi sağlam mikroekonomik temellere oturtulabilmiştir.

Bilim alanında böyle her şeyin çözüldüğünü söyleyen görüşler vardır: Örneğin ünlü Lord Kelvin 19. yüzyılda fizik alanında her şeyin çözüldüğünü söylemişti. Oysa olasılıkla o ölmeden Quantum fiziği tüm fizik bilimini damadağın etmiştir. Aynı şekilde, J. S. Mill, 1848’de şu nitelikte şeyler söylemiştir. “Talihliyiz ki, değer yasalarında açıklığa kavuşturulması gerekli hiçbir şey kalmamıştır; konuya ait kuram tamamlanmış durumdadır.” Oysa günümüzde bile bu alanlarda bilimsel kesinliğe ulaşabilmiş tek bir ilke yoktur.

Yeni yaklaşım “Makroekonomi sağlam mikro temellere indirgenmiştir” derken, bu mikro temeller yoğun biçimde eleştirilmektedir. Kuramın en temel varsayımları geçersiz bulunmaktadır. Örneğin bireylerin daima özçıklarlarını ençoklaştırdıkları varsayımının gerçekleri yansıtmadığı gösterilmektedir. İnsanların içinde buldukları durumun koşul ve gereklerine göre davrandıkları görülmektedir. Yani tek bir kişi yoktur, her duruma göre farklı kişi vardır.

Belki daha önemli olarak her kişinin farklı olduğu, “temsili ajan” kavramına dayanıldığına (Neoklasik iktisat geniş ölçüde bunu esas alır) iktisat namına açıklanacak bir şeyin bulunmadığı vurgulanır. Bu amaçlarla “ajana dayalı” yaklaşımlar gerçekleştirilir. Denge kavramının iktisadi çözümlenmeleri boğduğu, kısırlaştırdığı haklı olarak söylenir. Denge dışı çözümlenmeler oluşturulur. Başka yazılarımda açıkladığım gibi, davranışçı ekonomi, nöroiktisat gibi yeni verimli yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Bu yeni yaklaşımlarda benim önemli gördüğüm, bugünkü üretimi, geliri esas alan iktisat anlayışından ziyade ya da onun kadar insan doğasına dayanan inceleme ve araştırmaların ağırlık kazanmasıdır. Bir toplumsal bilim olan iktisat olaylara böyle yaklaşırsa çok daha yararlı olur diye düşünüyorum. Oysa günümüzün finansal küreselleşme ortamında ulusal gelir ikinci plana itilmekte, ama onun yerini, hisse senetleri, borsalar, borç ve faizlerden oluşan finans kesimleri almaktadır. Bu kesimlerin büyüklüğü, örneğin ABD’de ulusal gelirin üç katından fazladır. Bu çok talihsiz bir durumdur.

Bilindiği gibi, Keynesçi anlayışın yerini almayı amaçlayan yaklaşımlar bu yaklaşımlar değildir; yukarda sözünü ettiğim Yeni Klasik İktisat kuramı, ya da benzer, daha önceki tarihli yaklaşımlardır. Bence, bu konularda en büyük katkıları 1953 yılında başlayan yayınlarıyla M. Friedman yapmıştır. Onun sürekli ve geçici gelir ayrımını önemlidir. Çünkü bu ayrım devlet harcamalarının ancak geçici geliri artırdığını,

sürekli geliri etkilemediğini, oysa tüketimin sürekli gelire bağlı olduğunu söyler. Dolayısıyla devlet harcamalarının kalıcı etki yaratması beklenemez. Yine Friedman'ın (bir ölçüde E.Phelps'in) 1960 sonlarındaki "doğal işsizlik" kavramı da sonraki tartışmaların özgün kaynağını oluşturmuştur.

Makroekonomi alanında altın çağıdaki anlayışla Yeni Klasik ekonominin yaklaşımı arasındaki temel farkı da belirtmek istiyorum: Makroekonomi altın çağda çok basitti; buna göre tüketim, yatırım, ulusal gelir gibi bütüncül (aggregate) veriler arasında, genellikle doğrusal ilişkiler oluşturulurdu. Bu ilişkilere dayanan denklemler için ekonometrik yöntemlerle katsayılar tahmin edilirdi. Bu basit ilişkilerle ekonomilerin yönetilebileceği düşünülürdü, yönetilirdi de. Diğer bir deyişle, makroekonomi ve ekonometri konusunda çok olumlu beklentiler vardı. Sonraki dönemlerde bu beklentiler büyük sarsıntılara uğradı. Örneğin, P.A. Samuelson en büyük düş kırıklığını, makroekonomi ve ekonometri alanlarında yaşadığını söylemiştir.

Yeni Klasik Ekonomi anlayışı özünde makro ekonomi ile rasyonel özçıkarcı birey varsayımını birleştirme çabasıdır. Ama makroekonomi topluluklara, toplumlara ait bir olaydır. Kütleleri göz önüne almadan, kütlelerin farklı kişilerden oluştuğunu düşünmeden makroekonomi yaratılamaz. Böyle olunca, Yeni Klasik Ekonomi yaklaşımı ancak bireyler "temsili ajan" varsayımı çerçevesine indirgenerek, kısırlaştırılıp kişisizleştirilerek gerçekleştirilebilir. Diğer bir deyişle, bireylere dayandığı savındaki Yeni Klasik Ekonomi anlayışları, gerçeklere uydukları çok tartışmalı varsayımlara dayanıp, insanları basit matematik kalıplara sokan, dolayısıyla gerçek, her biri farklı bireyi dışlayan yaklaşımlardır (bu konularda örneğin R. Blundell ve T. M. Stoker'in *Journal of Economic Literature* (Haziran 2005)'deki makalelerine bakılabilir).

R. E. Lucas'ın katkılarının da çok abartıldığı kanısındayım. İktisadi politikaların etkisizliği, rasyonel beklentiler konularındaki görüşlerinin büyük katkıları olduğunu sanmıyorum. Bence, R. E. Lucas'ın 1988 tarihli yazısı ve bu konularda sürdürdüğü, sermayenin neden gelişmiş ülkelerden gelişmemiş ülkelere akmadığı konularını irdeleyen çalışmaları daha önemlidir.

Bildiğim kadar, Yeni Klasik İktisat yaklaşımı esas ağırlığı, iktisat politikalarının reddine, para politikalarına verir. Başka çalışmalarımda ele aldığım Taylor kuralı, enflasyon hedeflemesi bu alanlarda ulaşılmış, birçok ülke tarafından benimsenen politika araçlarıdır. Bunların zararlı politikalar olduğu görüşünde değilim. Ama bunların tek politika aracı haline dönüştürülmesine çok karşıyım. Bugün Türkiye'de olduğu gibi, enflasyon tek hedef sayılırsa, bu hedefe ulaşabilmek için faizleri yükseltme yoluna gidilirse, bu hedeflemeyi zararlı bulurum.

Bu yaklaşımlar içinde en sağlıksız ve anlamsız bulduğum görüş işgücü piyasası alanındadır. Neoklasik işgücü sunum eğrisi, işçilerin çalışıp çalışmamayı kendi istenceleriyle seçtikleri ilkesine dayanır. Böyle olunca işsizlik seçilmiş boş zaman olur. Yani işsizlik kişinin çalışma yerine boş zamana sahip olmayı tercih ettiği anlamına gelir. Bence bu anlayışın anlamsızlığı apaçıktır. Uygun bulmadığım ilgili diğer bir yaklaşım OECD'nin 1995'te benimsediği, bugün de küçük değişikliklerle savunduğu, *Jobs Study* başlığı altında açıkladığı görüşler kümesidir. Bu yaklaşım, esnek işgücü piyasalarının her şeyi çözmeye yeteceği, işlendirmeyi artıracığı anlayışıdır. Bugüne kadar bu görüşü doğrulayan sağlam kanıtların sağlanabildiğini sanmıyorum. Sağlanan başarılar varsa da, bunların esnek işgücü piyasaları yoluyla gerçekleştirildiği tartışmaya açıktır.

İrdelediğim bu yeni anlayışın en önemli katkılarını sunum şoklarına verdikleri önemde bulurum. 1970'lerdeki petrol şokları bence de çok olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Bugün de aynı tehlikeler yaşanmaktadır. Dolayısıyla şoklara özel bir ağırlık tanıyan Gerçek Gelir Dalgalanmaları kuramını yararlı bulurum. Türkiye gibi gelişmekte olan, bu alanda Kore gibi bazı ülkelerin başarısını da gösteremeyen ülkelerin, kesimlerle ilgili ya da finansal, global şoklara karşı çok daha duyarlı olduklarını düşünürüm.

Son olarak, iktisat kuramının ne olması gerektiği konusundaki görüşlerimi özetlemek istiyorum: Bence iktisat kuramı, galiba K Marx'ca ifade edilen şu görüşün çerçevesine sokulabilir: "İnsanı şansı ve içine doğduğu koşullar belirlememeli, kişi şansını ve koşullarını belirlemelidir. Yani her birey kendi yazgısına egemen olmalıdır. İktisadın, toplumsal bilimlerin, hatta siyasetin temel amacı bireylerin kararlarını verecekleri bu seçim alanlarını genişletmek olmalıdır. Özgürlük ve eşitlik bu girişimlerin temel ilkeleridir; herkese açık seçim alanında kişi özgürlüğü temel belirleyici olmalıdır".

KORKUT BORATAV

"Türkiye'de Keynes"i ele alan iki arkadaşımız Gülten Kazgan ve Tuncer Bulutay kendi öğrencilik yıllarındaki gözlemlerini aktardılar ve Keynes'i nasıl ilk defa algıladıklarını anlattılar. Ben bunu biraz daha somuta, yazılı bir metne indireceğim.

Keynes'in ölümünün 10. yıldönümünde, yani 1956'da (tam elli yıl önce) *Forum* dergisinde Keynes üzerine bir polemik yer aldı. Arkadaşlarımız Keynes'in o yıllarda Türk iktisat kamuoyunda pek bilinmediğini anlattılar. Konuşmamın sonunda, ben de o tarihlerde iktisadı nasıl okuduğumu, üniversitede iktisat öğrenirken nelerle karşılaştığımı anlatacağım. Hakikaten 1956'da, tek tük istisnaların olmasına rağmen,

Keynes'le ilgili bir bilgisizlik dönemi içindeydik. Onun için, sözünü ettiğim polemiği önemli görüyorum. Bu polemik, toprağı bol olsun, bu masadaki herkesin tanıdığını sandığım Aydın Yalçın'ın 1 Mayıs 1956 tarihli *Forum* dergisindeki bir yazısıyla başlıyor. Gençler ve yabancı konuklarımız için söyleyeyim, *Forum* o tarihlerde önemli, DP iktidarına fikir planında muhalefet yapan bir dergiydi. Türkiye'de hem çok partili demokrasinin ilk yılları yaşanmakta idi; hem de başka bakımlardan çok antidemokratik bir dönemden geçilmekteydi. O yıllarda, ben liseden yeni çıkmıştım. Lise ilk sınıfta bir arkadaşım Nazım'dan şiir okuduğu için üç ay hapis yatmış, bir eğitim yılını kaybetmişti. Polis ve savcılar bir orak-çekiç arama saplantısı içindeydiler. Lise duvarlarında orak-çekiç yapan öğrenciler aranırdı; bir kibrit kutusu deseninde orak-çekiç keşfedilirdi. Ressam Haşmet Akal'ın yarı figüratif bir resminde orak-çekiç keşfedilmiş, yargılanmış, belki de tutuklanmıştı. İşte Aydın Yalçın öyle bir dönemde Keynes'i tanıtıyor.

Yazısından özetleyeceğim. Yalçın, Keynes'in hayatı hakkında derli toplu bir bilgi veriyor. Siyasî görüşleri ve özel hayatı üzerinde odaklaşıyor. Sonra iktisadi görüşlerine geliyor ve diyor ki: "İktisadi düşünce tarihinde A. Smith kadar özlü, temelli bir yenilik getirmiş, ... Smith ve Marx kadar mühim bir mevki elde etmiştir."

Aydın Yalçın'ın Marx'ı böylece bir referans ögesi olarak ortaya koymasının ardında, yazısının ana eksenini bir Keynes-Marx karşıtlığı üzerine kurma niyeti yatıyor. Yalçın, Keynes'in ana yapıtının amacının, bir Marx ve sosyalizm reddiyesi olduğunu ima ediyor. Birkaç cümlesini aktaracağım: "Marx'dan gelen dogmalara, tahlil metotlarına ağır bir darbe indirdi... Marx'ın buhranları, kıymet, temerküz, istismar v.s. gibi teoriler yardımıyla izaha çalışma gayretlerini demode hale getirdi... Sosyalizmin Marx'dan gelen teorik temelleri tamamen yıkıldı... Sosyalizmin iktisadi, içtimai ve ahlâki bir düzen olarak işler bir sistem olmadığı, hatalı bir reform hareketi olduğu görüşünde... Hayek'in *Esaret Yolu*'nun felsefi ve ahlâki görüşleriyle tamamen mutabıktır."

Aydın Yalçın'ın bu son iddiasının doğru olup olmadığını, yani Keynes'in, Hayek'in felsefi ve ahlakî görüşleriyle tamamen mutabık olup olmadığını merak ediyorum.

Bundan sonra Keynes'in iktisat politikasına getirdiği yenilikleri çok sıradan bir şekilde anlatıyor Aydın Yalçın. Görüşlerini aktarıyorum: "Keynes, devlete geniş sorumluluk tanıyan bir liberaldir. Planlama fikri Keynes teorisinin tabii, zaruri, mantiki bir neticesidir. İşsizlik, deflasyon, enflasyon gibi kapitalist sistemi tehdit eden hastalıkların tedavisi yollarını kolayca buldu. Bu hastalıkları kontrol ve tedavi usulleri bugün artık vardır. İngiltere ve Amerika'da tam çalışma milli bir hedeftir. Avrupa sosyal demokrasisi Keynes'in derslerini öğrenme lüzumu içindedir. 19. yüzyıl sonu

kapitalizmi ile kolektivizm arasında üçüncü bir yol olan refah devleti fikrinin mümessilidir.”

Bu görüşler belki zamanı bakımından ilginç olabilir, ama ben sanıyorum ki 1956 yılında Keynes’i kim duymuş olursa, aşağı yukarı bunları söyleyecektir. Gelelim Aydın Yalçın’ın Keynes’in teorik sistemiyle ve analiziyle ilgili olarak söylediklerine. Burada da çok üstünkörü, hatta bence (biraz sonra başka şekilde değineceğim) yanlış şeyler de söylüyor. Ömekler verelim: “Efektif talep mefhumu buhranları açıklıyor”; “Teorisi konjonktür, istihdam, fiyat ve ücretleri aydınlatmaya yarayacak ipuçları veriyor”; “Gayet global kemiyet münasebetlerini (gösteren) yatırım çoğaltanı gibi bir buluş yapmıştır”. (Bu sonuncu cümle, oturumu izleyen yabancı konuklarımıza nasıl çevrilecek bilmiyorum; çünkü Türkçesini de anlamak mümkün değil.)

Burada Keynes teorisinin analitik yapısının ve iktisat yazınına getirdiği ana katkıların, yeniliğin algılandığına dair bir belirti yok... Hatta yanlış değerlendirmeler var. İşte, *Forum* dergisinin sahibi veyahut genel koordinatörü olan Aydın Yalçın’ın Keynes’i tanıtan yazısının ana öğeleri bunlardır.

Bu yazıdan sonra *Forum*’da Emre Elif imzalı bir Keynes eleştirisi çıkıyor. Bu yazı, Aydın Yalçın’a hiç referans vermeden Keynes’i tanıtıyor ve eleştiriyor. Adeta Aydın Yalçın’ın yazısının simetrik karşıtıdır. Bu yazar da, “Keynes, Marksizmi tenkit ederek kendi doktrinini kurdu” ifadesini kullanarak, ancak bu özelliği nedeniyle Keynes’i, Aydın Yalçın’ın aksine eleştirerek değerlendiriyor. Ben Keynes’i böyle değerlendirmenin tamamen yanlış olduğunu düşünüyorum. Ama 1956 yılında iki yazar biri beğenerek, diğeri eleştirerek bu görüşte.

Emre Elif, yine Aydın Yalçın gibi, Keynes’in kapitalizmi ve burjuva dünya görüşünü benimsediğini ileri sürüyor; ancak, bu teşhisini de Keynes’i eleştirerek yapıyor. Bu teşhis, elbette yanlış değildir.

Ama üçüncü olarak Emre Elif farklı birşeyler söylüyor: Ona göre kapitalizmin krizlerinin ortaya çıkardığı bir çare olarak Keynesgil politikalar beyhudedir; kapitalizmin temel çelişkilerini çözemeyecektir. Üç nedenle: Birinci olarak, kapitalizmin monopolcü niteliği kapsamlı planlamaya engeldir. İkinci olarak monopollerle devlet arasındaki bütünleşme halk yararına planlamayı önler. Üçüncü olarak, büyük çaplı yatırımlar işsizliği geçici olarak önler; “Babil kuleleri bittikten sonra işsizlik daha korkunç bir hal alır”.

Son olarak Emre Elif, Keynes’in analizine yönelik bazı eleştiriler ortaya atıyor: Bunları da dört eksen etrafında özetleyebiliriz: İlk olarak, Keynes’te ekonominin

iniş ve çıkışlarının “halkın mizaç değiştirmesine bağlanan” tüketim/yatırım eğilimlerine tabi kılınması, “sabanın öküzün önüne bağlanmasıdır” ve bu nedenle yanlıştır. Doğru yaklaşım, “halkın mizacının ekonomik cereyanlara bağlanması”nı gerektirir. İkincisi, Keynes, *laissez-faire* sisteminin süregeldiğini varsayar; halbuki kapitalist ekonomiye artık monopoller hükmetmektedir. Üçüncü olarak, kapitalist üretim ilişkilerinde ana çelişkinin tasarruf edenler/yatırıncılar arasındaki ilişkilerde aranması ve bu çerçevede düşük ücretleri bir çözüm olarak göstermek yanlıştır. Doğru çelişki işçi sınıfı ile kapitalist arasında aranmalıdır. Ve son olarak, Keynes’te gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki çelişkiler hakkında hiçbir şey yoktur.

Emre Elif’in yazısında o dönemin Sovyet iktisatçılarında Keynes’in katkılarına ilişkin olarak gözlenen asabi ruh halini görüyoruz. Bunlar, adeta, Aydın Yalçın gibi Keynes’i Marx’a ve sosyalizme karşı bir “meydan okuma” olarak algıladılar ve “külliyen red ve tel’in” tepkisi gösterdiler.

İ. Trachtenberg adlı bir Sovyet yazarının 1946’da yazdığı bir yazıyı buldum bu vesileyle. Bu yazar Keynes’i eleştirirken Emre Elif’e benzer görüşler ileri sürüyor ve diyor ki: “Bir kere, kapitalizm kâr değil, tüketim amaçlı üretim yapsaydı kapitalizm olmaktan çıkardı. İkincisi, üretim araçlarında özel mülkiyet konundukça anarşi, krizler ve sömürü sürecelecektir. Üçüncü olarak da, üretim araçlarında özel mülkiyet devletin müdahale alanlarını sınırlar.” Bu görüşlerle Emre Elif’in yazdıkları arasında yakınlık ve benzerlik var.

Aydın Yalçın Emre Elif’e yanıt veriyor. Bizler biliriz; kendisine sol, Marksist eleştiriler gelince, genellikle çok saldırgan bir üsluba sivrülürdü. Elif’e tepkisi de böyle oluyor: “Ciddi bir şekilde ele alınamayacak kadar sathi ve toplama bilgiler... Vülgarize Marksizm’in fikir kırıntıları, basmakalıp mefhum ve terminolojisi ile ciddi bir ilim adamının fikirlerini tahlil etmenin imkânsızlığı... Dört işlemi zor çıkaran birinin izafiyet teorisini tenkide kalkması gibi...”

Bu alaycı üslubun yanı sıra bazı somut tepkiler de gösteriyor. Keynes’in ücretlerin düşürülmesini savunmadığını, kriz ve işsizliğin sebebinin tasarruf yapanla yatırım yapanın farklılaşmasına dayandığını ve burada Marx’a yaklaştığını ileri sürüyor (bu değerlendirmeye Sencer Divitçioğlu’nun cevabını biraz sonra size aktaracağım). Ve ekliyor: “*Genel Teori*’nin 21. bölümü, monopolcü durumu ana faraziye olarak kabul eder... Az gelişmiş ülke sorunları büyüme nazariyesiyle incelenir. Bugünkü büyüme teorileri de Keynes’e dayanır.”

Bu üç yazıdan sonra, Paris’ten Dr. Sencer Divitçioğlu imzasıyla bir yazı geliyor. Hemen parantez açarak söyleyeyim, bu panelde ben yedek oyuncuyum. Benim

yerime Sencer Divitçioğlu oturacaktı. Ben çok istiyordum, gayret ettik, İşaya Üşür arkadaşım kendisiyle temas aradı, ama gelemedi. Divitçioğlu'nun Aydın Yalçın'a dönük eleştirisini onun adına değil, kendi adıma aktarmak istemiyorum. Sencer sonraki yıllarda tarihe yöneldi. Ama uzun yıllar iktisatta kaldıktan ve katkılar yaptıktan sonra...

Aydın Yalçın'ın daha sonra söylediğine göre, Paris'ten sık daktilo 6 sayfalık bir yazı yollamış. Bu yazı yayınlanıyor. Sencer Divitçioğlu, Aydın Yalçın'ın hem ilk yazısını, hem de Emre Elif'e verdiği cevapları eleştiriyor ve bana göre bu eleştiride, Keynes kuramının ana ve tartışmalı öğelerine derin bir vukuf gösteriyor. Burada ancak özet verebileceğim. Belki iktisat dergilerinden biri bu eski tartışmayı olduğu gibi yeniden yayımlar. Özetle şunları ileri sürüyor:

Bir kere, Keynes'in ücretler hakkındaki bilgileri yanlış ve eksiktir. Nominal ve reel ücretler arasındaki ayrımı gözetmeden Keynes'in meramını anlamak mümkün değildir. Aydın Yalçın, Keynes'in işsizlikle ilgili ve krizle ilgili konusundaki görüşlerini anlamamıştır. Bu iki kavramı karıştırıyor. Keynes'in esas yeniliği, eksik istihdam dengesidir. Yani, Say Kanunu'nun reddidir.

Divitçioğlu, buradan hareketle, "Etketif talebin tam çalışma altında denge yaratacak düzeyde kalmasına hangi etkenler neden olur?" sorusunu tartışmaya açıyor ve bana göre derli toplu, ilginç ve doğru bir biçimde aktarıyor.

Ayrıca Emre Elif ile Aydın Yalçın arasındaki "Keynes ücretlerin düşmesini istiyor mu, istemiyor mu?" tartışması üzerine bir şey söylüyor Divitçioğlu: "Eksik istihdam dengesine yol açan etketif talep yetersizliğinin ardında, tasarruf eğilimi sıfır olan işçilerin sorumluluğu yoktur. Kapitalistlerin ise tasarruf eğilimi yüksektir. Sorun müteşebbislerin davranış tarzlarından kaynaklanmaktadır". Dikkat ediniz; Keynes sonrası yazında sınıfsal tasarruf fonksiyonu ayrımını vurgulayan ilk katkı olan Kaldor'un yazısı da Sencer'in mektubuyla aynı tarihte, 1956'da yayımlanmıştı.

Keynes - Marx yaklaşmasıyla ilgili Aydın Yalçın'ın söylediğine gelince, Divitçioğlu, yatırım/tasarruf eden ayrımının her iki iktisatçıda da varolduğu iddiasını reddediyor. Bir benzerlik söz konusu ise bu, olsa olsa Keynes'te yatırımların, Marx'ta (aşırı) birikimin ve her ikisinde eksik tüketimci eğilimlerin çevrimleri belirleyen rollerinde vardır. Ancak arada önemli farklar vardır: Bir kere, sermaye birikimiyle yatırım aynı şey değildir. Birisi dinamik, öbürü en azından Keynes'te, karışlaştırmalı statik bir perspektif içerir. Divitçioğlu'na göre, "(D)olayısıyla Keynes statiktir; karışlaştırmalı olsa bile. Marx ise dinamiktir. Marx'ta eksik tüketim, gelir dağılımı ile Keynes'te ise tüketim eğiliminin düşmesine ve sermayedarların davranışsal

özelliklerine bağlıdır. Ayrıca Keynes'te metodolojik olarak bireysel rasyonalist yaklaşım hâlâ korunmaktadır”.

Divitçioğlu, Aydın Yalçın'ın *laissez-faire* ile tam rekabetçi modeli karıştırdığını belirtiyor. Keynes'in *laissez-faire*'i dışladığı doğrudur; ancak modeli tam rekabet üzerine dayalıdır. Monopolcü ve oligopolcü bozukluklar, baskı grupları ve bunların eksik istihdama yol açabilecek etkileri, yani monopolcü ve oligopolcü davranışlardan kaynaklanan istihdam daralması dikkate alınmaz. Hatta öyle durumlar varsa, Keynesgil reçeteler sonuç vermeyebilir.

Divitçioğlu'na göre Genel Teori'nin XXI. Bölümünde bir fiyat teorisi değil, bir enflasyon analizi vardır. Aydın Yalçın, ona göre, fiyatların genel düzeyindeki hareketlerle fiyat teorisini birbirine karıştırıyor. Yine Divitçioğlu'na göre, “Keynes'in analizi az gelişme sorununa cevap veremez; zira uğraştığı ileri kapitalist toplumlar az gelişmişlik uzayından tamamen farklıdır. Oradaki dert, var olanlar arasındaki dengenin tanımından çok, yaratılacak olanları incelemektir.”

Divitçioğlu Genel Teori'nin karşılaştırmalı statik özelliği nedeniyle Keynes'te bir büyüme kuramı olmadığını vurgulayarak da Yalçın'ı eleştiriyor: “Bugün büyüme teorilerine açılım yapılacaksa, bu, geçmişte dinamik iktisadı getiren iki büyük iktisatçıdan, Schumpeter ve Marx'tan kaynaklanacaktır. Çağdaş büyüme teorilerine gelince, Harrod'un Keynes'ten, Kalecki'nin ise Marx'tan ilham aldığı doğrudur”. Bana göre 1956'da Divitçioğlu'nun bu ayrımı yapması, Kalecki'nin teorik kökenlerini Keynes'e değil, Marx'a bağlaması bile önemli bir bilgelik eseridir.

Öte yandan, kısaca Emre Elif'e de değiniyor Divitçioğlu ve diyor ki: “Emre Elif kardeşimiz kolayından halledilmiş bir tavır takındığı için ve koca bir Keynes sistemini yalın kat öküzlere sabanın önüne bağlamakla çürütmeye kalktığı için yanlıştır”. Divitçioğlu'nun Elif'i eleştirirken izlediği yaklaşımı, o tarihlerde Avrupa kökenli Marksistlerin, mesela Sweezy'nin algılamasına benzetiyorum. Sweezy, aşağı yukarı bu polemik olduğu tarihte kaleme aldığı, “Keynes devrimi” ile ilgili bir metinde diyor ki: “Keynes'in en büyük katkısı Anglo-Amerikan iktisadını bir dogmanın esaretinden kurtarması olmuştur. Benim gibi 1936 öncesinde iktisadi düşüncenin akademik geleneği içinde yetişmiş kişiler ve sadece onlar *Genel Teori*'nin önde gelen Anglo-sakson üniversitelerindeki genç öğretmenler ve öğrenciler için anında yarattığı özgürleşme duygusunun değerini bilebileceklerdir.”

Sencer Divitçioğlu'nun mektubunu yayımladıktan sonra Aydın Yalçın Sencer'e cevap veriyor; ancak cevabında Divitçioğlu'nun iktisadi savlarını tartışmaktan kaçınıyor. “İktisat ve para teorisinde teknik bilgiye sahip olmayan okurlarımızın

takip etmeleri zor olan bir tartışmada esasen el'an münakaşalı olan birçok ince ve teknik noktaların ortaya dökülmesine lüzum yoktur. Maksadım, bilginin Keynes'e ne kadar çok borçlu olduğunu hatırlatmaktı" diyor ve yazısını "Sencer Divitçioğlu'nun fikirleri ile karşılaşmaktan bulduğum zevki belirtmek ve kendisine teşekkür etmek isterim" diye bitiriyor.

Bu tartışmayı aktardım. Ben bu tartışmayı o tarihlerde okudum; şimdi de kısaca kendime döneceğim.

Ben bu tartışmayı okuduğumda, yani elli yıl önce 21 yaşındaydım. Hukuk Fakültesinin birinci sınıfındaydım ve iktisat da okuyordum. İktisadı nasıl okuyorduk? Tuncer Bulutay değindi. Benim izlediğim iktisat dersine gelen hoca ise, iktisadi kurumları tasvir ederek "ilkel kurumsalcı" denebilecek bir Fransız-Alman geleneğine bağlı kalarak anlatıyordu. Biraz iktisadî düşünce tarihinden bahsediyor, daha çok kurumları anlatıyordu; "İhracat nasıl yapılır, ithalat faturaları nasıl temizlenir?" gibi... Bir gün de, anlaşılan iktisadi sistemlerden söz ederken Sovyet ekonomisinden bahsetmeye başladı ve Türkiye'nin o günlerdeki ortamını siyasi ortamını yansıtan bir kötüleme yaptı; "esaret", "sefalet" gibi tema'ları işledi. Şimdi, ben o sırada, biraz ailevî etkilerle, yani belki de genetik bozukluk etkenleriyle, sosyalizme gönül bağlamış genç bir solcuyum ama, ülkedeki fikri ortam çok kötü. Edebiyat, siyaset üzerine bazı dergilerde bir iki yazım çıkmış. İleride sosyal bilimlere geçeceğim diye düşünüyorum, ama hangi alana geçeceğimi de bilmiyorum. Şimdi de sözünü ettiğim iktisat dersini dinliyorum. Lisede bir parça okuryazar, edebiyata, sanata, siyasete meraklı gençler birbirimizi bulurduk. Biraz da solcu isek, "kapalı devre" yaparız.

Şimdi, bizim iktisat hocası, bu dersi anlatırken bizim eski lisemizdeki solcu çevreden ve benim gibi Hukuk'a girmiş olan bir arkadaşım (ben önlerde oturuyorum) arkadan söz istedi. Endişe ettim; kendi kendime "Çenesini tutsa!" dedim. Fakat bizimki çenesini tutmadı, "Hocam, siz böyle kötülüyorsunuz ama..." diyerek başladı ve Sovyet ekonomisinin çok hızlı geliştiğini, beş yıllık planları falan anlatmaya kalkıştı. Hoca kibar üsluplu bir kişiydi. "Beyefendi, buyurun oturun" dedi ve devam etti: "Siz madem Sovyet ekonomisini bu kadar beğeniyorsunuz, sizi bir uçağa alalım, Moskova'nın üzerinden paraşütle atalım; bizzat müşahede eder, görürsünüz." Bu lâflar üzerine beş yüz kişilik sınıfta bir alkış patladı.

İşte biz iktisadı böyle okuyorduk. Ancak, dahası da var: Sivil polisler tarafından "solcu, komünist sempatzanı" olarak fişlenme riski de var. Teneffüs olduğu anda bu benim patavatsız arkadaşım benim üzerime gelmeye başladı. "Ne güzel sordum, değil mi?" diyerek benden onay ve takdir bekliyor. Ancak, sınıftaki sivil polisler de onun üzerine gittiler; ama yakalamak için değil, biraz daha konuşturup dosyalarını

doldurmak için... Biri de tabancasını düşürdü o arada. Tabancayı aldı, sakladı, ama bizim arkadaşın koluna girdi; birlikte benim üzerime geldiler ve sohbeti sürdürmeye çalıştılar.

Şimdi, biz iktisadı böyle ve bu ortam içinde okurken, ben *Forum* dergisinde, sözünü ettiğim "Polemik"i izledim. İlk başta, Aydın Yalçın'ın yazısı benim moralimi bozdu. "Marx ve sosyalizm bitmiştir" gibi iddiaları tepeden bakan bir üslupla, büyük bir bilgiçlikle yazıyordu. Onu izleyen Sencer'in yazısı temiz bir hava gibi geldi ve beni, birdenbire iktisat mesleğine geçmeye karar verdirdi. Dolayısıyla sevgili ağabeyim, sonraki yıllarda dostum Sencer'i huzurunuzda şükranla anarak ve benim iktisatçılar camiasına katılmama yol açtığı için, sevgi ve saygıyla, kulağını çınılatarak konuşmama son veriyorum.

OKTAR TÜREL

Ben bugün size aşağıdaki Sunuş Planı'nda sıraladığım konuları anlatmaya çalışacağım (bkz. Çizelge 1). Daha önceki konuşmacılar, Sunuş Planı'nın A Bölümü'ndeki açıklamalarımın daha kısa ve özlü olması için bana imkân sağladılar. Dolayısıyla ben sunuşumda A Bölümü'nün 6 numaralı alt-başlığı (İktisat Politikaları) üzerinde yoğunlaşacağım. Bu alt-başlık üzerinde yoğunlaşma isteğim, kendi mesleki geçmişimle de ilgili: Ben, Keynesgil iktisadın Türkiye'de çok etkili olduğu 1960'lı ve 1970'li yıllarla örtüşen bir on yılı (1965-75 dönemini) o dönemde iktisat politikalarının tasarım ve uygulamasında çok etkili olan Devlet Planlama Teşkilatı'nda (DPT) geçirdim. Bu bağlamda anlatacaklarım, bir tarih kesitine tanıklık sayılabilir.

Keynesgil iktisat gibi önemli bir paradigma değişikliği ortaya çıktığında, bu değişiklik başlıca altı alanı yeniden biçimlendirir ya da etkiler: (i) araştırma gündemi; (ii) veri üretimi; (iii) analiz yöntem ve teknikleri; (iv) yöntembilim incelemeleri; (v) iktisat eğitimi ve (vi) iktisat politikası.

Her yeni paradigmanın (akademik çevrenin içinde veya dışındaki) araştırma gündemini yeniden tanımlamasına somut örnekler, akademik dergilerdeki makalelerin, ya da yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin öğretim üyelerine getirdikleri araştırma önerilerinin içerik analiziyle bulunabilir. Keynesgil iktisat ve onun Türkiye'ye yansımaları bu açıdan istisna değil. Araştırma gündemindeki değişimle yakından ilgili olan bir başka husus da, bu yeni araştırma gündeminin ihtiyaç duyduğu verilerin üretimine geçilmesidir. Türkiye'nin 1960'lı ve 1970'li yılları bağlamında söz konusu ihtiyaç, kendisini özellikle iki veri demeti üzerinde hissettirir. Bunlardan birincisine Prof. Bulutay değindi: Ulusal gelir hesaplarının gözden geçirilmesi ve uluslararası normlara uydurulması. Nitekim, 1960'lı yıllarda

ÇİZELGE 1: SUNUŞ PLANI

A. PARADİGMA DEĞİŞİKLİĞİNİN YANSIDIĞI ALANLAR

1. ARAŞTIRMA GÜNDEMİ
2. VERİ ÜRETİMİ
3. ANALİZ YÖNTEM VE TEKNİKLERİ
4. YÖNTEMBİLİM İNCELEMELERİ
5. İKTİSAT EĞİTİMİ
6. İKTİSAT POLİTİKASI (1960 ÖNCESİ VE SONRASI)

a. Gündem

- Büyüme ve Yapısal Değişme
- Talep İdaresi ve İstikrar
- Kaynak Tahsisinde Etkinlik ve “Gölge” Fiyatlar, Fayda/Masraf Analizi
- Bölüşüm

b. İktisat Politikası Araçları

- Para ve Maliye Politikaları
- Kur ve Dış Ticaret Politikaları
- Uluslararası Ekonomik İlişkiler

c. Kurumsal Yapılanma

B. İLETİM KANALLARI

1. “SALT” KEYNESÇİLİK
2. NEOKLASİK SENTEZ
3. “WALRASGİL”LER
4. YAPISALCILAR (ECLA OKULU VE YUED YANDAŞLARI)

C. SEÇİCİ BİR BENİMSEME, SONUNDA (AZ ÇOK TÜMEL) İTİBARSIZLAŞMA

D. KAPANIŞ SÖZCÜKLERİ

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve DPT Türkiye'deki ulusal hesapları Birleşmiş Milletler'in (SNA kısaltması ile bilinen) ulusal muhasebe standartlarına uydurmak için yoğun çabalar harcamışlardır; bu çabaların ürünü de 1973'de millî gelir serilerinin ve hesap yöntemlerinin köklü bir revizyonu ile alınmıştır. Bulutay, Tezel ve Yıldırım'ın gerçekleştirdiği bir diğer çalışma ise 1923-48 dönemi için ulusal ve sektörel hasıla serilerinin üretilmesini sağlamış, böylece araştırmacılar uzun dönemi inceleme fırsatına kavuşmuşlardır. Veri üretimindeki ikinci önemli atılım, Türkiye girdi/çıkıtı tablolarının hazırlanması olmuştur. Birinci Plan hazırlık çalışmalarında kullanılmak üzere, az sayıda sektörü içeren bir girdi/çıkıtı tablosu ilkin 1958 yılı için yapılmış, bunu daha sonraki yıllarda 1963, 1968 ve 1973 girdi/çıkıtı çalışmaları izlemiştir. Akdeniz Bölge Gelişme Projesi'nde olduğu gibi, bölge düzeyinde girdi/çıkıtı tabloları da hazırlanmıştır. Nasıl ulusal muhasebe Keynesgil iktisadın araştırma gündeminin vazgeçilmez veri kaynaklarını oluşturmuşsa, girdi/çıkıtı çalışmaları da hem büyüme ve gelişme perspektiflerinin tahlili, hem de sektörel gelişme politikaları arasındaki ilişkilerin irdelenmesi açısından çok önemli idi.

Paradigma değişikliğinin yansıdığı üçüncü alana, yani analiz yöntem ve tekniklerine Prof. Kazgan ve Prof. Bulutay değindiler. Ben analiz yöntem ve teknikleri konusunda iki noktayı vurgulamak istiyorum: İlki, Prof. Bulutay'ın değindiği gibi, Keynesgil paradigma ile birlikte Türkiye'de ekonometrinin önemli bir başlangıç ivmesi kazanması. İkincisi ise ekonomik hayatın formel modellenmesi çabaları. Modelleme çalışmaları Türkiye'ye Keynes iktisadıyla beraber girdi ve modellerin hem akademik çevrelerde, hem de başta DPT olmak üzere iktisat bürokrasisinde yoğun bir biçimde kullanımı başladı.

Analiz yöntem ve teknikleriyle yakından ilgili bir diğer alan, yöntembilim incelemeleridir. Bu tür incelemeler Türkiye'de 1970'li yılların ortalarına kadar gecikti. Gecikme Türkiye'ye özgü değil; çünkü Batı'da iktisadın yöntemi üzerindeki köklü sorgulamalar da yine 1970'li yıllarda (Keynesgil iktisadın sorgulanması ile az çok eş-anlı olarak) başladı; Türkiye de kısa sayılabilecek bir faz farkıyla yöntembilim araştırmalarına yöneldi.

İktisat eğitimi alanında, benden önce konuşan değerli hocalarım bizim kuşağımızın iktisat eğitimini yakından etkileyen ve Keynesgil iktisadı Türkiye'ye tanıtan iki önemli akademisyenden, Prof. Aren ve merhum Prof. Ülgener'den söz ettiler. İkisinin eserleri bizim kuşağımız için gerçekten son derece eğitici ve öğretici oldu. Her ikisini de saygıyla, minnetle anıyorum. İktisat eğitiminin sorgulanması ise Keynesgil iktisadın düşünsel etkilerinin zirvede olduğu 1970'lerin ilk yıllarında yavaş yavaş başlıyor. Bu konudaki ilk, sistematik ve çok önemli katkıların oturma başkanımız Prof. Görün'den geldiğini bu vesile ile ve şükranla hatırlatmak isterim.

Paradigma değişikliğinin yansıdığı son (ve benim ilgimi yoğunlaştırmak istediğim) alan, iktisat politikası. Bu bağlamda, 1960 öncesinde ve sonrasında iktisat politikalarını nasıl algıladığımızı sergilemek istiyorum. İktisat politikalarını tartışırken üç tematik başlık akla gelir: (i) iktisat politikasının gündemi; (ii) iktisat politikasının araçları ve (iii) iktisat politikasının uygulanması için gerekli kurumsal yapı.

İktisat politikasının gündemi, 1960 öncesi ve sonrasında önemli bir farklılık gösteriyor. 1960 öncesinde iktisat politikasının gündemi oldukça yoksul. Büyüme üzerinde bir vurgu var; yapısal değişme üzerinde de ikincil bir vurgu var; bunlar geçerli gözlemler. Ama talep idaresi üzerindeki bilgi ve deneyimimiz çok eksik; iktisat tarihçileri 1950’li yılları Türkiye’nin talep idaresini başaramadığı yıllar olarak anıyorlar. Kaynak tahsisinde etkinlik de 1960 öncesinde başaramadığımız şeylerden biri. Verimsiz yatırım tahsisleri üzerindeki haklı eleştiriler, 1950’lerin özellikle ikinci yarısında yoğunlaşıyor.

1950’li yıllar Prof. Boratav’ın kendi çalışmalarında “popülizmin çıkraklık dönemi” olarak andığı, kırsal kökenli popülizmin biçimlenmeye başladığı bir dönemi simgeler. Başka bir deyişle, bölüşüm politikaları bu yıllarda bir kırsal popülizmin yedeğine eklenmiş durumdadır.

1950’lerde Türkiye iktisat yönetiminin ilginç bir özelliği var: Moliere’in nesir konuştuğunu bilmeden nesir konuşan oyun kişisi Monsieur Jourdain gibi, Keynesgil iktisadı bilmeden çoğaltanın erdemlerini elyordamı ile öğrenden bir iktisat anlayışıyla karşı karşıyayız. Bu konu ile ilgilenen arkadaşlarımız Prof. Kuruç’un “Cumhuriyet Tarihi İktisat Belgeleri” ile derlemesine bakarak, o yıllarda Bakanlık yapmış olan merhum Sebati Ataman’ın Türkiye’nin 1950’lerdeki gelişmelerini “enflasyonist değil, ekspansiyonist” olarak nitelediğini okuyabilirler.

1960 sonrasında iktisat politikası gündemi çeşitleniyor ve zenginleşiyor. Büyüme konusunda Keynesgil iktisadın uzantıları iktisat politikası tartışmalarına giriyor. Ama Türkiye’nin o yıllarda büyüme iktisadına bakışı, Harrod’dan çok Domar’a yakın. Harrod’gil istikrar problemi ve bıçak sırtında gezen bir denge sorunu, o dönemin tartışmalarında ağırlıklı bir yer tutmuyor; ilgi tek faktörlü büyüme fonksiyonunun kilit parametresi olan sermaye / hasıla katsayısı üzerinde yoğunlaşıyor.

Öte yandan, talep idaresi ve istikrar konusunda Keynesgil fikirlerin Türkiye’deki ilk ciddi tartışması Planlı dönemin ilk önemli durgunluk yılları olan 1964-1965’de izleniyor. DPT içinde bu durgunluğun kamu harcamalarını canlandırıcı ve özel sektör yatırımlarını özendirici tedbirlerle aşılabileceği konusunda (bir kısmına benim de tanık olduğum) tartışmalar var. Adalet Partisi’nin 1965’de iktidara gelişi sonrasında izlenen (genellikle genişletici) harcama politikaları, durgunluğu IMF istikrar

paketlerinin uygulandığı yıllara erteleyici işlev görüyor ve çevrimi dengeleyici (countercyclical) talep idaresi tartışmaları anlamını yitiriyor.

1960'ların gündemindeki kaynak tahsisinde etkinlik tartışması, "piyasa kusurları" kavramı ile ilintilendiriliyor. Benim kuşağımın DPT'de çalışan iktisatçıları arasında Francis Bator'un 1958'de *Quarterly Journal of Economics*'de yayımlanan (ve artık pek çoğumuzun belleğinden çıkmış olan) "Piyasa Başarısızlığın Anatomisi" adlı makalesini okumamış, ya da duymamış olan kişilerin çok az olduğunu hatırlatmalıyım. Keynesgil iktisatçıların kaynak tahsisi kararlarında sadece piyasa mekanizmasına ve bu mekanizmanın egemenliği altındaki ekonomik etkinlik arayışlarına güvenilemeyeceğini ima eden kimi önermeleri, o dönemin iktisat bürokrasisine yansımış görünüyor. Aynı bağlamda "gölge fiyatlar" üzerindeki tartışmalarda, ya da fayda-masraf analizinde gölge fiyatların kullanılması konusundaki arayışlarda piyasada gözlenen görelî fiyatlar demetinin etkin kaynak tahsisi için yeterli olmayacağı kuşkusunu var. Özellikle faiz haddi ve döviz kuru için piyasa değerlerinden sapan gölge fiyatlar kullanma anlayışı DPT'de gözleniyor.

1960 sonrası, Türkiye'de popülizmin "kalfalık" ve "ustalık" dönemi olarak kurumsallaşılıyor. Bölüşüm mekanizmasına yön veren bir anlayış olarak popülizmi Keynesgil iktisadın Türkiye'ye aykırı bir yansıması olarak düşünmek, herhalde çok yanıltıcı olmayacaktır.

"İktisat politikası araçları" başlığı altında ve Çizelge 2 eşliğinde para ve maliye politikaları, kur ve dış ticaret politikaları ve uluslararası ekonomik ilişkiler politikalarına değinmek istiyorum.

Özetleyerek şunu söyleyebilirim: Gevşek maliye politikaları, gevşek maliye politikalarına uyum gösteren bir para politikası ve parasal uyumun esas itibarıyla idarî kararlarla tayin edilen faiz hadlerine dayandırılması dönemin tipik iktisat politikası yaklaşımıdır. Çizelge 2'de sergilediğim karşılaştırmalar beni şöyle bir yoruma götürüyor: Türkiye'nin 1960'lı ve 1970'li yıllarda benimsediği "Planlı Ekonomi" anlayışı, ana Keynesçi akımın çevresel ve dönüşüme uğramış bir sürgününden ibarettir. Ana Keynesçi akımın kamu maliyesi konusunda "denk bütçe"den farklı bir yaklaşımı benimsediğini, üstelik maliye politikalarını sadece makroekonomik dengeye erişme aracı olarak değil, daha eşitlikçi bir bölüşüme yönelmenin aracı olarak kullanmak istediğini ve kamu kesiminin ekonomideki payını genişlettiğini biliyoruz. Ülkemizde ise vergi yükünün yeterince artırılamaması, buna karşılık bölüşüm amaçlı cari harcamalar ve transfer harcamalarının genişlemesi dolayısıyla giderek artan ve enflasyonist yöntemlerle finanse edilen kamu açıkları kronikleşiyor.

Türkiye'deki "Planlı Ekonomi"nin kur politikası da ana Keynesçi akıma benzer

**ÇİZELGE 2: ULUSLARARASI KEYNESÇİLİK VE TÜRKİYE’DE
“PLANLI EKONOMİ”: BAZI KARŞILAŞTIRMALAR**

Uluslararası Keynesçilik	Türkiye’de “Planlı Ekonomi”
<i>Faktör Fiyatları</i>	
Uyum gösterici para politikası aracılığı ile faiz haddinin idaresi	Faiz hadlerinin idari kararlarla saptanması, bunun sonucunda ikili (dual) para ve sermaye piyasalarının oluşması
Ücretlerin toplu pazarlıkla belirlenmesi, bazı durumlarda gelir politikasına başvurulması.	Örgütlü emek kesiminde ücretlerin toplu pazarlıkla belirlenmesi, gelir politikasının kurumsallaşmaması.
Sabit, fakat ciddi dengesizliklerle karşılaşıldığında ayarlanabilir döviz kurları	Aynı durum; ancak “ihracat kötümserliği”, yurtiçi fiyat düzeylerinin ve dışı ödemelerin kontrolü amacıyla yurtiçi paranın aşırı değerlendirilmesi eğilimi.
Yurtiçi reel faktör fiyatlarının işsizlik baskısı ve enflasyonla arzu edilen “uyumlu” düzeylere çekilmesi.	Aynı durum.
<i>Maliye Politikası</i>	
Kamu harcamalarının artışı ile paralel olarak vergi yükünün artırılması, geliri yeniden bölüştürücü politikalar, kamu kesiminin ekonomideki rolü ve payında artış.	Esas itibariyle harcama kararlarının belirlediği bir maliye politikası, vergi yükünün yeterince artırılamaması dolayısıyla giderek artan ve enflasyonist yöntemlerle finanse edilen kamu açıkları, tarımsal destek ve sübvansiyonların kapsam ve hacimce genişletilmesi.
<i>Uluslararası Ekonomik İlişkiler</i>	
Uluslararası ticaret önündeki engellerin tedricen ve önemli ölçülerde kaldırılması.	Uluslararası ticaret üzerindeki kontrollerin korunması.
Üretici sermaye ve teknolojinin hızla uluslararasılaşması.	Doğrudan yabancı yatırımların ve teknoloji edinimi amaçlı ödemelerin sınırlı ölçülerde kalması.
Uluslar arası platformlardaki müzakere ve etkileşimin sağladığı eşgüdüm yolu ile ticaret hadlerini yönlendirme, mal ve sermaye akımlarını uyumlaştırma çabaları.	Küçük bir ekonominin uluslararası konjonktüre pasif uyumu.

Kaynak: Türel, O. (2004). “Türkiye’de Merkezi İktisadi Planlama Üzerine Bir Deneme”, S. İlkin, O. Silier ve M. Güvenç (der.), *İlhan Tekeli İçin Armağan Yazılar* içinde, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 378.

biçimde, sabit fakat değiştirilebilir kurlar esasına dayandırıldı. Ancak sözkonusu dönemde enflasyonist dürtülere egemen olmadığımız için, sabit kuru değiştirme gereğiyle daha sık karşılaştık.

İktisat politikasını yöneten kurumsal yapı konusunda şuna işaret edebilirim: Her paradigma değişikliğinin Türkiye'ye yansması, iktisat politikasının idaresinde bir başka kurumu ön plana çıkarıyor. 1946 sonrasında Türkiye ekonomisi dış dünyaya farklı bir biçimde eklenirken, bu değişimin yönlendirilmesinde önce Dışişleri Bakanlığı kadroları, daha sonra (o yıllarda Maliye Bakanlığı'na bağlı olan) Hazine etkili bir rol üstlenmişti. 1960'lerde Keynesgil iktisadın Türkiye'ye yansması, iktisat yönetiminin merkezi kurumu olarak DPT'yi ön plana çıkardı. 1980'ler ve daha sonrasında ise Hazine ve Merkez Bankası'nın yetki ve sorumluluklarındaki artış ile bu kurumların daha yetkin ve bilgili kadrolarla cihazlandırılması, izleyicilerimiz için herhalde şaşırtıcı değildir.

Değirmek istediğim bir sonraki konu, Keynesçiliği Türkiye'ye taşıyan iletim kanalları (Bölüm B). Türkiye Keynesçilikle tanıştığında Keynesgil iktisat anlayışının içeriği, zaten çeşitli entellektüel katkı ve etkilerle dönüşüm geçirmeye başlamıştı. Dolayısıyla Keynesgil iktisadın bize başlıca dört kanaldan intikal ettiğini söylemek yanlış olmaz. Bunlardan ilkinin "Salt Keynesçilik" olarak adlandıracağım. Salt Keynesçiliğin bizdeki yansımaları esas itibarıyla bu okula bağlı iktisatçıların geliştirdiği büyüme modellerinde ve talep idaresiyle ilgili eğilimlerinde hissediliyor.

İkinci kanal ise "Neoklasik Sentez". Biz, Keynesgil iktisatla bulduğumuzda Samuelson neoklasik sentezi formüle etmiş ve artık neoklasik sentez standart iktisat eğitimi malzemesine dahil olmuştu. Neoklasik sentezin bize son derece önemli bir yansması, görece fiyatlarla ve neoklasik kaynak tahsisi teorisinin incelenmiş, arınmış analiz yöntemleriyle ilgili değil. Bu önemli yansımaya teknolojik gelişmeye neoklasik bakıştan kaynaklanıyor. 1950'lerin hemen başında Moses Abramowitz'in, 1950'lerin ortalarına doğru Robert Solow'un çığır açan makalelerinden sonra neoklasik sentez teknolojik gelişmenin iktisadi büyüme üzerindeki önemli katkısını vurguluyor. Bunun Türkiye'ye yansması, DPT'nin kuruluşuna yakın tarihlerde TÜBİTAK'ın kuruluşunda izlenir. Yani, Keynesgil iktisadın bize yansıdığı kanallardan biri olan neoklasik sentez, aslında Türkiye'de iktisat dışında da filiz vermiştir.

Üçüncü yansımaya kanalı "Walrasgiller". Ben burada Walrasgiller deyimini sempozyumun birinci gününde değerli bir sunuş yapan meslektaşımız Dr. Özel'den farklı bir bağlamda kullanıyorum. Walrasgiller'den kastedtiğim, çok sektörlü endüstriler-arası iktisadi Türkiye'ye taşıyanlardır. Burada 1958'den bu yana başlayan girdi-çıkı çalışmaları yürüten iktisatçıların yanında, önemli bir başka erken katkıyı

da hatırlamamız yerinde olur, o da rahmetli meslektaşımız Cemil Çınar'ın Hollis Chenery ve Paul Clark'ın *Sanayilerarası İktisat (Interindustry Economics)*, John Wiley, 1959) adlı kitabını Türkçe'ye kazandırmasıdır. Böylece, Keynesgil iktisadın Walrasgil genel denge ile melezlenmesi sonucunda ortaya çıkan bir endüstrilerarası iktisat algılayışı, 1960'lı yılların hemen başlarında Türkiye'ye taşınmıştır.

Yapısalcılar, ECLA Okulu ve daha sonra yeni uluslararası ekonomik düzen tartışması, aslında Keynesçi iktisadın uluslararası platformlardaki sürgünleridir. ECLA çevresinde kümelenen iktisatçılar konvansiyonel olmayan enflasyon ve istihdam teorileriyle kendi katkılarını yaparken, yeni uluslararası düzen yandaşları ise, Keynesgil iktisat anlayışının daha uç noktalarda filizlenmesinin örneklerini getirmişlerdir.

Özet olarak, Türkiye'nin Keynesgil iktisadı seçici bir benimseme süreci yaşadığını, Keynesgil iktisadın bazı önermelerini kendi toplumsal kısıtları altında yeniden şekillendirdiğini, ama Keynesgil iktisadın temel doğrultularının büyük ölçüde etkisinde ve yörüngesinde kaldığını söylememiz mümkündür. Tekrar edeyim; bu seçici bir benimsemedir. Hocam Prof. Bulutay'ın sevdiğini tahmin ettiğim bir halk türküsünün sözlerini bu vesile ile hatırlayalım: "Kiraz çiçek açıyor aykırı dal üstünde!". Tabii, aykırı bir dal üstünde yeni bir iktisat paradigması çiçek açtığı zaman, doğaldır ki bu çiçeğin özgün kiraz çiçeğine benzemeyen yanları olacak; bunu da anlayışla karşılamamız gerekecektir.

Keynesgil iktisat, bildiğiniz gibi 1970'li yıllar sonunda, sadece dünyada değil, Türkiye'de de bir itibarsızlaşma sürecine girmiştir. İtibarsızlaşma sürecinin sona erip ermeyeceğini, Keynesgil gelenekten doğacak yaratıcı tepkilerin hangi "entellektüel" şoklar sonucunda hayata yansyacağını bugünden tahmin edemiyorum; belki Sempozyum'a katılan meslektaşların bu konuda benden daha bilgili ve yetkindir.

Kapanış sözcüklerimi Genel Teori'nin (herhalde konuşmacıların kendi sunuşları ile ilgili bulmadıkları için değinmedikleri) 24. ve son bölümünden seçeceğim:

"Savaşın çeşitli nedenleri var. Diktatörler ve benzerleri, kendi halklarındaki doğal düşmanlık duygularını işlemeyi kolay bulabilirler. Ancak, onların popüler alevleri körükleme özlemleri ve çabaları ötesinde, savaşın ekonomik nedenleri de vardır. Bunlar nüfus baskısı ve piyasalar için yarışmacı rekabetin yansımasıdır. Bu ikinci faktör, ... öyle anlaşılıyor ki, bizim tartışmamız için önemli ve ilginç olmaya devam edecektir.

...

İktisatçılar günümüzde geçerli iktisadî sistemi uluslararası iş bölümünün nimetlerinden yararlanmayı sağladığı ve çeşitli ulusların çıkarlarını ahenkleştirdiği için övmeye alışkındırlar. Ancak burada o kadar da fazla hayırhah olmayan bir etki yatmaktadır: Piyasalar için amansız savaş ihmal edilirse, köklü ve zengin bir ülkenin refahının gerileyeceği (inancı). Eğer uluslar yurtiçi politikaları ile tam istihdamı sağlamayı öğrenebilirlerse, ... bir ülkenin çıkarını komşularına zorla kabul ettirmek için önemli ekonomik güçleri harekete geçirme gereği kalmayacaktır. Uygun şartlar altında uluslararası işbölümüne ve uluslararası ödünçlere hâlâ bir manevra alanı kalacaktır. Ancak, bir ülkenin mallarını başka ülkeye zorla satmak için güdülenmesi, ya da komşusunun sunduklarını satın almamak için direnmesi gerekmeyecektir.

...

Bu fikirlerin gerçekleşmesi düşsel bir umut mudur? ... Sorunun cevabını burada vermeye girişmeyeceğim; çünkü bu uğraş daha farklı nitelikte bir kitap yazımını gerektirecektir... Ancak iktisatçıların ve siyaset felsefecilerinin, yanlış da olsalar, doğru da olsalar, çoğu kez kabul edildiğinden daha önemli etkileri vardır toplum hayatında. ... Herhangi bir entellektüel etkiden uzak kaldıklarına inanan “pratik” insanlar, çoğunlukla işi gücü bırakıp ortalıktan çekilmiş iktisatçılardan birinin kölesidirler...” (1983 Macmillan baskısı, ss. 381-383).

Tahmin ediyorum ki, bu sözler büyük ustayı tekrar saygı ile hatırlamamıza vesile olacak, kendi mallarımızı başkalarının zararına diğer piyasalara zorla satmaya çalışmanın ve başkalarını kendi piyasamızdan kovmak için amansız bir uğraşa girmenin uluslararası işbirliği ve anlayış ortamını nasıl zehirlediği yeniden düşünülecektir.

TARTIŞMA VE YORUMLAR

BİR KATILIMCI - Keynesçi iktisadın Türkiye’deki siyasal rejimin Kemalist iktisat anlayışı ve politikalarıyla ilişkisi nedir? Türkiye’deki iktisatçılar arasında Keynesçilik nasıl kabul edildi veya nasıl görüldü?

İŞAYA ÜŞÜR – Ben Keynes’in düşüncesinin Türkiye’ye gelişi ve yansımaları üzerine, katkı niteliğinde sayılabilecek bir iki küçük değinmede bulunacağım.

Türkiye’de Keynesçiliğin yaygınlaşması ve yayılmasında hepimizin hocası olan Sadun Aren’in *İstihdam, Para ve İktisadi Politika* (1960) adlı tanınmış kitabının çok büyük payı vardır. O kitap, sıradan bir ders kitabı değildir, örneğin, IS-LM şemalarının getirdiği, ima ve telkin ettiği anlayışlardan bir hayli uzaktır. Çarpan’ın yorumlanması Keynes’in yorumlamalarına kıyasla, en azından bana göre, çok daha uygundur. Keynes’in düşüncesinin yaygınlaşmasına değilse bile, Keynes üzerine

yapılan tartışmalara katkı sağlayan Osman Okyar'ı da burada anmamız bir vicdan borcudur. Prof. Okyar'ın İngiltere'de iken hazırladığı doçentlik tezi (eğer hafızam beni yanıltmıyorsa) 1947'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayını olarak basılmıştır. Bu yararlı kitabı öğrencilik yıllarımdan itibaren keyifle okumuşumdur. Yeniden basılarak okurlara ulaştırılsa, Keynes'i anlamamıza epey katkıda bulunacağını sanıyorum. Ben bugün Prof. Gülten Kazgan belki o konuda bize biraz bilgi verir diye düşünmüştüm. Belki önemsemedi, veya o yıllarda anılan kitabın önemli bir etki yapmadığı kanısında idi. Hangi görüşte olduğunu bilemiyorum.

Prof. Boratav'ın gündeme getirdiği bir soruya Sempozyum'un dünkü sunuşlarında değinilmedi: Keynes'le Hayek arasında bir tartışma oldu mu, olmadı mı? Özellikle Hayek'in *Kölelik Yolu* adlı eserine kısaca değinmek istiyorum. Sonradan tekrar çevirilip yayınlanan bu kitabın Turhan Feyzioğlu tarafından yapılan ilk çevirisi *SBF Dergisi*'nde, Prof. Boratav'ın sözünü ettiği Aydın Yalçın - Sencer Divitçioğlu tartışmasının hemen ardından, 1957'de yayınlanmıştır. Yayın iki veya üç sayı sürmüş, derginin neredeyse tümünü kapsamıştır.

Prof. Gamble bana muhtemelen tanıklık edecektir: London School of Economics'e Keynes'le fikir planında mücadele etsin diye Lionel Robbins'in ısrarıyla getirilen dönemin parlak akademisyeni Hayek'in İngiltere'ye getirilmesinde Keynes'in çok büyük katkıları oluyor. Keynes Hayek'in ev tutmasına da yardımcı oluyor, ailesel dostluklar da başlıyor. Keynes, tabir caizse, damarlarında mavi kan akan bir adam. Keynes ve Hayek, bazı konularda (örneğin liberalizmin etiği konusunda) anlaşmazlar ama liberalizmin yaşamasının gerekliliği üzerinde aralarında fikir ayrılığı yoktur. Sermaye kavramı ve birikimi üzerine Hayek'le yaptığı tartışmada Keynes hep müdahalecilikten yana olmuş, buna karşılık Hayek 1929 krizinin müdahalecilikten ötürü şiddetlendiğini savunmuştur. Hayek daha sonraki yazılarından birinde, "Eğer Keynes olmasaydı, ben Keynesçi olurum!" demiştir.

Dostlukları da sonradan bozulmuştur. Tarihçiler, iktisadî düşünceler tarihi ve genel olarak tarihle uğraşanlar biraz dedikodu yapmak, dedikoduları da bilmek zorundadırlar. İyi tarihçi olmanın koşullarından biri de herhalde budur. Hayek, karısına çok kötü davranmış; Keynes'le Hayek'in dostluklarının bozulmasındaki nedenlerden birinin de bu olduğu söylenir. Keynes, Hayek'in kitapçığıyla anlaşmaz, ama Popper anılan eseri daha hayırhah sözlerle karşılar.

Son olarak, Keynes'in teorik ve ahlaki temelleri ile birlikte kendi iktisadını oluşturmasından epey önce, 1929 bunalımı esnasında ücretleri düşürmeye ve işçi çıkarmaya itiraz eden pratik ve akıllı bir iş adamından söz edeyim. Bu iş adamı Henry Ford'dur. Önerdiği bütün şeyler de aşağı yukarı sonradan Keynes'in ve

Keynesçilerin önerdiği şeylerdir. “Sakın işçi çıkarmayın, aksine işçi almaya gayret edin. Ücretleri düşürmeyin, mümkünse ücretleri yükseltmeye çalışın, bu krizi ancak o şekilde atlatabiliriz” demiştir. Sonradan kendisi de işçi çıkarıyor ama, bu sefer de “Evinizin bahçesine domates, biber, vesaire ekin de bu kriz döneminde aç kalmayın!” diyor.

BİR KATILIMCI - Sempozyumu izleyen genç arkadaşlarımızın aydınlanması için şunlar belirtilmeli: Mademki Keynes'ten bahsediyoruz, onun görüşlerinin Atatürk döneminde hızlı kalkınan Türkiye'ye etkisi oldu mu? Ondan sonraki geri kalmada, daha doğrusu geri bırakılmada etkisi oldu mu?

Kısaca söylüyorum: Türk ulusu Atatürk'ten sonra yeteneksiz, karakter bütünlüğünden yoksun, bütün bunların doğal ve zorunlu sonucu olarak bencil, çıkarına düşkün, yurt ve vatan sevgisi Atatürk zamanındaki kadar gelişmemiş olan insanlar tarafından yönetildi. Şunu bilhassa gençlerin bilmesini istiyorum. Türkiye bütün Avrupa'nın en büyük doğal zenginliklerine sahiptir. Atatürk'ün ölümüyle bırakılmış olduğu yerden, yeniden karakter bütünlüğüne sahip, vatan ve milletini gerçekten seven, bu millete hizmete kendisini vakfetmiş olan, gerekli bilgi ve deneyimle donanmış kimselerin yönetiminde yücecektir

BAŞKAN - Şimdi, izleyicilerimizden gelen soru veya yorumlara cevap vermek üzere konuşmacılarımıza söz veriyorum.

KORKUT BORATAV - Kemalist ekonomik politikalarla Keynes arasındaki ilişki yoktur. Çünkü Kemalizmin özgün iktisat politikaları 1930 buhranı sonrasında uygulama imkânı bulmuş olan korumacılık-devletçilik sentezi ile belirlenir. Bu da, tarih olarak, Keynes öncesidir. Çok zorlarsanız, 20-25 yıl sonra ortaya atılan yapısalıcı Latin Amerika okulunun savlarının habercilerini, hatta teorik metinler halinde bulmak mümkündür. Yani, 1930'lu yıllar Keynes öncesi bir katkıyı içeriyor.

TUNCER BULUTAY – Osman Okyar o çalışmasını Cambridge'de yapmıştı sanıyorum. Ben 1957'de asistan oldum, öğrenciliğimde okuduğumu hatırlamıyorum, ama sonra yazılarını okuduğumu hatırlıyorum. Gerçekten bu konularda katkısı olmuştur, ancak onun düzeyinde, dolaylı sayılabilecek katkılar yapan başka kimseler de vardı. Ben kendi görüşüme göre, asıl katkıyı getiren kişileri söyledim. Sadun Aren'in kitabı Keynesgil iktisat anlayışına doğrudan bir katkıdır, Sabri Ülgener'inki de öyledir. Hocamız Osman Okyar da değerli bir akademisyendi ve bu konularda katkı getirdiğini hatırlıyorum. Sadun Aren'in de o dönemlerde çok yakın arkadaşıydı. Yani, bize Keynes'i ve makroekonomiyi getiren kişiler arasında o da vardı. Sanıyorum Kenneth Boulding'in kitabının çevirisi de ona aittir. Ama benim bildiğim

kadıyla Nejat Bengül'ün iktisat bilgimize katkısı çok daha önemliydi. Makroekonomi alanında olmamakla beraber, iktisadî çözümlemeye getirdiği yeni bakış açısından bence Nejat Bengül çok daha önemli bir kişiydi.

OKTAR TÜREL – İzleyicilerimizden biri Kemalist iktisatla ilgili bir soru yöneltmişti; tahmin ediyorum ki Prof. Boratav'ın cevabı yeteri kadar aydınlatıcıdır. Ben bu cevaba sadece şunu eklemek istiyorum: Kemalist rejim altındaki derlenme/toparlanmanın 1930'lu yılları, kutsal kitaplarda sözü geçen “ilk günah” gibidir: Sanayileşmenin ve çağdaşlaşmanın Türkiye ekonomisi için vazgeçilmezliğini ortaya koyan bir “ilk günah”. Türkiye “cennet”ten kovulmuştur, artık toplum göksel, şairane, “idyllic” geçmişine bir daha dönmeyecektir. Ama, bir de Keynesgil “altın çağ”ın Türkiye'deki eş-zamanı olan 1946-1976 dönemi var, aşağı yukarı 30 yıllık bir dönem... 1946-1976 arasında iki orta vadeli çevrim var. Bu iki orta vadeli çevrimdeki yıllık ortalama büyüme hızları kabaca yüzde 6 çevresinde, yani Keynesgil altın çağda gelişmekte olan ekonomilerin ortalama büyüme hızından 0.5 puan daha yüksek. Dolayısıyla Türkiye bu dönemi ekonomik yapısını ve gelir düzeyini geliştirmek için tümüyle boşa harcamış sayılamaz. 1946 Türkiye'si ile 1976 Türkiye'si arasında insan gücünün vasıfları, beşerî sermaye birikimi, hasıla, sınaî yapı değişmesi ve sanayiin ulaştığı yetkinlik açısından son derece çarpıcı ve önemli farklar ve kazanımlar vardır. “İlk günah”ı takdirle, saygıyla anabiliriz; o muhakkak ki önemlidir. Ama 1946-1976 arasındaki iki orta dönemli çevrimin Türkiye'yi bir yerden alıp farklı bir noktaya taşıdığı ve bu otuz yılın da Keynesgil altın çağla aşağı yukarı eş-zamanlı olduğu da, hakkaniyet için, teslim edilmelidir.

GÜLTEN KAZGAN –Türkiye gelişme tarihine bakarsanız, Prof. Türel'in söylediği gibi, Keynes'in piyasaya çıktığı dönemden itibaren Türkiye ekonomisi, savaş yıllarında ve savaş sonrasında bir iki yılda büyük çöküş yaşamıştı. Keynes'in kitabı yayımlandıktan bugüne geliş baktığınızda, aslında Türkiye ekonomisinin sağlıklı büyümesi 1976 yılı itibarıyla bitmiştir. Ondan sonraki büyüme, giderek artan sorunlarla birlikte büyüme niteliğindedir. Bu itibarla, Türkiye ekonomisi açısından Keynes dönemi başarılı gitti; oysa bugünün neoliberal dönemini karşılaştırırsanız da şunu söylemek mümkün: Bugün dünyada küreselleşme sürecinden yararlanabilen ülkeler var, Çin gibi, Hindistan gibi; büyük güç olarak yükseliyor bunlar. Ama, bu işi kötü yöneten ülkeler de var, Latin Amerika'nın özellikle büyük boylu ülkeleri gibi ve Türkiye gibi. Şimdi, aradaki fark şu: Çin ile Hindistan IMF'nin değil, kendi kurallarını koyarak küreselleşmeye katıldılar; fırsatları iyi kullandılar. Latin Amerika IMF kurallarını önce izledi, ama bu yakınlarda küreselleşmeyi kötü götürdüğünü fark etti; küreselleşmenin bütün kurallarına “eyvallah” demekten vazgeçti ve ekonomisini sıkı denetime aldı. Türkiye'nin hatalı yönü şu: Küreselleşmeden zarar gördüğü politikaları değiştirmiyor; yapılan uyarılara rağmen, ekonomisini daha olumlu bir

çizgide götürececek politikaları uygulamaktan kaçınıyor. IMF politikalarını gütmek ve Avrupa Birliği ne derse onu yapmak politikalarıyla bugüne kadar geldi. Ama, öyle büyük sorunlarla birlikte geldi ki... Bu sorunların başında, büyüyen dış borçlar, bir türlü azaltılamayan iç borçlar, kontrol edilemez düzeye gelen işsizlik ve yoksullaşma geliyor. Bütün bunları bir araya koyarsanız, Türkiye'nin Keynes dönemindeki planlı, istikrarlı, katma değeri artan sanayileşme yoluyla büyümesinin ne kadar sağlıklı olduğunu fark edersiniz. Çünkü o dönemde işsizlik sorunu yoktur; gelir bölüşümü düzelme yoluna girmiştir; tarımda verim ve üretim arttığı gibi, sanayileşme yayılmakta ve girdi sanayilerinin gelişmesiyle derinleşmektedir. Şöyle bir büyüme modeli uyguluyordu Türkiye: Düşük gelirli tarımdan kentlere gelen işçinin çok daha yüksek katma değeri olan imalat sanayiinde çalıştırılması. Öyle ki, ekonomi daha fazla sayıda, yüksek verimli işgücü kullanmak yoluyla büyüsün. İç tasarruf açığı uzun vadeli dış borçla karşılanırken, büyüme yoluyla dış borcun ödeme kaynağı yaratılabilir. Tarımdan düşük verimli emeğin kentlere gelmesi ve gelişen imalat sanayiinde kullanımı, hem tarımda gizli işsizliği azaltma hem kentte ücret artışını sınırlama yoluyla ekonominin büyümesine katkı yapıyordu. Böylece, köylülük azalırken kentleşme geliyordu. Bugün de aynı süreç kısmen gerçekleşiyor, ama varoşlarda yoğunlaşan işsizlik, yoksulluk ve aynı zamanda kentlerde giderek kişisel güvenliği yok eden yasa dışı olaylar dizisi, olayın sosyal boyutunun nerelere geldiğini gösteriyor. Tabii, Türkiye bugün ne dünya, ne kendisi için Keynes ekonomisini, o dönemi geri getiremez. Ama en azından, küreselleşmeyi nasıl iyi yöneten ülkeler varsa, onları örnek alıp yönetilen bir küreselleşmeyle bu dünyanın içinde yaşayabilir; yoksa her şey IMF'ye ve serbest piyasa ekonomisine kaldığında, Türkiye ekonomisinin bir 10-20 yıl daha bu biçimde gitmesi mümkün olmaz; şu anlamda ki, ne bütünlüğü, ne bağımsızlığı kalır. Keynes ekonomisi olsun, o dönem geri gelsin diyemiyoruz. Ama, ekonomiyi yeni koşullara uyum sağlamak üzere kendi yarattığımız politikalarla yeni bir yönetim sistemine sokmak bizim gerçekleştirebileceğimiz bir hedef. Yapılması gereken ve elimizde olan bu; olaylara kapılıp gitmek yerine, onları kendi hedeflerimize uygun biçimde yönetelim.